Lappeenrannan teknillinen yliopisto
Koulutus- ja kehittämiskeskus
Julkaisu 10

Liisa Remes, Vesa Pakarinen

Agendi Modus; Yrittäjyyskasvatusta Etelä-Karjalassa

Yrittäjyys, koulut ja yrittäjyyskasvatuksen hanketoiminta

Lappeenrannan teknillinen yliopisto
Koulutus- ja kehittämiskeskus
PL 20, 53851 LAPPEENRANTA
Puh. (05) 621 11
Faksi (05) 621 7199
www.lut.fi

Lappeenranta 2007

ISBN 978-952-214-381-5 (nid.)
ISBN 978-952-214-382-2 (PDF)
ISSN 1459-3025

TIIVISTELMÄ

Liisa Remes, Vesa Pakarinen
AGENDI MODUS – YRITTÄJYYSKASVATUSTA ETELÄ-KARJALASSA

Yrittäjyys, koulut ja yrittäjyyskasvatuksen hanketoiminta
Lappeenranta 2007
Sivuja: 136 s.
Julkaisu 10
ISBN 978-952-214-381-5 (nid.)
ISBN 978-952-214-382-2 (PDF)
ISSN 1459-3025

Tiivistelmä

Julkaisu on kuvaus Agendi Modus – yrittäjyyskasvatushankkeesta, joka toteutettiin Etelä-Karjalassa vuosina 2004-2007. Samalla se on hankkeeseen osallistuneiden kokemuksista tehty vaikuttavuuden arviointiraportti. Agendi Modus-hanke oli Lappeenrannan teknillisen yliopiston Koulutus ja kehittämiskeskuksen kouluille ja yrityksille suunnattu projekti. Hankkeen tavoitteet olivat 1. pedagogisen muutoksen tuottaminen, 2. oppimisympäristöjen kehittäminen ja 3. yrittäjämäistä koulutyötä tukevan koulun kulttuurin ja johtamisen muutoksen tuottaminen.

Julkaisusta käy ilmi, että hanke voi oppia yhdessä asiakkaidensa eli hankkeen yhteistyötahojen kanssa. Raportin toisessa osassa tuodaan esille muutamia yrittäjyyskasvatuksen näkökulmia. Lukija voi myös pohtia, tulisiko yrittäjyyskasvatuksen koulutuskokonaisuus rakentua kuten Agendi Moduksessa, eli esitellen aihealuetta sekä yleisesti että perehtyen sen eri olemuspuoliin.

Julkaisun keskeisimmät huomiot ovat että A) hanke, joka kuuntelee asiakastaan, tuottaa sen tarvitsemia tuotteita, B) pitkäkestoinen koulutusprosessi tarjoaa mahdollisuuden ymmärtää yrittäjyyskasvatuksen metodologiaa ja pedagogiaa ja tukee aihealueen didaktiikan kokeilemista, C) on tärkeää kouluttaa sekä työyhteisöjä että näiden yksittäisiä toimijoita, D) eri osallistujilla on omanlaistaan osaamista yrittäjyyskasvatuksessa, koska kukin on valinnut erityyppistä koulutuksista itselleen soveltuvimpia, E) näyttää siltä, että noin puolet koulutuksiin osallistuneista käyttää yrittäjyyskasvatusta opetuksensa käyttöteoriana, F) oppimisympäristöjen kehittäminen on vähäisempää kuin yrittäjyyskasvatuksen käyttö oman opetuksen osana, G) hankkeen jälkeen osallistujilla on laaja ymmärrys yrittäjyyskasvatusta suosivasta oppimiskulttuurista, mutta vain harvat kokevat luovansa yrittäjämäistä koulukulttuuria.

Jos uutta aihealueen hanketta suunnitellaan, se voisi keskittyä tätä hanketta tarkemmin koulukulttuurin muuttamiseen, jonka lisäksi toiminta-ajatuksissa kannattaisi huomioida oppimisen, teknologian ja yrittäjyyden strategiat.

Avainsanat: yrittäjyyskasvatus, alueellinen kehittämishanke, yleissivistävän koulun kehittäminen, yrittäjyyden muodot, pedagoginen kehittäminen, oppimisympäristöjen laajentaminen, työyhteisön kehittäminen

ABSTRACT

Liisa Remes, Vesa Pakarinen
Agendi Modus - Entrepreneurship Education in South-Karelia Entrepreneurship, Schools and Project in Entrepreneurship Education
Lappeenranta 2007
Pages: 136 p.
Publication 10
ISBN 978-952-214-381-5 (printed)
ISBN 978-952-214-382-2 (PDF)
ISSN 1459-3025

Abstract

Publication is a description of Agendi Modus-project in Entrepreneurship Education that has been run in South-Karelia during 2004-2007. At the same time it is an evaluation report of the project and its affections among those who have taken with the project. Agendi Modus was a project of Lappeenranta University of Technology, Centre for Training and Development, and it was pointed for the schools and enterprises. The main purposes of the project were 1. the change of pedagogy, 2. the creation of learning environments and 3. the change of leadership and school culture to support the entrepreneurial attitude towards the school-work.

In the report one can learn that project can be the one that learns with its customers, i.e. the partners with whom the project is made. One can also find some point of views of the subject, the Entrepreneurship Education, in the report. There is also possibility to consider with the creation of educational composition, whether it should be made as it has been constructed in the Agendi Modus: by offering the many-sided education process from the general stage to the more specific areas of the subject, the Entrepreneurship Education.

The main notions of the report are that A) a project that learns listens customers and makes products that the customers need, B) Long-lasting educational process has possibility to offer educations where skills to understand the methodology and pedagogy of the Entrepreneurship Education are able to gain, and then it supports the test the didactics of it, C) it is important to educate both the single actors of schools and the whole societies of schools, D) after the project, there might appear many several types of knowledge of the Entrepreneurship Education as people has chosen differently among the courses, E) it seems, that after the project, half of those who have taken with the project use the Entrepreneurship Education as their teaching theory, F) There exists less learning environments of the Entrepreneurship Education as one might expect, and G) after the project, there exists a large understanding of what is entrepreneurial school culture but a few are those who seem to create it by themselves.

If there are any need to have an other project of the topic at the area, the following could point more precisely to the change of culture and maybe also, in this action, take the strategy of learning, technology and Entrepreneurship with the new project.

Key words: Entrepreneurship education, Enterprise Education, development of public school, forms of entrepreneurship, pedagogical progress, enlargement of learning environments, development of working environments

AGENDI MODUS – YRITTÄJYYSKASVATUSTA ETELÄ-KARJALASSA

Yrittäjyys, koulut ja yrittäjyyskasvatuksen hanketoiminta

Liisa Remes ja Vesa Pakarinen

> Yrittäjyys on yrittäjän taidetta.
>
> *Entrepreneurship is Art of Entrepreneurs. Do we really teach the Art of Entrepreneurs or skills and techniques of it?* - *Meirelles*
> Yrittäjyys on yrittäjän taidetta. Opetammeko yrittäjyyden taidetta vai sen taitoja ja tekniikoita? - Meirelles

Sisällys

AGENDI MODUS – YRITTÄJYYSKASVATUSTA ETELÄ-KARJALASSA.....1

Johdanto 4
Julkaisun tarkoitus.....6

1 Agendi Modus yrittäjyyskasvatushanke projektipäällikön näkökulmasta 6

1.1 Hanketoiminnan määrittely.....7
1.2 Hyvät käytännöt 9
1.3 Hanketoiminnan riittävät resurssit 10

2 Agendi Modus – yrittäjyyskasvatushankkeen esittely 12

2.1 Hankkeen tavoitteet 13

3 Yliopisto yrittäjyyskasvatushankkeen toteuttajana.....14

3.1 Kunnat ja yliopisto – yhteistyö.....15
3.2 Kunnat koulutuksen järjestäjinä ja käyttäjinä.....16
3.3 Hankkeen yhteistyökumppanit ja ohjausryhmä 17

II Osa 1 Agendi Modus -yrittäjyyskasvatushanke.....19

4 Agendi Modus – Tuumasta toimeen 19

4.1 Hankkeen toimintaidea.....19
4.2 Koulutus ja kehittämistuki.....21
4.3 Hankkeen tehtävät 23

5 Agendi Modus-hankkeen toimintamalli 25

5.1 Hanketyöntekijän tärkeä rooli.....26
5.2 Hankkeen kohderyhmät ja muut yhteistyötahot.....29
5.3 Yrittäjämäinen toiminta hankkeessa.....31
5.4 Hankkeen eri vaiheet / koulutusten prosessi.....32
5.5 Yrittäjyyskasvatuksen oppimiskäsityksistä.....35

6 Agendi Moduksen järjestämät koulutukset.....41

6.1 Koulutukset vuonna 2004.....44
6.2 Koulutukset vuonna 2005.....44
6.3 Koulutukset vuonna 2006.....46

7 Agendi Modus - Oppiva hanke 46
7.1 Hanketoiminnan eteneminen 50
7.1.1 Organisaatioiden välistä oppimista hankkeessa 51
7.2 Hankkeen toimintaan osallistuminen 53
8 Hankearviointi 55
8.1 Kyselyn rakenne ja toteuttaminen 56
8.2 Aineiston luokittaminen 58
8.3 Määrällinen vaikuttavuus 59
8.3.1 Yrittäjyyskasvatusta toteutetaan kouluissa ja päiväkodeissa 62
8.4 Laadullinen vaikuttavuus 65
8.4.1 Koulutetut tietävät yrittäjyyskasvatuksesta 67
8.4.2 Kehittämistukea odotetaan jatkossakin 69
8.4.3 Tulosten tarkistaminen 70
9 Johtopäätökset 71
9.1 Projektipäällikön kommentteja hankekokonaisuudesta 73
9.2 Suositukset 75
III Osa 2 Yrittäjyyskasvatuksen näkökulmia 79
10 Käsitteet ja yrittäjyyskasvatuksen määritelmät 79
10.1 Yrittäjyys = uutta luova oppimisprosessi 82
10.2 Yrittäjyys määrittelee yrittäjyyskasvatusta 84
11 Miksi yrittäjyyskasvatusta? 88
11.1 2000-luvulla yhteiskunta muuttuu ja yrittäjyys lisääntyy yhteiskunnassa 90
12 Yrittäjyyskasvatus-hankkeen tehtävät tukevat muuttuvaa oppimis- ja opettamisajattelua 91
12.1 Yrittäjyyskasvatus-hanke ulkoisen yrittäjyyden edistäjänä 93
13 Yrittäjyydessä käyttökelpoista on älykkyys 95
Lähteet 98
Liite 1. Hyviä käytäntöjä. 102
Liite 2. Koulutukset Agendi Modus –hankkeen aikana (1.4.2004 alkaen). 108
Liite 3. Vaikuttavuuskysely. 120
Liite 4. Koulutukset Mindmap –kuviona. 133

Johdanto

Yrittäjyyskasvatusta Etelä-Karjalassa -julkaisu kuvaa yrittäjyyskasvatuksen alueelliseen kehittämiseen tähtäävää Agendi Modus-hanketta. Raportti pyrkii antamaan ideoita yrittäjyyskasvatuksen kehittämiseksi eri yhteyksissä, kuten kouluissa ja hankkeista saatavan tuen avulla. Julkaisussa esitellään opettajien yrittäjyyskasvatuksen täydennyskoulutuksen järjestämistä ja julkaisun toivotaankin sen myötä palvelevan yrittäjyyskasvatusta toteuttavia tahoja näiden kehittämistyössä.

Hankearvioinnin on laatinut hankkeen ulkopuolinen, KT, Liisa Remes. Raportin laatimisen loppuvaiheessa työssä on ollut mukana Agendi Moduksen projektipäällikkö Vesa Pakarinen, jonka laatimia lukuja on mukana raportissa. Vesa Pakarisen kädenjälki näkyy raportissa muutenkin, kuten julkaisun ulkoasussa. Alueen ja hankkeen tuntevana hän on koko prosessin ajan antanut arvokkaita kommentteja ulkopuoliselle arvioitsijalle ja siten vaikuttanut osaltaan työhön ja lopputulokseen.

Yrittäjyyskasvatus hankkeen sisältönä on uutta luova ja sen vuoksi tämä raportti on suuntaa antava niiden lukijoiden kohdalla, jotka hakevat malleja yrittäjyyskasvatuksen toteuttamiseksi. Raportin toivotaan tarjoavan pohjaa järjestää yrittäjyyskasvatus kullekin kohderyhmälle soveltuvalla tavalla ja sen vuoksi raportissa pyritään tuomaan esille yrittäjyyskasvatuksen toteuttamisen periaatteita, yrittäjyysperustaisen kasvatusajattelun arvoja sekä muita sellaisia lainalaisuuksia, joiden vallitessa uudet, usein innovatiiviset ja onnistuneet ratkaisut yrittäjyyskasvatuksessa syntyvät.

Agendi Modus lyhyesti:

Agendi Modus on ollut Lappeenrannan seudulla, Etelä-Karjalassa toiminut Lappeenrannan teknillisen yliopiston Koulutus ja kehittämiskeskuksen hallinnoima yrittäjyyskasvatuksen edistämisen hanke.

Hankkeen keskeisenä tavoitteena on ollut kehittää alueen yrittäjyyskasvatusosaamista koulutuksen avulla.

Agendi Modus-hanke on kohdentunut opetushenkilöstön yrittäjyyskasvatuksen osaamisen edistämiseen. Opetushenkilöstön lisäksi hankkeessa ovat toimineet yrittäjät ja alueen yrittäjyyden edistämisestä kiinnostuneet tahot, kuten kunnat, kehittämisyhtiöt ja yliopisto.

Yrittäjyyskasvatuksen edistäminen raikastaa koulujen pedagogisia ratkaisuja ja pyrkii samalla kehittämään koulujen toimintakulttuuria elastisempaan suuntaan. Yrittäjyyden lisääntymiseen voidaan vaikuttaa yrittäjyyskasvatuksella. Yrittäjyydestä hyötyvät yksittäiset ihmiset, alueet ja yhteiskunta kokonaisuutena. Alueet, joissa esiintyy runsaasti yritystoimintaa, ovat hyvinvoivia ja haluttuja asuinseutuja. Vaikka yrittäjyyskasvatuksella tähdätään yritystoiminnan ja työllistymisen edistämiseen, yrittäjyyskasvatuksella on myös nykyhetkessä esiintyvä yleinen tavoite: ahkeran ja myönteisesti elämään suhtautuvan kansalaisen kasvatus. Yrittäjyyskasvatuksen edistämisellä vaikutetaan monella tasolla.

Koulutus on varsin voimallinen väline kehittää opettajuuden ja kasvatuksen kautta yhteiskuntaa ja sen vuoksi Agendi Moduksessa on pidetty pääpaino opettajuuden kehittämisessä. Yrittäjyyskasvatus edellyttää koko työyhteisön sitoutumista aihealueen kasvatusjärjestelyjen toteutumisen tukemiseen. Agendi Moduksessa on koulutettu rehtoreita ja kokonaisia työyhteisöjä. Koulutusten lisäksi hanketoimintaan on kuulunut yhteistyön tekeminen koulujen, yritysten ja muiden hankkeen tavoitteiden saavuttamiselle tärkeiden tahojen kanssa. Hankeyhteistyössä on opittu uusia toimintamalleja. Yhdessä tekemällä oppiminen onkin yrittäjyydelle luonteenomainen oppimistapa.

Yrittäjyyskasvatusta Etelä-Karjalassa -julkaisussa kuvataan pääasiassa kahta oppimiseen liittyvää seikkaa, joilla on merkitystä yrittäjyyskasvatukselle. Nämä ovat oppiminen yrittäjyyskasvatuksessa ja hankkeessa tapahtuva oppiminen. Julkaisu pyrkii antamaan vastauksia kysymykseen, millaista on yrittäjyyskasvatus ja tämän asiantuntijuuteen ohjaava koulutus, sekä, miten hanke voi olla oppiva tavalla, joka edistää yrittäjyyttä, yritteliäisyyttä ja siten myös yrittäjyyskasvatusta sekä sen edistämistä.

Julkaisun tarkoitus

Julkaisu kuvaa yrittäjyyskasvatuksen hanketta, jossa koulutuksin ja projektihenkilöstön tuen avulla on kehitetty Etelä-Karjalan yrittäjyyskasvatusta. Julkaisu koostuu kahdesta osasta, joista ensimmäisessä kuvataan Agendi Modus-hanketta ja toisessa osassa tuodaan esille muutamia yrittäjyyskasvatuksen näkökulmia.

Yrittäjyyskasvatus on teema, joka tukee yrittäjyydessä tarvittavaa henkistä olemusta, eli sitä arvoperustaa, joka on yrittäjän toiminnan taustalla. Tätä voi kutsua yrittäjyyden asenteeksi, ajattelutavaksi tai merkitykseksi. Yrittäjyyskasvatuksen eräinä tavoitteina voidaan pitää yrittäjyyden kokemista myönteisenä tapana oppia, omaksua yritteliäisyys aktiivista elämää ohjaavana tapana tarkastella ympäristöä ja toimia sitä hyödyttävällä tavalla. Toivotaankin, että tämä julkaisu palvelisi lukijaa tämän tavoitteen toteutumista tukien.

Yrittäjyyskasvatus on ollut esillä Opetushallituksen opetussuunnitelmaohjauksessa jo yli kymmenen vuotta. Opetussuunnitelmasuositusten mukaisesti yrittäjyyttä tulee edistää opetuksen ja kasvatuksen keinoin kaikissa koulumuodoissa. Perinteinen opettajankoulutus on vain vähäisessä määrin kyennyt tukemaan opettajien tarvetta saada opastusta ja opetusta yrittäjyyskasvatuksen järjestämisessä. Sen vuoksi esimerkiksi EU-rahoituksen tuella on luotu hankkeita, jotka täydentävät perusopettajankoulutusta. Agendi Modus – yrittäjyyskasvatushanke on esimerkki opettajien täydennyskoulutushankkeista. Hankkeiden tehtävänä onkin tarjota kouluille mahdollisuuksia päivittää opettajan ammattitaitoa yrittäjyyskasvatuksessa. Samalla ne kehittävät koulujen kulttuuria yrittäjyyskasvatusta suosivaksi.

1 Agendi Modus yrittäjyyskasvatushanke projektipäällikön näkökulmasta

Agendi Modus yrittäjyyskasvatushanke käynnistyi 1.4.2004 ja päättyy 31.8.2007. On aika arvioida hankkeen vaikuttavuutta. Yrittäjyyskasvatushankkeen, kuten kaikkien tulevaisuuteen suuntautuvien koulutushankkeiden tulosten analysointi ja vaikuttavuuden arviointi, on ongelmallinen. Yrittäjyyskasvatuksella yleissivistävässä opetuksessa tähdätään muutokseen oppilaan kokonaispersoonallisuudessa. Oppilaan yrittäjämäinen asenne elämään ja

mahdollinen yrittäjäura konkretisoituu aina tulevaisuudessa. Yrittäjyyskasvatushankkeissa pyritään opettajakoulutuksen ja valmennuksen avulla vaikuttamaan myönteisesti koulumaailman muutokseen, joka aktivoituu oppilaiden kasvatuksessa. Se, millainen lopullinen vaikutus Agendi Modus hankkeella on ollut Etelä-Karjalan tulevassa elinkeinoelämässä, on arvoitus. Määrällisesti mitaten koulutus- ja muu projektitoiminta on ulottunut koskemaan valtaosaa Etelä-Karjalan peruskoulun ja lukion opettajia. Kohtaamiset ovat olleet tiedotustilaisuuksista ja VESO-päivistä aina 22,5 opintopisteen opintokokonaisuuksiin. Hanke on muotoutunut toteuttajien näköiseksi, vaikkakin toiminnallemme on löydettävissä perusteet niin valtakunnallisista ohjelmakokonaisuuksista kuin pedagogisista toimintatavoista.

Tässä artikkelissa katson hanketoimintaa projektipäällikön näkökulmasta. Pyrin valottamaan hankkeemme toimintaa ja kiinnittämään huomion hanketoiminnan avainasioihin. Artikkeliin liittyvät muut julkaisun osat ovat yliopisto – ja kunnat – aiheinen luku sekä luku, joka kuvaa hanketoiminnan etenemistä. Lopuksi olen kirjannut ylös johtopäätöksiä eletystä projektista.

1.1 Hanketoiminnan määrittely

Hanke eli projekti on aikataulutettu, tietyillä panoksilla kestäviin tuloksiin pyrkivä tehtäväkokonaisuus, jonka toteuttamisesta vastaa sitä varten perustettu organisaatio. Jokaisella hankkeella on omat, juuri kyseistä hanketta määrittelevät tavoitteet. Tavoitteilla kuvataan sitä muutosta, joka hankkeella pyritään aikaansaamaan sen hyödynsaajien kannalta (Silfverberg 1996). Tavoitteen lisäksi hankesuunnitelmassa määritellään hankkeen toteutusorganisaatio, aikataulu ja toteutuksessa käytettävät panokset.

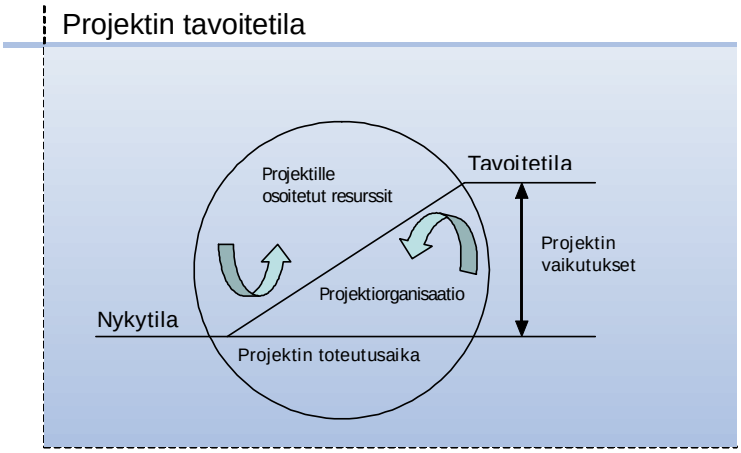

Kuvio 1. Projektin tavoitetila Silfverbergiä mukaillen

Työkaluina tälle tarkastelulle ovat projektisuunnitelman tavoitteenasettelu ja seurantamittarit (Silfverberg 1996.). Hankkeen vaikutukset toteutuvat vasta sitten, kun asiakas kokee hyödyn ja on valmis käyttämään kehitettyjä palveluita tai toiminta on muuttunut tavoitteiden suuntaiseksi. Tämän vuoksi suunnittelussa pitäisi pureutua toisaalta eri asiakasatasojen tarpeisiin, ja toisaalta siihen prosessiin, minkä kautta projektin toimenpiteet – koulutus, selvitykset jne. – kanavoituvat välittömän kohderyhmän ja loppukäyttäjien kokemiksi muutoksiksi.

Hanketoiminnassa, kuten organisaatiossa yleensä henkilöstöllä täytyy olla tiedossa suunta, johon hankkeella pyritään tietyn ajanjakson kuluessa. Suunnan ollessa tiedossa, hanketoiminnassa olevat ihmiset ovat helpommin valmiita sitoutumaan pitkäjänteiseen toimintaan. Projekti ei onnistu pelkästään tavoitteilla ja suunnitelmilla, sitä on myös ohjattava. Projektin ohjauksen komponentit muodostuvat suunnittelusta, valvonnasta, raportoinnista ja mittaamisesta. Hanketoiminta tähtää muutokseen. De Woot (1996) on esittänyt muutokseen tähtäävän strategian prosessina. Mallissa on neljä elementtiä. Yhden elementin puuttuessa kehitysprosessi joko katkeaa tai epäonnistuu.

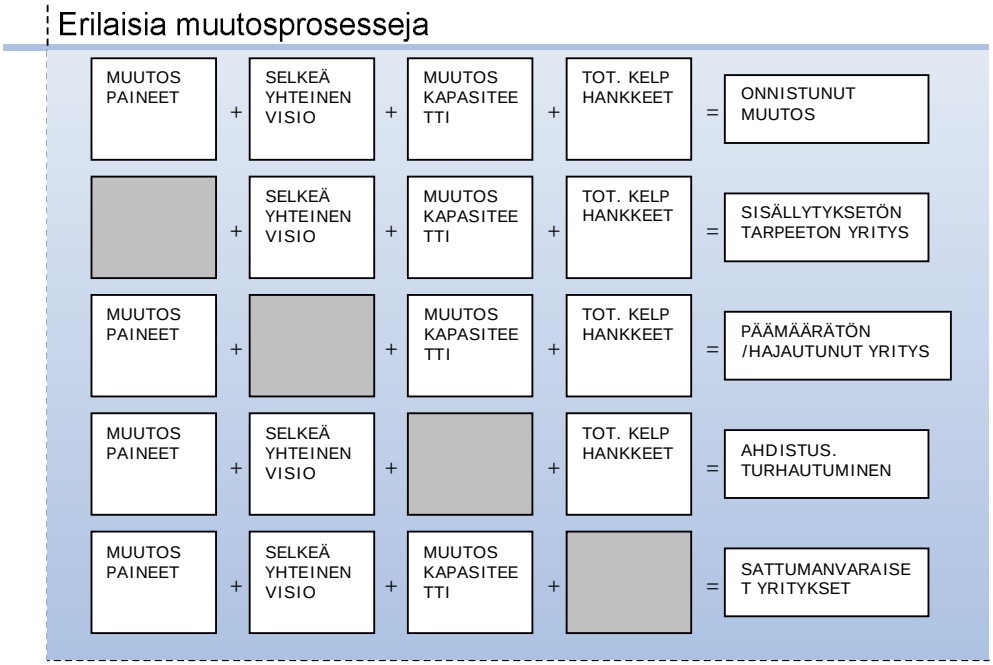

Kuvio 2. Erilaisia muutosprosesseja (de Woot 1996).

Jos hanketoiminnassa ajaudutaan kokeiluihin ilman, että todelliset tarpeet ja muutospaineet tunnistetaan, ollaan tilanteessa, jossa etsitään ratkaisua ennen kuin ongelma tiedostetaan. Alueellinen kehityshanke tarvitsee tuekseen myös strategian, joilla on selkeä, tarpeisiin perustuva visio. Tämän vision tulee tukea alueellisia laajempia yleisstrategioita. Ilman laajaa sitoutumista ja yhteistyötä hanketoiminta voi ajautua päämäärättömään hajautuneeseen toimintojen sarjaan. Hankkeen toteuttamiseen tulee sitoa riittävästi niin henkisiä kuin taloudellisia resursseja. Hanketoiminnassa tulee myös saada käyntiin osahankkeita tai toimintoja, jotka tukevat kokonaisstrategiaa (vrt. de Woot 1996).

1.2 Hyvät käytännöt

Projektiorganisaatio on keskeisten toimintaryhmien avustuksella pyrkinyt löytämään teemoja, joiden ympärille yrittäjyyskasvatushanke on rakennettu. Verkottumisen edistäminen ja verkostoituminen eri sidosryhmien kanssa on ollut tärkeää ja hyvien käytäntöjen löytäminen ja hyödyntäminen ovat olleet avainasemassa. Toimintamallina projektissa on ollut verkostomainen työskentelytapa, jossa Etelä-Karjala maakunnan yrittäjyyskasvatuksesta kiinnostuneet henkilöt tukevat ja saavat tukea sekä toisiltaan että ulkopuolisilta asiantunti-

joilta. Jotta vaikutukset olisivat kauaskantoisia, olemme kannustaneet luomaan projekteja, jotka toimivat myös projektiajan jälkeen. Yritys- ja koulumaailman välinen yhteistyö sekä keskinäinen yhteisymmärrys on ollut projektin tärkeimpiä tavoitteita.

1.3 Hanketoiminnan riittävät resurssit

Hanketoiminnan toteuttajana olen seurannut jo monia vuosia hanketoimintaa paikallisesti ja valtakunnallisesti. Ongelmana projekteissa on liian usein se, että hankkeen suunnitteluun ja toteuttamiseen varataan liian vähän resursseja. Hanketoimintaa toteutetaan yhden henkilön periaatteella. Pahimmillaan toteutus on hoidettu oman toimen ohella. Tilanne, jossa projekti käynnistetään yhden henkilön vastuuttamisella, on lähtökohdaltaan haaste. Hanketoiminnassa tuloksia syntyy enemmän, kun projektissa toimii erilaista osaamista. Agendi Modus hanke on ollut onnellisessa asemassa hankehenkilöstön suhteen. Olemme voineet varata riittävästi henkilöresursseja hanketoiminnan suunnitteluun ja toteuttamiseen.

Agendi Modus-hanketta hanketta edelsi esiselvityshanke, jonka avulla meillä oli mahdollisuus rakentaa yrittäjyyskasvatuksen viitekehys Etelä-Karjalan näkökulmasta. Tämä viitekehys toimi strategiana. Hanketoiminnassa henkilöstön osaaminen tulee nähdä hanketta toteuttavan organisaation voimavarana. Osaamisella varmistetaan keskeisten hankesuunnitelmassa asetettujen tavoitteiden saavuttaminen. Toiminnan suunnittelun lähtökohtia on henkilöstö, tai ehkä vielä tätä enemmän, henkilöstön osaaminen. Hankeorganisaatiossa osaaminen tulee nähdä korkeampana toimintana kuin pelkästään yksilöiden tietojen ja taitojen summana.

Projektit ovat usein lyhytkestoisia ja niiden toteuttajiksi kootaan yksilöitä, joiden tulisi toimia tehokkaasti päämäärää tavoitellen. Agendi Modus hankkeessa on toiminut projektipäällikkö, kaksi suunnittelijaa ja projektiassistentti. Henkilöstö on sitoutunut hankkeen toteuttamiseen syvästi, tarvittavaa osaamista on hankittu lisää kouluttautumalla. Hankkeen projektityöskentely on mielestäni hioutunut professionaaliseksi projektitoiminnaksi.

Projektitoiminnan yhteydessä puhutaan usein kehittämisprosessista. Prosessille on tyypillistä jatkuvuus. Prosessista voidaan kuitenkin puhua vasta silloin, kun samantapaisia projekteja liitetään useita peräkkäin tai ne toimivat osittain yhtä aikaa. Lappeenrannan teknillisen yliopiston koulutus- ja kehittämiskeskus on toteuttanut alueellisia yleissivistävää koulua koskevia projekteja vuodesta 1999. Alueelle näyttää muodostuneen toimintamalli, jossa yliopisto on hyväksytty aidoksi yhteistyökumppaniksi ja prosessien käynnistäjäksi.

Huomasimme, että yrittäjyyskasvatushankkeissa tämä yhteistyö ei ole itsestäänselvyys. Yrittäjyyskasvatuksen viitekehys oli esiselvityshankkeen aikana ja varsinaisen hankkeen alkuaikana niin koulutoimen- kuin koulutasolla vieras. Hankesisällöt koettiin osin vieraaksi ja yrittäjyyskasvatuksen läpäisyperiaate salli asian hämäryyden toteutustasolla. Hankesisällöt kilpailivat koulun muiden aihekokonaisuuksien kanssa. Sisältöihin oli vaikea tarttua koulutasolla.

Yrittäjyyskasvatuksen nähtiin ja nähdään vieläkin sisältyvän paljon arvoja, jotka osin nähdään ristiriitaisina opetuksen arvovapaan universaalisuuden kanssa. Hanketoiminnan tavoitteena on saada mukana olevien sidosryhmien toiminta prosessiksi, joka jatkuu hankkeen päättymisen jälkeen. Kehittämisen tulisi olla jatkuvaa ja aiemmista projekteista tulisi oppia, mutta kehittämisprojekteja tulisi myös pystyä käsittelemään erillisinä kokonaisuuksina.

Projekti voidaan nähdä myös oppivana prosessina, jonka yksityiskohtaiset työsuunnitelmat laaditaan vasta projektin toteutusvaiheessa. Tämä on näkynyt hankkeessamme siten, että olemme joutuneet tarkistamaan ja avartamaan yrittäjyyskasvatuksen viitekehystä jatkuvasti. Oppimisen varmistamiseksi on hankkeen vaikuttavuutta ja tulosten kestävyyttä tarkasteltava koko hankkeen ajan. Projekti ei onnistu pelkästään tavoitteilla ja suunnitelmilla, vaan sitä on myös ohjattava. Projektin ohjauksen komponentit muodostuvat suunnittelusta, valvonnasta, raportoinnista ja mittaamisesta. ” Hyvä ohjausryhmä on projektin vetäjän paras apu. Se voi edistää ratkaisevasti projektin tavoitteiden toteuttamista ja verkottumista. Hyvä ohjausryhmä koostuu tahoista ja henkilöistä, joille hankkeen toteutuminen on tärkeä ja mielenkiintoinen haaste, ei ylimääräinen velvollisuus ja vaivalloinen lisätyö” (Karhatsu & Rossi 2002). Ohjausryhmä on projektin päätöksentekoelin, joka projekti-

päällikön ohella vastaa projektista. Ohjausryhmän valvonta tapahtuu yleensä säännöllisin väliajoin pidettävillä kokouksilla, joissa käsitellään projektin etenemistä ja päätetään jatkotoimenpiteistä. Agendi Modus yrittäjyyskasvatushankkeen ohjausryhmässä on edustettuina yrittäjyyskasvatuksen kannalta keskeiset toimijat. Olemme saaneet kriittistä arviointia ja tukea toiminnalle ohjausryhmän taholta.

2 Agendi Modus – yrittäjyyskasvatushankkeen esittely

Lappeenrannan teknillisen yliopiston Koulutus ja kehittämiskeskuksen Agendi Modus-hanke on Etelä-Karjalan kuntien koulutuksellinen opetuksen kehittämisprojekti, joka on osaltaan tukenut yliopistojen kolmatta tehtävää, alueellista kehittämistyötä ja vaikuttamista. Hankkeen painopisteenä ovat olleet sisäisen ja ulkoisen yrittäjyyden sekä osallistuvan kansalaisuuden teemojen kehittäminen osana eri aineiden opetussuunnitelmia. Hanke on esimerkki yliopiston ja alueen välisestä yhteistyöstä ja tiedekorkeakoulun soveltavasta työstä ympäröivän yhteiskunnan kanssa.

Nykyinen yhteiskunta on jatkuvassa muutoksessa ja tämä näkyy alueellisesti myös kuntien aikaisempaa parempien asuin-, palvelurakenne-, ja työnteonmahdollisuuksien kehittämisenä. Kuntien kehittämistarve on seurausta laajoista muutoksista, joita tapahtuu taloudessa sekä paikallisesti että kansainvälisesti. Eräänä ratkaisuna kuntien haluttavuuteen asuinpaikkana ovat kuntien välisen yhteistyön kehittäminen, kuntien yhdistyminen laajemmiksi kuntayksiköiksi ja alueen kuntien verkottuminen toistensa kanssa. Nykyisin myös alueet näyttävät olevan kilpailuasemassa toisiinsa nähden. Jotkut kunnat ja alueet ovat halutumpia asuinseutuina ja ne pystyvät työllistämään enemmän ihmisiä kuin jotkut toiset. Kunnat ovat joutuneet eräänlaiseen kilpailuasemaan keskenään ja tällainen tilanne edellyttää panostamista kunnan haluttavuuteen asuinpaikkana. Kuntien ja alueiden eräs kilpailuvaltti voi olla, että ne tukevat yrittämistä näkyvällä tavalla.

Agendi Modus – hankkeen ajankohtaisuus näkyy muiden muassa siinä, että Agendi Modus-hanke on nimetty alueelliseksi kärkihankkeeksi Etelä-Karjalan elinkeinostrategiassa vuoteen 2013. Samalla se kertoo omaa tarinaansa siitä, että hankkeessa toimivat ovat

tehneet työtä alueen kehittämistavoitteiden mukaisten, arvokkaiden tavoitteiden saavuttamiseksi.

Etelä-Karjalan elinkeino-strategia 2005.

”4.4 Kärkihankkeet
Strategiset kärkihankkeet ovat ne hankkeet, jotka elinkeinoelämä katsoo välttämättömiksi toteuttaa positiivisen kehityksen aikaansaamiseksi. Näiden hankkeiden toteutus ei ole tae Etelä-Karjalan menestymiselle, mutta niiden toteutumisen voi katsoa olevan menestymisen perusedellytys. Näiden kärkihankkeiden toteutuksen vastuu on meillä kaikilla ja me kaikki hyödymme näiden hankkeiden positiivista vaikutuksista Etelä-Karjalassa.
Yrittäjyyden vahvistaminen
• Yrittäjyyttä voimistamaan on muodostettava vahva ja näkyvä maakunnan yhteinen elinkeinoyhtiö, joka keskittyy yrittäjyyden tukemiseen
• Yrittäjyyskasvatushankkeita (esim. Agendi modus) on tuettava ja vietävä eteenpäin edelleenkin.
• Sukupolven- ja yrittäjäpolven vaihdosten helpottaminen olemassa olevien ohjelmien avulla sekä muodostamalla eläköityvistä ammattilaisista hallituspankki”.

2.1 Hankkeen tavoitteet

Yrittäjyyskasvatuksen tulo koulujen opetussuunnitelmiin on seurausta yhteiskunnan muuttuneista tarpeista ja edellyttää tietoisuutta koulujen yrittäjyyttä ja yritteliäisyyttä tukevien pedagogisten menetelmien suunnittelussa ja kehittämisessä. Agendi Modus – hanke on tukenut peruskouluja ja lukioita niiden toimintakulttuurin muutoksessa. Hanketoiminnassa on autettu löytämään uusia ratkaisuja yrittäjyyskasvatuksen, osallistuva kansalaisuus ja aktiivinen kansalainen – teemojen toteuttamiseen. Yhtäaikaisesti on tuettu johtajuuden muutosta, joka mahdollistaa joustavasti yrittäjyyden kasvatuksellisten sovellusten toteuttamisen kouluissa.

Yrittäjyyskasvatusta koskevat kehittämistavoitteet ovat painottuneet kolmeen osa-alueeseen, jotka ovat

1. Pedagogisen muutoksen tuottaminen,
2. Oppimisympäristöjen laajentaminen ja
3. Työyhteisön toimintakulttuurin ja johtamisen kehittäminen.

Tavoitteisiin on pyritty järjestämällä koulutuksia sekä yksilövalintaisesti että koulukohtaisesti sekä tukemalla yritysyhteistyössä ja kouluyhteisöissä oppimista.

3 Yliopisto yrittäjyyskasvatushankkeen toteuttajana

Agendi Modus-projektipäällikkö Vesa Pakarinen

Agendi Modus hanke on pystynyt hyödyntämään alueen omaa talouden ja tekniikan yliopiston osaamista ja edistänyt yliopiston ja yleissivistävän koulun yhteistyötä. Yliopistolain mukaan yliopistojen tehtävänä on edistää vapaata tutkimusta sekä tieteellistä sivistystä, antaa tutkimukseen perustuvaa ylintä opetusta sekä kasvattaa nuorisoa palvelemaan isänmaata ja ihmiskuntaa. Yliopistojen perinteiset tehtävät ovat siis olleet opetus ja tutkimus (Yliopistolaki N:o 645/ 1997). Yhteiskunnallisen palvelutoiminnan merkitys yliopistojen toiminnassa on kasvanut ja sen asema yliopistollisena tulosalueena on vakiintumassa. Yliopiston kolmannella tehtävällä tarkoitetaan yliopiston alueellista tehtävää ja sen kautta syntyvää yliopistojen alueellista vaikuttavuutta. ”Alueellisen tehtävän sisällyttämisen yliopistojen tehtäviin voi kuitenkin epäsuorasti päätellä olleen lainsäätäjän tarkoituksena, sillä uudessa laissa ensi kertaa mukana olevassa arviointipykälässä todetaan, että yliopistojen tulee arvioida koulutustaan, tutkimustaan sekä taiteellista toimintaansa ja niiden vaikuttavuutta. Voimakkaimmillaanhan vaikuttavuus on tietysti yliopiston lähiympäristössä”. (Virtanen 2002).

Opetusministeriö määrittelee yhteiskunnalliset palvelut seuraavasti: Yhteiskunnallisten palveluiden tulosaluetta voidaan täsmentää siten, että siihen kuuluville palveluille on ominaista valtakunnallinen tai sitä laajempi kysyntä, yliopistoyhteisön ulkopuolelle suunnatun informaation välittäminen, yleissivistävän tiedon välittäminen niin, ettei siihen liity välitöntä meritoitumismahdollisuutta sekä asiantuntijuus, joka ei suoraan liity koulutukseen ja tutkimukseen (OPM 2000). Opetusministeriön muistiossa todetaan kolmannen tehtävän problematiikkaa; ”Vaikka yliopistojen keskushallinnossa tunnistetaankin yliopistojen kasvava "kolmas tehtävä", niin laitostasolla asiat saattavat tuntua hyvin etäisiltä, varsin jos niihin ei liity kannustinmekanismeja. Korkeakouluilla voisi olla aktiivisempi rooli alueellisessa kehittämisessä, mikäli niillä olisi käytettävissä myös omia voimavaroja tähän tarkoitukseen.”(OPM 2002).

Alueelliset kehittämishankkeet ovat yliopiston näkökulmasta ongelmallisia. Agendi Modus yrittäjyyskasvatushanke on maakunnallinen kehittämishanke, jonka asiakkaana on yleis-

sivistävä koulu. Yliopisto toteuttaa tässä muodossa yliopiston 3. tehtävää. Alueelliset hankkeet kuitenkin profiloituvat yliopiston omiksi hankkeiksi ja vaarana on, että ne katsotaan yliopiston omaksi kehittämistoiminnaksi. Tällöin rahoituksesta päättävät tahot voivat yksiselitteisesti tulkita projektin yliopiston sisäiseksi hankkeeksi ja tämä toiminta rajoittaa yliopiston saamaa muuta rahoitusta.

3.1 Kunnat ja yliopisto – yhteistyö

Yliopistot ja alueet tekevät yhteistyötä ja kehittyvät tässä vuoropuhelussa. Agendi-Modus – hanke on eräs esimerkki käytännöllisestä yliopiston ja alueen välisestä vuoropuhelusta, jonka muoto on ollut koulutusyhteistyö. Hanke on ollut myös esimerkki siitä, miten kunnat voivat ulkoistaa kasvatushenkilöstön täydennyskoulutuksen järjestämisen. Yksittäisen kunnan olisikin kenties hankala järjestää opetushenkilöstölle koulutusta, jonka kattavuus kunnan kehittämistyössä on Agendi Moduksen järjestämän koulutuksen luokkaa.

Agendi Modus-hankkeessa on kunnat otettu keskeisinä toimijoina mukaan hanketoimintaan, jonka yhteistyöllisiä muotoja ovat olleet esimerkiksi suunnittelu, toteutus ja arviointi. Koulutuksen järjestäjinä kuntien intressi on kehittää yrittäjyyttä ja parantaa siten yrittäjyyden asemaa kuntatalouden perustoimintojen joukossa. Koulut, jotka toteuttavat yrittäjyyskasvatusta yhteistyössä kunnan ja alueen elinkeinojen kehittämisessä (Seikkula-Leino 2006), ovat kunnille tehokas työväline vaikuttaa yrittäjyyden määrään ja tehokkuuteen. Agendi Modus-projekti on suunnattu hankkeeseen osallistuvien kuntien perusopetuksen ja lukion opettajille, rehtoreille sekä kouluyhteistyöhön valmennettaville yrityksille ja yrittäjille. Hankkeen toimintapiiriin on otettu mukaan myös varhaiskasvatus.

Hankkeeseen osallistunet kunnat ovat olleet seuraavat: Imatra, Joutseno, Lappeenranta, Lemi, Parikkala, Rautjärvi, Savitaipale, Suomenniemi, Taipalsaari . Hankkeen koordinoijana on toiminut Lappeenrannan teknillisen yliopiston Koulutus- ja kehittämiskeskus. Rahoittajana toimivat EU ja Etelä-Suomen lääninhalllituksen sivistysosasto.

3.2 Kunnat koulutuksen järjestäjinä ja käyttäjinä

Yrittäjyyskasvatus-aihe pureutuu moniin uuden yhteiskunnan rakentamiselle tärkeisiin kehittämiskohteisiin. Kunnan ovat koulutuksen järjestäjiä ja tässä mielessä hankkeet ovat oiva keino pitää yllä ja edistää koulutuksen järjestäjän, eli kunnan osaamista. Esimerkiksi yrittäjyyskasvatus-hanke pureutuu sekä opettajan osaamiseen että koulujen kokonaisvaltaiseen kehittämiseen. Opettajien pedagoginen kehitystyö edellyttää johtajuuden ja koulujen yhteistyösuhteiden tarkastelua. Hankkeessa on tarjottu koulutusta muiden muassa näiden kohteiden kehittämistyöhön.

Kun kunnat ovat olleet osallisina hankkeessa, ne ovat saaneet korkeatasoista koulutusta ja hankehenkilöstön tuen kehittämistyön tueksi. Toiminta on mahdollistanut kunnan sisäisen kehittämisen yrittäjyyttä tukevana yksikkönä. Samalla, kun kunta on tehnyt yhteistyötä alueella sijaitsevan yliopiston kanssa, on hanke mahdollistunut alueen kuntien välisen yhteistyön. Kuntien yhteistyö hankkeessa on saattanut valaa perustaa aluekehityksen edistämiselle, vaikka aiheena on ollut koulujen kehittäminen yrittäjyyskasvatuksessa.

Agendi Modus – hankkeen tavoin kunnat voivat koota halunsa tehdä yhteistyötä toisten kuntien ja alueen muiden toimintayksiköiden kanssa. Yhteistyö vapauttaa kuntien resursseja järjestää omatoimisesti kehittämistyötä, mikä laajuudeltaan saattaisi jäädä yhteistyössä järjestettävää kehittämistyötä kapea-alaisemmaksi ja sen vuoksi tuottavuudeltaan vähäiseksi.

Erityisesti yrittäjyyskasvatus kehittämistyön aiheena on sellainen, että siihen paneutuminen edellyttää resursseja, joihin yhteistyöllinen kehittämistyö tarjoaa paremmat puitteet kuin yksittäisen kunnan on mahdollista varata. Aihealue on uusi ja monia tunteita herättävä. Aihealueen edistäminen edellyttää asiantuntevaa, ulkopuolista resurssia, jotta positiivinen vaikutus saavutetaan. Tässä mielessä hanketyöntekijät ovat tarpeellinen lisäresurssi kuntien kehittämistyölle ja heidän roolinsa yrittäjyyden paikallisessa edistämisessä voi olla hyvin merkittävä. Hankkeen viisautta tarvitaankin sekä aihealueen hellävaraisessa viemisessä kuntiin, kuten myös hankkeen roolin muovaamisessa sellaiseksi, että kunnat koulutusta hakeneena toimijana saavat palvelua, joka hyödyttää hankkeen asiakasta,

kuntaa. Agendi Moduksessa kunnat ovat osallistuneet hankkeen kustannuksiin ja tässäkin mielessä kunta on hankkeen tärkeä – ei vain yhteistyökumppani, vaan myös palvelujen ostaja ja hanketoiminnan kannalta keskeinen toimija.

Nykyisen kuntatoiminnan kannalta on merkittävän tärkeää, että kunnat omaksuvat taloudellisen toimijuuden erilaisia rooleja ja käsitteitä toimintansa kehittämisessä. Agendi Moduksen kaltainen kuntayhteistyö eri toimijoiden kanssa kehittää siis omalta osaltaan kuntia uuden vuosituhannen melko suurina taloudellisina toimintayksikköinä. Yrittävä kunta voi tarkoittaa monia asioita, kuten yrittäjämäistä otetta kuntahallinnossa ja kuntien kehittämisessä yhteistyössä toisten organisaatioiden ja yritysten kanssa.

Agendi Modus – hankkeessa on kiinnitetty paljon huomiota kuntien ja yliopiston välisen taloudellisen yhteistyön luonteeseen. Kunnat on haluttu nähdä asiakkaina, joita on palveltu ja kuunneltu hankkeessa. Keskustelu ja vuoropuhelu kuntien kanssa yhteisesti sovittujen päämäärien yhteistyössä tapahtuvassa toteuttamisessa ovat ollut osa hankkeen toimintakulttuuria. Kunnista ja kentältä koottu palaute ollut niin ikään tärkeässä roolissa koottaessa informaatiota hankkeen onnistumisesta ja niitä on käytetty hankkeen sisäisen kehittämisen välineenä. Hanketoiminta on osaltaan muotoutunut kuntien kanssa käytävässä vuoropuhelussa, vaikka yrittäjyyskasvatuskoulutuskokonaisuuden luominen on myös ollut eräs merkittävä hanketoiminnan motivaattori.

3.3 Hankkeen yhteistyökumppanit ja ohjausryhmä

Agendi Moduksen yhteistyökumppaneita ovat olleet erilaiset aluekehittämistä yrittäjyyden keinoin toteuttavat ja tukevat tahot. Yhteistyötahoja ovat olleet seuraavat:

Yhteistyötahot

Suomen yrittäjät
Etelä-Karjalan Yrittäjät ja Etelä-Karjalan Kauppakamari
Etelä-Karjalan kuntien koulutoimet
Alueen kehitysyhtiöt, kuten Lappeenrannan Elinkeino ja Matkailu Oy
Imatran seudun Kehitysyhtiö Oy
Oppimalla yrittäjyyteen –hanke, Kymenlaakso
PYRY-yrittäjyyskasvatusohjelma, Pohjois-Kymenlaakso
Ammattikasvatuksen tutkimus- ja koulutuskeskus, Tampereen yliopisto
Avain yrittäjyyteen –verkosto
Joensuun ja Jyväskylän yliopisto
Etelä-Karjala Instituutti
Rehtori-Instituutti, Jyväskylän yliopisto.

Hankkeen ohjausryhmä on koostunut eri yrittäjyyden edistämistä tukevista ja kasvatuksen ja koulutuksen asiantuntijatahoista. Hankkeen ohjausryhmään kuuluvat (hankesuunnitelman mukaan):

Agendi Modus -hankkeen ohjausryhmä

Professori Iiris Aaltio, Lappeenrannan teknillinen yliopisto
Professori Jyrki Ahola, Lappeenrannan teknillinen yliopisto
Toimitusjohtaja Hannu Alanen, Lappeenrannan Elinkeino ja Matkailu Oy
Yritysasiamies Risto Luukkonen, Imatran seudun Kehitysyhtiö Oy
Toimitusjohtaja Mika Peltonen, Etelä-Karjalan kauppakamari
Toimitusjohtaja Jukka Korkeila, Etelä-Karjalan Yrittäjät
Koulutoimenjohtaja Jorma Puhakka, Imatran kaupunki
Koulutoimenjohtaja Tuija Willberg, Lappeenrannan kaupunki
Koulutoimenjohtaja Tuomo Huhtanen, Joutsenon kunta
Johtaja Seppo Penttinen, Lappeenrannan teknillinen yliopisto, Koulutus- ja kehittämiskeskus
Projektipäällikkö Vesa Pakarinen, Lappeenrannan teknillinen yliopisto, Koulutus- ja kehittämiskeskus
Projektisuunnittelija Miia Vanhainen, Lappeenrannan teknillinen yliopisto, Koulutus- ja kehittämiskeskus.

II Osa 1 Agendi Modus -yrittäjyyskasvatushanke

4 Agendi Modus – Tuumasta toimeen

Agendi Modus on Lappeenrannan teknillisen yliopiston hanke, johon ovat ajalla 2004–2007 osallistuneet Etelä-Karjalan päiväkoteja sekä yleissivistävää opetusta antavia kouluja. Hanke on luotu yhteistyössä yliopistojen ja asiantuntijakouluttajien kanssa. Hankkeen yhteistyökumppaneita ovat olleet yrittäjäjärjestöt ja niiden kautta alueen yrittäjät sekä alueen elinkeinoelämää stimuloivat kehittämisyhtiöt. Hanke on tehnyt yhteistyötä myös alueella ja lähialueilla toimivien yrittäjyyskasvatushankkeiden ja yrittäjyyskasvatusta toteuttavien yhteisöjen kanssa.

Agendi Modus on luotu suunnitelmallisesti perustaen tarvittavat yrittäjyyskasvatusta edistävät toimet esiselvityshankkeeseen, joka on toiminut samalla tässä esitellyn hankkeen toiminta-alustan kehittämisenä. Esiselvityshankkeen osallistujat ovat olleet tulevan hankkeen markkinoinnin kannalta merkittävä toimijaryhmä.

4.1 Hankkeen toimintaidea

Ainakin yrittäjyyteen liittyvän hankkeen tulisi rakentua siten, että aihealue, jota hanke edistää määrittelee hankkeen toiminnallisuutta. Yrittäjyyttä edistävälle hankkeelle näyttäisi olevan eduksi, mikäli se muistuttaa pitkälti yrittäjyyden kaltaista toimintatapaa. Tällöin hankkeen toimintaideasta voi löytää yrittäjyydelle luonteenomaisia toimintamalleja. Yrittäjyyteen liittyvässä hankkeessa on siis toimittava yrittäjyyttä muistuttavalla tavalla. Yrittäjyyttä on nimittäin hankala saada aikaan ilman, että toiminta viestittää yrittäjyydestä. Tätä voi verrata kasvattajaan, joka makaa sohvalla ja patistaa lastaan yrittämään sanoen: ”Yritä edes sinä, kun minä olen pannut merkille, että yrittäminen ei kannata”. Kun hankkeen työntekijät ilmentävät toiminnassaan yritteliäisyyttä, he ovat myös näyttävät lisäävän yrittäjyyttä ja sen arvostusta ympäristössään.

Agendi Modus on yrittäjyyden ja yrittäjyyskasvatuksen hanke, joka on suunnattu kouluille. Se on koulutushanke, joka pyrkii edistämään yrittäjyyskasvatusta, jonka eräs myöhäi-

semmän ajankohdan seuraus tulisi olla yrittäjyyden edistyminen. Koulut saattavat toteuttaa määrittelemätöntä yrittäjyyskasvatusta, ja hankkeen tehtävänä onkin saattaa kouluihin ymmärrys, jolta perustalta yrittäjyyskasvatukseksi luokiteltavat pedagogiset toimet voidaan asettaa yrittäjyyskasvatuksen opetussuunnitelman alaisuuteen. Tietoinen kehittäminen mahdollistuu paremmin, kun toteuttajilla on tieto yrittäjyyskasvatuksesta ja taito, jota tarvitaan yrittäjyyden oppimisratkaisujen luomisessa, arvioinnissa ja kehittämisessä.

Sekä sisäisen että ulkoisen yrittäjyyden kannalta koulu on haasteellinen ympäristö. Sen vuoksi erilaiset hankkeet ja projektit ovat käyttökelpoisia välineitä saada yrittäjyyden ideat ja kasvatukselliset ajatukset sisälle kouluympäristöön. Hankkeet tukevat uuden kulttuurin luomista ja oppimista. Hankkeiden tarpeellisuus saattaa olla yleisemminkin tarkasteltuna merkittävää edistettäessä yrittäjyyskasvatusta. Tämä selittyy sillä, että hanke mahdollistaa yhteistyön kahden, toistensa toimintatavasta melkoisesti poikkeavan toimintaympäristön välillä. Kun hanke omaksuu oman välittäjän roolinsa ja sen seurauksena riittävän irrallisuuden sekä yrityksistä että kouluista, hankkeen uutta kulttuuria stimuloiva tehtävä onnistuu.

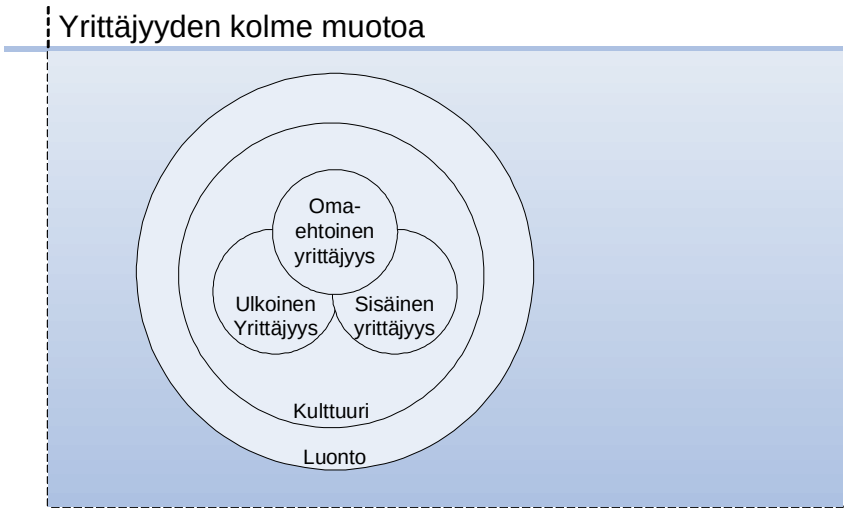

KUVIO 3. Yrittäjyyden kolme muotoa. Kyrö 1997.

Paula Kyrö (1997) on määritellyt, että yrittäjyyden eri muotoja on kolme. Nämä ovat yrittäjyyden ydin, joka on yksilön toiminnassa esiintyvä yrittäjyys / yritteliäisyys, omaehtoinen yrittäjyys, kollektiivinen, jossakin yhteisössä esiintyvä yrittäjyys, eli sisäinen yrittäjyys sekä

liiketaloudellinen yritystoiminta, eli ulkoinen yrittäjyys. Yrittäjyys ei ole ympäristöstään irrallaan, vaan se on vuorovaikutuksessa eri olemuspuoliensa ja ympäristönsä kanssa.

Yrittäjyyskasvatuksen aihesisältö johtaa siihen, että hankkeen tärkeimpiä toimintaympäristöjä ovat yritykset ja koulut, koska nämä ilmentävät yrittäjyyskasvatuksen kannalta tärkeitä ilmiöitä, yrittäjyyttä ja kasvatusta. Hanke toimii ikään kuin näiden kahden viestintäalueen keskellä välittäjänä ja ymmärryksen lisääjänä ja roolinsa seurauksena, yhteistyön kehittäjänä. *”Yrittäjyyden eri osa-alueet ovat joka tapauksessa kiertäneet meillä kehää ja ristiin rastiin. Suunnittelijan työ hankkeessa on dynaamista; yrittäjyys elää ja määrittyy jatkuvasti uudelleen ja koulutusten sisällöt siinä samalla. Nyt hankkeen loppupuolella (vuonna 2006, kirjoittajan lisäys) olemme jo kuitenkin päässeet siihen, että voimme helpommin toistaa hyväksi havaittuja (myös kysyttyjä) paketteja. Hankkeemme toimintaa ei kuitenkaan voi kuvata suoraviivaisena etenemisenä alkuperäisen suunnitelman mukaan”.* – projektityöntekijä.

4.2 Koulutus ja kehittämistuki

Agendi Modus on ollut koulutushanke, joka on pyrkinyt koulutuksen, tiedon lisäämisen ja yhteistoiminnan kautta asetettuihin tavoitteisiin. Hankkeen lopputulemasta todetaan projektihakemuksen vaikuttavuus-kohdassa seuraavaa: ’Koulutushankkeen jälkeen opettajilla on kyky todentaa yrittäjyyskasvatuksen ja osallistuvan kansalaisuuden teemoja opetuksessaan.’ Agendi Modus on pyrkinyt toimimaan alustana, jossa opettajien ja koulujen kasvatushenkilöstön ammattitaito on voinut kehittyä.

Agendi Moduksen keskeiset tavoitteet on kirjattu projektisuunnitelmaan seuraavasti:

’Yrittäjyyden ja osallistuvan kansalaisuuden teemoista tulee todennettu osa alueen peruskoulujen ja lukioiden opetussuunnitelmaa ja opetusta. Tavoitteena on kumppanuuden edistäminen ja tukeminen yrittäjien sekä kunnan ja alueen kanssa. Hankkeen tavoitteena on löytää ja rakentaa toimivia malleja kumppanuuden toteuttamiseksi ja yrittäjyyskasvatuksen sekä osallistuvan kansalaisuuden teemojen mukaan tuomiseksi opetukseen. Hankkeen aikana pyritään viemään yrittäjyyskasvatus yleissivistävään opetukseen siten, että opetussuunnitelmissa esille nostettu läpileikkaus toteutuisi opetuksessa. Yrittäjyys-

kasvatuksen pedagogiikka sekä kumppanuuden tuomat uudet mahdollisuudet ovat osa koulujen normaalia toimintaa. Myös yritysmaailman ja elinkeinoelämän tuntemus koulumaailmasta lisääntyy hankkeen aikana, mikä tulee oleellisesti vaikuttamaan yhteistoimintaan.' (Projektihakemus, s. 3).Yrittäjyyskasvatuksen koulutusten tulee vastata ainakin kolmeen pedagogiikan kehittämiseen liittyvään kysymykseen. Nämä ovat seuraavat:

1. Miksi yrittäjyyskasvatusta?,
2. Miten yrittäjyyskasvattaa? ja
3. Mitä yrittäjyyskasvatus on / tarkoittaa?

Kysymysten monitahoisuus on yhtäältä yrittäjyyden luonteelle ominaista ja toisaalta sen tarkoitus on tuottaa syvä ymmärrys yrittäjyyskasvatuksesta. Pintatiedon ja pedagogisten kikkojen sijaan, moniulotteinen koulutus antaa taidot hallita muuttuvaa pedagogista kenttää ja mahdollistaa siinä esiintyvän kehitystyön tulevaisuudessa. Moniulotteisen koulutuksen tarkoitus on kasvattaa yrittäjyyskasvatuksen asiantuntijoita.

Hankkeessa on luotu kouluille kumppanuuksia yritysmaailman kanssa. Yritysyhteistyöllä on yrittäjyyskasvatuksessa monta tehtävää ja kehittämismahdollisuutta. Agendi Moduksessa yritysyhteistyö on toteutettu yrittäjäjärjestöjen välityksellä valikoituneiden yritysten kanssa. Yrityksillä on merkittävä asema yrittäjyyskasvatusta kehitettäessä ja toteutettaessa. Kehitystyön aikana yrityksiä ja yrittäjiä tarvitaan antamaan opettajille näkemyksiä ja malleja yrittäjänä toimimisesta. Varsinaisessa yrittäjyyskasvatuksessa yritysten rooli on yhteistyöllinen ja opettajaa useammin yrittäjän ja yrityksen kohtaa oppija.

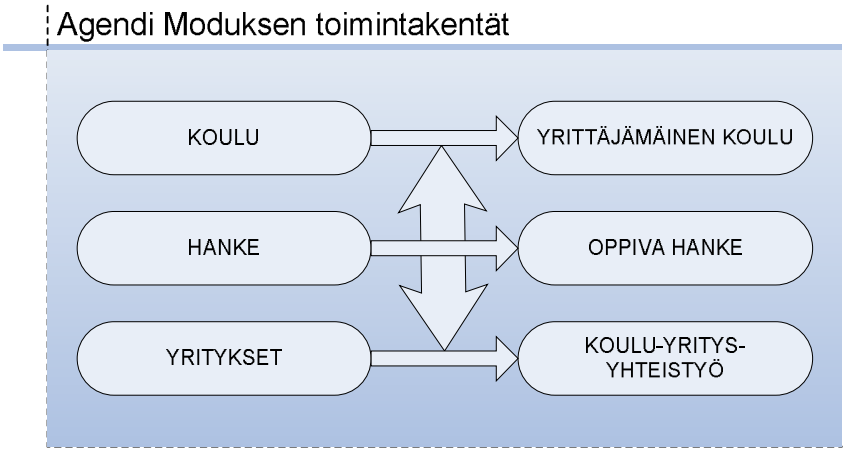

Kuvio 4. Agendi Moduksen toimintakentät Yritykset – hanke – koulut

Kuvion 4 avulla halutaan selittää hankkeen toiminnallista roolia yhteistyön muodostamisessa. Yritysympäristö viestittää yrittämisestä ja yrittäjyydestä. Kouluympäristö viestittää kasvatuksesta ja oppimisesta. Hanke suodattaa, suuntaa ja luo viestistä muodon, joka on ymmärrettävä ja hyväksyttävä molempien osapuolten näkökulmasta. Yrittäjyyskasvatus saa ikään kuin muodon näiden kahden alueen yhteistyössä.

4.3 Hankkeen tehtävät

Yrittäjyyskasvatus-hankkeen koulutusten päätehtävä on kehittää alueen yrittäjyyskasvatusta ja tällä tavoin välillisesti edistää tulevaisuuden yrittäjyyttä alueella. Päätehtävä on jakautunut Agendi Moduksessa toimijatahoittain, yrittäjyyden eri muodoittain sekä yrittäjyyskasvatuksen toteutumista silmällä pitäen.

Eri toimijatahot ovat hankkeessa kattavasti edustettuina. Yhteistyö yrittäjyyden ja kasvatusorganisaatioiden välillä on mahdollistunut sekä toimimalla aktiivisessa yhteistyössä että yritysten ja koulujen kanssa *sekä luomalla soveltuvia yhteistyömuotoja näiden kahden toimintakentän välille.* Yhteistyömuotoja ovat hankkeen alkuvaiheessa olleet

- Koulu- ja elinkeinoelämä yhteistapaamiset
- Peruskoulun yläluokkien / lukioiden ”yrittäjyys” – valinnaisaine-opintokokonaisuus
- Opettajien ja erityisesti opinto-ohjaajien tutustuminen yrityselämään

- Kesätyöhaastekampanja
- Tehty yhteistyö oppilaan- ja opinto-ohjauksen kehittämishankeen kanssa. – Johtoryhmä 1.12.2004.

Alkuvaiheessa määritellyt tavat ovat osin muuntuneet ja muuttuneet yleisemmiksi yhteistyömuodoiksi.

Koulutukset ovat olleet yksi keskeisimmistä hankkeen toimintamuodoista. Agendi Modus on käyttänyt kouluttajina alueen asiantuntijoita sekä in-house että yliopiston ulkopuolelta. Kouluttajat ovat olleet asiantuntijoita muiden muassa seuraavilta aloilta:

1. Yrittäjyyskasvatus,
2. Yrittäjyys
3. Opettaminen ja kasvatus
4. Johtaminen ja
5. Kulttuurin kehittäminen.

Kun Agendi Moduksen järjestämiä koulutuksia tarkastelee kokonaisuutena, huomaa, että koulutusten avulla on saavutettu kolmenlaisia tuloksia:

1. Koulutukset rakentavat jatkumoa, jossa syvennetään näkemystä yrittäjyyskasvatuksesta,
2. Koulutukset tukevat opettajan kasvua yrittäjyyskasvattajaksi,
3. Koulutukset asettuvat kasvattamisen ja koulun toiminnan kehittämisessä eri kenttiin, kuten työyhteisön kehittäminen, kasvatuksen ja opetuksen kehittäminen ja oppimisen kehittäminen.

Koulutuksilla voi nähdä olevan toisiaan tukevia tehtäviä. Ne näyttävät myös mahdollistaneen erilaisia kehittymispolkuja niitä valinneille yksittäisille henkilöille ja kouluille/päiväkodeille. Koulutusten rakentuessa jatkumoksi, joka laajenee metodologian ymmärtämisestä kohti pedagogiikan taitamista ja siitä seuraavia didaktisia sovelluksia, kouluttajat ovat toimineet suunnan näyttäjinä oppimisessa, joka on syventynyt ja saanut ilmitule-

via muotoja koulujen arjessa. Ainakin tälle on hankkeessa annettu mahdollisuus. Yrittäjyyden yleinen sijoittuminen ja tehtävät yhteiskunnassa – aiheiset koulutukset nimittäin näyttävät tarkentuvat koulutus kerrallaan kohti syvenevää näkemystä siitä, miten tukea yrittäjyydessä tarvittavaa kasvua. Koulutusten tarkentuminen näyttää myös tarjonneen osallistujille lisääntyvää reflektointimateriaalia, jolla arvioida omia yrittäjyyskasvatuksen sovelluksia ja kehittää yrittäjyyskasvatustaan edelleen arvioinnin perustalta.

5 Agendi Modus-hankkeen toimintamalli

Agendi Modus-hanke on ollut sijoittuneena yliopiston täydennyskoulutusta ja kehittämistyötä tekevään yksikköön, koulutus ja kehittämiskeskukseen. Yliopistosta hankeympäristönä on voinut olla erityistä hyötyä sekä hankkeelle että yrittäjyyskasvatukselle, koska yliopiston luonnollisia tehtäviä ovat tutkimuksen lisäksi koulutus ja kehittäminen sekä aluevaikuttaminen. Kouluille ja yrityksille voi olla erityistä hyötyä yliopiston kanssa tehtävästä yhteistyöstä, ja siten hanke on ehkä saanut sijoittumiskuviostaan lisäarvoa. Sijoittuminen yliopistoon on kenties myös edistänyt joidenkin toimintamallien löytämistä ja vertaamista toisten alueella ja lähialueilla toimineiden yrittäjyyskasvatushankkeiden kanssa.

Ohjausryhmän tehtävänä on projektisuunnitelman aktiivisen edistämisen lisäksi seurata hanketta, hyväksyä suunnitelmia ja seurata ajallisten, toiminnallisten ja laadullisten tavoitteiden täyttymistä. Agendi Modus-hankkeen ohjausryhmä on koostunut monipuolisesta edustuksesta yrittäjyyskasvatukseen ja sen edistämiseen myönteisellä tavalla vaikuttavia tahoja. Monialaiset näkemykset ovatkin tarpeen hanketta suunnatessa, koska ohjausryhmällä on virallisten tehtävien lisäksi innostava, arvioiva ja kannustava rooli hankkeeseen ja siinä työtä tekeviin ihmisiin nähden. Hyvä hankeajattelu on tavallaan strategista: Agendi Moduksen projektipäällikön mukaan ohjausryhmä koostuu tällöin hankkeen kannalta parhaista tahoista ja edustajista.

Yrittäjyyskasvatuksen hanke, joka pyrkii tehokkaasti palvelemaan kohteensa yrittäjyyskasvatuksen kehittämisen tarpeita, kuuntelee asiakastaan eli kohdetta ja luo yhteistyössä sen kanssa tuloksia. Kun tarpeelliset kentän kuunteluväylät on löydetty ja määritelty, siirrytään yhteistyöhön toimijoiden kanssa. Tästä yhteistyöstä muodostuu varsinainen hanke-

toiminta. Hankkeen ohjausryhmällä on merkittävä rooli hankkeen kuuntelukeinojen ja välineiden määrittelemisessä. Kun ohjausryhmässä on monipuolinen edustus eri alojen ihmisiä, ovat myös kuunteluväylät ja näitä seuraavat ratkaisuehdotukset runsaita. Hankkeissa on usein mahdollisuus kokeilla erityyppisiä toimintamalleja ja valita näistä käyttökelpoisimmat. 'Asiakaslähtöiset' tarkastelutavat ovat luonnollisesti niitä, jotka todennäköisemmin jäävät hankkeen päättymisen jälkeen elämään hankkeeseen osallistuneiden kulttuurissa.

Agendi Modus hankkeessa on ollut arvoperustainen yrittäjyyskasvatuksen päämäärä ja määrittely, jota esitellään myöhemmin julkaisussa tarkemmin. Määrittelyllä on kuitenkin merkitystä sille, että hankkeen 'asiakkailla' on mahdollisuus vaikuttaa siihen, millaiseksi oppimistulos hankkeessa muodostuu. Hankkeessa toimineiden kuntien opetus- ja kasvatustoimen henkilöt ovat tuottaneet hankkeessa alueen ja sen ihmisten näköistä yrittäjyyskasvatusta ja yrittäjyyskasvatuksen kehittämistoimintaa. Hanke on ollut eräänlainen yritys, joka on palvellut alueen yrittäjyyden edistämisen tarpeita.

5.1 Hanketyöntekijän tärkeä rooli

Yrittäjyyskasvatuksen hanke yhdistää ja luo toimintakulttuureja. Hankkeen työntekijöiden kannalta eräs haasteellisimmista tehtävistä on eri toiminta- ja kielikulttuureissa toimiminen ja uusien kulttuurien kehittäminen. Tähän lukuun on koottu projektityöntekijöiden antamia kuvauksia hankeajalta, joka näyttää olleen mielenkiintoinen oppikokemus myös heille.

"Uskon, että oma vankka uskoni yrittäjyyskasvatus-asiaan näkyy ja kuuluu puheessani ja toisinaan se saa muutkin innostumaan." – projektityöntekijä.

Projektityöhön kuuluu olennaisena osana tiedotusvälineiden ja – kanavien kanssa toimiminen. Sosiaaliset ympäristöt syntyvät sekä verkossa että työn kohteissa, eri kouluissa, yrityksissä ja yhteistyötahojen kanssa toimittaessa. Projektityöntekijä luo yhteyksiä, verkottaa eri toimijatahoja ja pitää tiedottamisella yllä luottamusta eri toimijoiden välillä.

Agendi Modus-hankkeen Venla-oppimisympäristö, joka on palvellut lähinnä opintoviikoitettuja koulutuksia. (ks. tarkemmin Koulutukset: moduliopinnot), on mahdollistanut yhteistyön eri tahojen kanssa. Esimerkiksi koulutuksia koskevat tiedotukset ovat kulkeneet Venlassa, samoin tämän raportin kyselyt. Venlan käytön helpdesk, eli käytön neuvominen on vienyt jonkin verran aikaa, mutta ainakin opintoviikotetussa koulutuksessa olleet opettajat ovat omaksuneet sen osaksi Agendi Modusta ja omaksuneet sen tiedottavan ja oppimista tukevan roolin osana omaa kouluttautumistaan yrittäjyyskasvatuksessa. On kuitenkin huomautettava, että Venla-ympäristön käyttö on ollut hyödyllistä pitkäkestoisissa koulutuksissa, mutta lyhytkestoisten koulutusten kohdalla sillä on ollut vähemmän merkitystä.

”Tärkeänä apuvälineenä 15 opintoviikon kokonaisuudessa on toiminut Venla-oppimisympäristö, jossa mm. keskusteluissa ja muissa toiminnoissa on pyritty saamaan aikaan yhteistoimintaa opiskelijoiden välille.” – projektityöntekijä.

Projektityöntekijän on oltava monella tapaa osaava, luova ja kekseliäs, jotta toivottu tulos kussakin projektin vaiheessa syntyy. Koulutushankkeiden vuorovaikutuksen monitasoisuus tuottaa sekin haasteita projektityöntekijöille: Ollaan vuorovaikutuksen keskiössä, jossa uuden oppiminen tapahtuu kouluttajien, koulutettavien ja erilaisten oppimisympäristöjen kanssa.

”Meidän jalkautuminen kouluille on aivan ensiarvoista. Kouluvierailujen yhteydessä on moni opettaja saanut hiukan selvennystä siihen, mikä hankkeemme tavoite on ja päässyt yli siitä käsityksestä, että tässä kasvatetaan pikku-liikemiehiä. Väärien käsitysten myötä moni opettaja on innostunut mukaan koulutuksiin sekä järjestämään yrittävyyttä tukevia teemapäiviä, yritysvierailuja jne.” – projektityöntekijä

Koulutukset ovat olleet osia laajasta koulutuskokonaisuudesta, joka on rakentanut yrittäjyyskasvatuksen osaamisjatkumoa. Kouluttajat ovat olleet asiantuntijoita, jotka täydentävät rakenteen, joka etenee yleisestä yrittäjyyskasvatuksen ominaislaadun osoittamisesta kohti yksityiskohtaisempia asiantuntijaosioita. Kouluttajia ja koulutuksia on yhdistänyt yrittäjyyskasvatus. Ohjausryhmän kokonaisnäkemys on ollut kommentoijan roolissa rakennettaessa pedagogisesti täsmällistä koulutuskokonaisuutta. Vastaavasti projektityönteki-

jöiden sosiaalista taitavuutta on tarvittu kokonaisnäkemyksen muodostamisessa aihealueesta. He ovat omalla osaamisellaan vaikuttaneet yrittäjyyskasvatuksen näkemysten muodostumiseen kentällä. Ymmärrys yrittäjyyskasvatuksen luonteesta ja tätä tukevat tarkentuvat pedagogiset ja didaktiset koulutukset ovat hankkeen aikana alkaneet elää kentällä erilaisina yrittäjyyskasvatuksen oppimisympäristöinä ja oppimistapahtumina.

”Parhaita hetkiä ovat olleet ne, kun opettajakunnalta tulee aloite ’jonkin kivan suunnittelusta’ ja sitten voimme yhdessä pähkiä ja miettiä, miten lähtisimme sitä toteuttamaan, olipa kyseessä koulun teemapäivä, opettajien koulutuspäivä, yritysvierailujen suunnittelu tms.” – projektityöntekijä.

Projektityöntekijöiden osaaminen on usein ollut kokonaisuuden puuttuvia osia täydentävää. Jos koulutettavat ovat ottaneet osaa vain osaan koulutuksista, kunkin ryhmän ja yksittäisen koulutettavan kohdalla on saattanut syntynyt monenlaisia kysymyksiä, joihin vastaamiseen yrittäjyyskasvatuksen näkökulmasta on tarvittu nimenomaan projektityöntekijöitä: *”On lievitetty tuskaa, sparrattu ja potkittu eteenpäin ja autettu tiedonhaussa ja käytännön asioissa sekä yliopistotasoisten esseiden ja harjoitustöiden määrämuodoissa.”*

Kouluttaja on paikalla usein vain lähipäivien ajan ja vastuu oppimisprosessin monesta muusta vaiheesta, lähipäivää lukuun ottamatta, on ’talon väellä’. Verkkoympäristöt, joissa kouluttaja toimii koko prosessin ajan, helpottavat projektityöntekijöiden tehtäviä kokonaisuuden hallinnassa. Projektityöntekijöiden aineistosta käy ilmi, että vain harvat kouluttajat toimivat verkossa, vaikka Agendi Moduksessakin tämä olisi ollut mahdollista.

Agendi Moduksessa on työskennellyt projektipäällikkö, kaksi koulutussuunnittelijaa ja projektiassistentti. Projektityöntekijöiden kertomuksista käy ilmi, että monet tehtävät ja toimet ovat vaatineet kokonaisvaltaisen panostuksen kulloiseenkin tehtävänippuun. Hankkeen työntekijät ovat oppineet tekemään yhteistyötä ja työtehtäviä on jäsennetty tavoilla, joissa ei ole syytä pysähtyä työ- tai tehtävänimikkeeseen.

Hankkeen työntekijät ovat yrittäjyyskasvatuksen asiantuntijoita ja hankkeen aikana he ovat oppineet lisää sekä yrittäjyyskasvatukselle edullisesta projektityöskentelystä että yrit-

täjyyskasvatuksesta. Erityisen mielenkiintoinen tehtävä lienee ollut konkreettisesti kulkea yrittäjyyskasvatuksen edistämisen tehtävässä kouluilla ja yrityksissä. Kuten alussa todettiin, yritysten käyttämä kieli ja sen merkitykset ovat hieman koulun vastaavista eroavia. Projektityöntekijän onkin oltava myös melkoinen koulun- ja yrityskulttuurin tuntija, jotta viestittää menestyksekkäästi molemmissa ympäristöissä.

5.2 Hankkeen kohderyhmät ja muut yhteistyötahot

Yrittäjyyskasvatuksen hankkeella on luonnollisina yhteistyökumppaneina koulut ja yritykset ja hankkeen eräänä tärkeänä tehtävänä on yhdistää nämä kaksi toimintaympäristöä. Yhdistämiseen kuuluu näiden kahden toimintakentän eroavuuksien henkinen ylittäminen. Koulujen kohdalla yhteistyö voi olla ihan vain toisen toiminnasta saadun ymmärryksen lisääntymistä, mutta jollakin tavalla yhteistyö ja yhteisymmärrys on saavutettava. Yritykset saattavat hyötyä hyvinkin paljon siitä, että alueen nuoret oppivat toimimaan yhteistyössä yrityksen kanssa. Heistä voi tulla myöhemmin yrityksen työntekijöitä tai, kukapa arvaa, vaikka he ovat tulevaisuudessa yrityksen partneriyritysten perustajia. Hanke voi toimia merkittävänä yhteistyöväylien löytäjänä, avaajana ja innostavana kumppanina koulun ja yrityksen välillä. Kolmannen osapuolen tarve voi joissakin tapauksissa olla koulu-yritysyhteistyössä tarpeen pelkästään aikapulan vuoksi.

Joskus fyysisesti lähekkäinkin sijaitsevat koulu ja yritys voivat olla ilman yhteistyöväylää melko erillään toisistaan, eikä kummankaan ’normaaliin’ kulttuuriin välttämättä kuulu yhteistyön tekeminen toisenkaltaisen toimintaympäristön kanssa. Koulun arkipäivä vaatii omat rutiininsa ja yrityksen arkipäivä omansa. Yhteisten, molempia osapuolia hyödyttävien käytänteiden luominen ja kehittäminen vaatii panostusta, jota kolmas osapuoli voi helpottaa. Hankkeen työntekijät toimivat tällöin ikään kuin kitkan häivyttäjänä. Innostava ja yrittäjyyttä edistävä asenne ja ilmaisu ovat keskeisen tärkeitä ominaisuuksia hanketyöntekijöillä. Samoin ymmärrys tavoitteesta, jota varten hanke on olemassa. Kun yrittäjyyskasvatuksen monipuolinen lisääntyminen on tavoitteena, hanketyöntekijät ovat innovatiivisuutta stimuloivia, innostavia kumppaneita ja auttavat kohderyhmää yrittäjyyskasvatuksessa ja tästä seuraavissa kulttuurimuutoksissa.

Agendi Moduksen eräs mielenkiintoinen piirre on työntekijöiden jalkautuminen kouluille ja yrityksiin sekä muiden yhteistyötahojen pariin. Kohderyhmän ihmiset on kohdattu yrittäjämäisellä asenteella. Palveleminen, asiakkaan kuunteleminen ja hankkeen suuntaaminen on tapahtunut pitkälti sen reflektion perusteella, joka on syntynyt asiakkaan lähellä ja kanssa toimittaessa. Projektityöntekijät ovat toimineet kuten yrittäjät, ja arvatenkin ovat viestittäneet yhteistyökumppaneille yrittäjyydessä tarvittavista luonteenpiirteistä, kuten ongelman ratkaisuhalusta ja – kyvystä, luovuudesta, kokeilumielisyydestä, rohkeudesta, päättäväisyydestä ja vastuullisuudesta. 'Mahdollisuus on mahdollisuus vain silloin, kun siihen tartutaan' on saattanut olla näiden yrittäjyyskasvatuksen reppumatkalaisten motto.

Erityinen vaara hanketyössä on, että hankkeen työntekijöille jätetään vastuu toiminnan tuottamisesta, jonka alulle laittamisessa hanketyöntekijät ovat olleet avustamassa. Vastuullisuus on nimittäin sekin omantyyppistään verkko-, yritys- ja kouluympäristöissä. Vastuun olemuksen erilaisuus näkyy juuri tilanteissa, joissa koulu-yritys-yhteistyössä tai koulu-hanke-yhteistyössä yhtäkkiä ei löydykään ketään, kenen pitäisi olla paikalla. Tilanne on seurausta merkitysten erilaisuudesta: Odotukset tulevasta toiminnasta ovat olleet erilaisia, koska kieli on viestittänyt toiselle ryhmälle yhtä ja toiselle ryhmälle toista. Yrittäjyyskasvatuksessa joudutaankin usein luomaan oma yhteistyökieli ja pelisäännöt, joiden mukaan toimittaessa tulokset ovat molempien osapuolien kannalta odotetun kaltaiset. Projektityöntekijä valottaa edellä kuvattua seuraavassa aineisto-otteessa:

'Olemme järjestäneet pyynnöstä muutamissa kouluissa erilaisia infotilaisuuksia tai tunteja. oppilaille Aihepiireinä ovat olleet mm. yrittävän elämänasenteen merkitys koulutyössä, "yrittävä yläkoululainen" ja valmentaneet kesätyönhakuun jne. Idea infoissa / tunneissa on ollut se, että olemme tehneet power point – esityksen, toisinaan pyytäneet mukaan myös yrittäjiä kertomaan oman näkemyksensä (mm. mihin kiinnitän huomiota, kun nuori tulee työtä hakemaan) ja olemme pyrkineet esimerkinomaisesti näyttämään opettajille, miten näitä asioita voi esittää oppilaille. Tilaisuuksissa pidetyt power point esitykset on aina jätetty opettajien vapaaseen käyttöön sähköisessä muodossa. Palaute tilaisuuksista on ollut hyvää ja oppilaat tietysti aina pitää siitä, että "joku muu kun ope kertoo", mutta asialla on myös kääntöpuolensa. Lähtökohta tilaisuuksien järjestämiseen on se, että olemme tuomassa uudenlaista lähestymistapaa ja materiaalia opettajien käyttöön ja emme todella-

kaan toimi ”varaopettajina”. On ollut melko pöyristyttävää, että vaikka opettajat tämän tietävätkin, on heistä osa ollut valmiita käyttämään tilaisuutta hyväkseen ja avanneet meille luokan oven, toivottaneet tervetulleeksi luokan eteen ja itse poistuneet kahville opettajanhuoneeseen. Tämä ei todellakaan ole meidän tarkoitus, vaan tarkoitus on nimenomaisesti opettaa myös opettajia… Ja miten se oppi sitten siirtyy, jos ei ole paikalla, ei läsnä… Omalla tavallaan voidaan ajatella, että luottamus meihin on hyvin suuri, kun luokka jätetään meidän vastuulle, mutta… Tietyissä kouluissa on toki toimittu erinomaisesti ja iso joukko opettajia on ollut kuuntelemassa, mutta tämä näin kriittisenä esimerkkinä.’ – Projektityöntekijä.

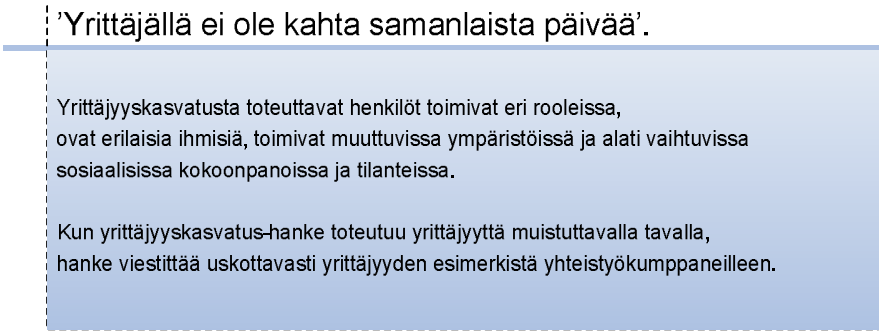

5.3 Yrittäjämäinen toiminta hankkeessa

Agendi Moduksessa hankkeen toimintojen painopisteiksi ovat valikoituneet seuraavat asiat:

1. Yrittäjyyskasvatuksen järjestämisessä tukeminen,
2. Yrittäjyysopetuksen järjestämisessä tukeminen ja
3. Tiedon ja kokemusten välittäminen yrittäjyydestä kahden edellä mainitun yhteydessä.

Kaikki kolme painopistettä edellyttävät yrittäjyyden oppimisprosessin kaltaista hanketoimintaa, jota kuitenkin rajaa koulun erityisyyden huomioon ottaminen. Kuviosta 5 näkyy hankkeen toimintamalli, jonka mukaisesti hanke pyrkii omalla sisäisellä yrittäjyydellään tukemaan sisäisen yrittäjyyden toimintamallien viemistä koulujen arkeen ja miten se tässä toiminnassa välittää tietoa ja kokemuksia koulujen ja yritysten välillä.

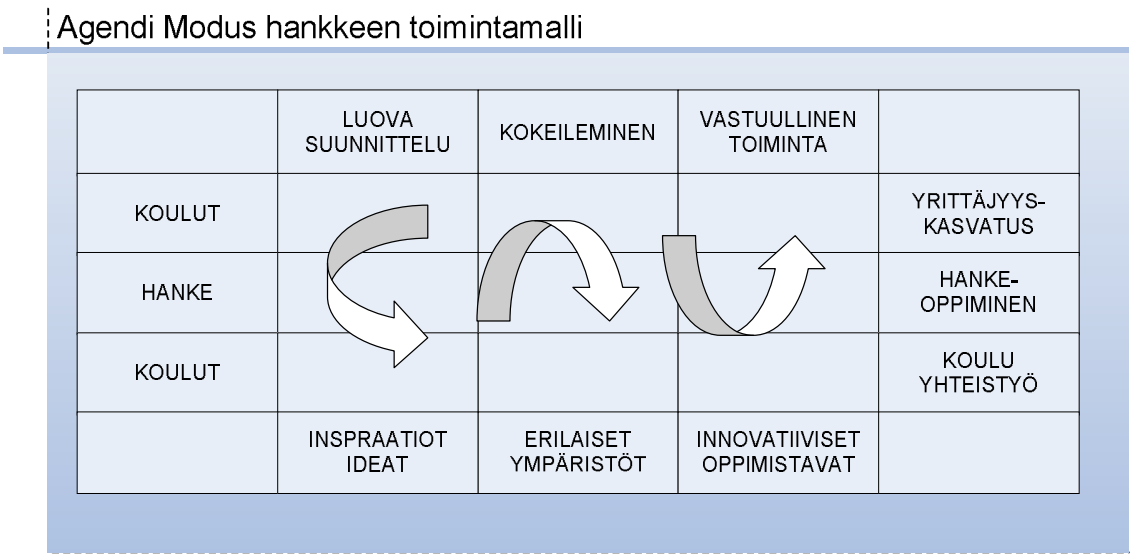

Kuvio 5. Hankkeen toimintamalli.

5.4 Hankkeen eri vaiheet / koulutusten prosessi

Agendi Moduksen ohjausryhmän kokousmateriaaleista jäsentyy hankkeen toimintakaari seuraavasti:

1. Esiselvityshanke, jossa kenttä ja sen kehittämistarpeet on kartoitettu ja kuunteluväylät löydetty, eli yhteistyökumppanien perusjoukko on löydetty;
2. Hankkeen 1. vaihe, jossa yhteistyökumppanien kanssa on kehitetty päälinjat yhteistyölle ja koulutuksissa on aloitettu yrittäjyyskasvatuksen metodologian tason koulutukset;
3. Hankkeen 2. vaihe, jossa on järjestetty yhteistyölliset yritys-kouluyhteistyöhankkeet ja yrittäjyyskasvatuksen pedagogiikan koulutukset;
4. Hankkeen 3. vaihe, jossa edellisten seurauksena ovat syntyneet koulutusten ja yhteistyötyön yhteisvaikutuksen seuraukset, jotka ovat tapahtumia ja tuotoksia eri ympäristöissä, kuten verkossa ja sosiaalisissa ympäristöissä. Tuotokset näkyvät koulujen yrittäjyyskasvatuksena. Kolmannen vaiheen koulutukset ovat olleet didaktisia ja syventäneet yrittäjyyskasvatusta eri näkökulmista sekä avanneet uusia näkökulmia yrittäjyyskasvatuksessa.

5. Hankkeen oma oppiminen ja kohderyhmän kuuleminen näkyy etenkin järjestetyissä työyhteisökoulutuksissa. Koulutuksista saadun palautteen ja asiantuntijakouluttajien kanssa käytyjen keskustelujen perusteella on muodostunut kokonainen työyhteisöjä kehittävä koulutussarja, jonka tehtävä on ollut kehittää työyhteisöjä kokonaisuuksina, jotta yrittäjyyskasvatus voi toteutua, ei vain yksittäisen opettajan vaan koko koulun tasolla.

Agendi Moduksen toimintatavat ovat koulutukset, yhteistyö, sosiaalinen tuki ja tietoiskut. Menetelmänä yrittäjyyskasvatuksen sisäistämisessä on käytetty perusteluista kohti yksityiskohtaisempaa osaamista etenevää sykliä, jonka tehtävänä on ollut tuottaa syvätason oppimista yrittäjyyskasvatuksen laaja-alaisessa toteutumisessa. Tämä on Allan Gibbin teoriaa mukaileva malli yrittäjyyskasvatuksen asiantuntijuuden eri osa-alueista.

Asiantuntijuuden kehittyminen hankeohjelmassa
Know- why, eli yrittäjyyskasvatuksen metodologia Know – how, eli yrittäjyyskasvatuksen pedagogiikka Know-what, eli didaktiikka ja yrittäjyyskasvatuksen erityiskohteet

Taulukko 1. Asiantuntijuuden kehittyminen hankeohjelmassa.

Koulutukset ovat pääroolissa yrittäjyyskasvatuksen kehittämistoimessa ja niitä tukevat hankkeen muut toimet. Taulukosta 1 erottuvat hankkeen vaiheet ja kuvaus koulutusten vaikutuksesta hankekokonaisuudelle. Taulukko valottaa, millä tavoin hanke on mahdollistanut osallistujille edetä yleiseltä yrittäjyyskasvatuksesta tietämisen tasoilta kohti tarkentuvia, asiantuntemusta syventäviä tasoja. Metodologia-koulutusten tehtävä on ollut etenkin tehdä kenttä kiinnostuneeksi yrittäjyyskasvatuksesta. Kouluttajien viesti on yleinen, yrittäjyyttä ja yrittäjyyskasvatusta ilmiöinä valottava. Yksilön ja erilaisten yhteisöjen yrittäjyyteen liittyviä oppimistarpeita tarkastellaan laajoina kehitystehtävinä, joille on muodostunut todellinen tarve koulutuksessa. Koulutukset perustelevat yrittäjyyskasvatuksen toteuttamistarpeita ja antavat opettajille mahdollisuuden kiinnostua tulevista, aihetta syventävistä koulutuksista Nämä ovat kertoneet, miten yrittäjyyskasvatusta voi toteuttaa. Metodologiatason koulutukset voidaan kuvata Miksi-koulutuksiksi, joissa asiantuntijat ovat avanneet

opettajille kenties aivan aikaisemmin pohtimatonta yhteiskunnallista aluetta, yrittäjyyttä ja sen odottamia kasvatuksellisia tehtäviä.

Pedagogiikan koulutukset vastaavat Miten yrittäjyyskasvattaa -kysymyksiin. Yrittäjyyskasvatuksen pedagogiikkaan perehtyneiden kouluttajien koulutusten tavoitteena on ollut auttaa koulutettavia hahmottamaan, mitkä ovat yrittäjyyskasvatuksen oppimisen lainalaisuudet sekä ohjanneet luomaan näiden mukaisia yrittäjyyskasvatuksen sisältöjä. Hankkeen työntekijät ovat olleet tukena, kun opettajat ovat soveltaneet yrittäjyyskasvatuksen pedagogiikkaa ja kokeilleet omaksumiaan tietoja oppilaiden kanssa omilla kouluillaan ja yhteistyökumppaniensa kanssa. Didaktiikan koulutukset vastaavat parhaiten kysymykseen, mitä kaikkea yrittäjyyskasvatukseen sisältyy ja voi sisältyä. Ne ovatkin Agendi Moduksen koulutuskokonaisuudessa olleet koulutuksia joiden yhteisotsikoksi voisi sopia ’Yrittäjyyskasvatuksen erityiskohteita’. Agendi Moduksen koulutukset tässä vaiheessa ovat tuoneet uutta näkökulmaa yrittäjyyskasvatuksen sovelluksiin ja auttaneet siten reflektoimaan aikaisempia opettajien kokeiluja yrittäjyyskasvatuksessa. Vaihe on tuottanut näkyviä tuloksia hankkeen toiminnasta: Monet tapahtumat saivat ensi-iltansa ja useat tarinat kerrottiin esimerkkeinä toteutuneesta yrittäjyyskasvatuksesta tässä vaiheessa.

Yrittäjyyskasvatusta laaja-alaisesti edistävät työyhteisökoulutukset ovat syntyneet tarpeeseen kehittää sosiaalista todellisuutta, joka tukee yrittävää kouluyhteisöä. Nämä ovat kulkeneet rinnan opettajien ja rehtorien koulutusten kanssa. Tällä tavoin hanke on voinut tukea sekä yksilöllistä että kollektiivista oppimista yrittäjyyskasvatuksessa.

Asiakas oikeassa?

Koulutusten monipuolisuus ja systemaattinen rakentuminen kohti syvenevän ymmärryksen saamista yrittäjyyskasvatuksesta on mahdollistanut useat erilaiset kehittymispolut. Mahdollisten kehittämispolkujen monipuolisuus on suoraa seurausta hankkeen omasta ymmärryksestä toimintakentästään.

Tätä vahvistaa näkemys, että hankkeessa on kuunneltava asiakaskuntaa (systemaattinen koulutuspalautteen kerääminen ja analyysi hankkeen ohjaamisen perustoimintona, muutostyökalun täydentäminen ja käyttäminen projektiorganisaation tavoitteiden toteutumisen seurannassa).

5.5 Yrittäjyyskasvatuksen oppimiskäsityksistä

Oppimiskäsityksiä voi tarkastella monella tavalla yrittäjyyskasvatuksenkin toteutumisen kannalta, mutta ehkä keskeisintä on nostaa esiin kunkin oppimistavan opettamista ohjaavat ihmiskäsitykset, koska opetussuunnitelmaohjaus perustuu myös yrittäjyyskasvatuksessa yrittäjyyden ihmiskäsitykselle. Behaviorismin mukainen ihmiskäsitys toteutuu, kun opettaja opettaa faktatietoja. Oppija pyrkii omaksumaan tiedot, kuten ne opetetaan. Kognitiivisen oppimiskäsityksen mukaan faktoja voidaan soveltaa. Opettaja valikoi opettavan tiedon ja osoittaa sen käytännön sovellukset. Oppija omaksuu faktatiedot ja kokeilee näiden toimivuutta käytännössä. Konstruktivismissa tietoja rakennetaan ja opettajan tehtävänä on mahdollistaa oppimistilanteet, joissa oppija voi oppia omakohtaisesti tärkeiksi kokemiaan tietoja. Post moderni oppiminen perustuu ihmiskäsitykseen, jossa oppija luo itse oman tietonsa kulloinkin tärkeiksi näkemiinsä tarpeisiin. Opettajan tehtävänä on ohjata oppimista ja opettaja oppii itsekin oppijan kanssa toimiessaan. (esim. Remes 2006.) Oppimista auttavat välineet ovat kussakin oppimiskäsityksessä omansa ja erityisen huomion ansainnee, että oppimiskäsityksiä ovat pitkälle muokanneet teknisen kehityksen mukanaan tuomat välineet, kuten kirjat, televisio, tietokoneet ja internet.

Edellä kuvattujen oppimiskäsitysten lisäksi on esiintynyt merkitykseltään vähäisempiä, niin sanottuja reformistisia oppimiskäsityksiä. Erilaiset kasvatusajattelut ovat tuoneet pääasiallisesti käytettyjen oppimiskäsitysten rinnalle oppijalähtöisiä malleja oppimisesta ja opettamisesta. Oppijan aktiivisuutta korostavien reformipedagogisista oppimiskäsityksistä käytetään myös yhteisnimitystä *vaihtoehtopedagogiikka* (Kari ja Malinen 1991; Skiera 1991a; 1991b). Vaihtoehtopedagogisilla ratkaisuilla on yhteisiä piirteitä yrittäjyyskasvatuksen kanssa, koska molemmat korostavat oppijan omaa aktiivisuutta. (Remes 2001). Yrittäjyyskasvatuksessa oppijan vaikutus omaan oppimisprosessiinsa saattaa kuitenkin olla, oppijan iästä riippuen, vaihtoehtoisia pedagogioita kattavampi (Remes 2003b). Vakiintunut oppimiskäsitys suuntaa koulun kulttuuria ja sitoo sen energioita tietyntyyppisiin toimintoihin, joista muodostuu ajan kuluessa normeja. Normit joko estävät tai mahdollistavat esim. yrittäjyyden asettumisen kouluun.

Yrittäjyyttä voi oppia usean oppimiskäsityksen mukaisesti. Oppimistavasta riippuen syntyy erityyppisiä tuloksia yrittäjyyden oppimisessa. Esimerkiksi behaviorismiin viittaava tapa

opettaa luentotyyppisesti faktatietoja yrittäjyydestä on käyttökelpoinen tapa omaksua varsin pysyviä tietoja, kuten, mitä toimia edellytetään yritystä perustettaessa. Aistinvaraista oppimista käytetään myös esim. kun yrittäjä kertoo oppilaille, mitä on yrittäjän arki. Kognitiivinen oppiminen toteutuu, kun opettajan valikoimia oppimisen sisältöjä kehitetään oppimistilanteessa edelleen ja niitä arvioidaan esim. suhteessa omaan tai tutun ihmisen kokemustodellisuuteen. Kognitiivista oppimisajattelua voi hyödyntää tapauksessa, jossa oppija tarkastelee yritysten eettis-moraalisia arvoja ja pohtii näiden merkitystä yritystoiminnalle tai ympäristön ihmisille. Yrittäjyyskasvatuksessa voi haastatella tuttua yrittäjää ja muodostaa kohtaamisesta uutta tietoa, jota oppija vertaa aikaisemmin oppimaansa. Konstruktivistista oppimiskäsitystä hyödynnettäessä voidaan luoda yhteistyökumppanuus jonkun yrityksen kanssa ja tässä yhteistoiminnassa opitaan monia asioita pitkällä aikajänteellä. Usein oppimistehtävät rakentavat jotakin oppimiselle tärkeää kokonaisuutta. Post moderni oppiminen toteutuu, kun oppijat lähtevät luomaan jonkun produktion, josta on hyötyä monella tavalla ja useille tahoille. Tällainen voi olla esimerkiksi konsertin järjestäminen, jonka tuotto käytetään koulun viihtyvyyden kohentamiseen.

Yrittäjyyskasvatuksen oppimisympäristöt ovat riippuvaisia käytetystä oppimisajattelusta. Oppimisympäristöissä yrittäjyyden asenteellista valmiutta kehitetään ehkä parhaiten post modernia oppimiskäsitystä käytettäessä. Oppimisympäristöt syntyvät tällöin oppimisprosessissa, jonka usein saa alkunsa koululuokasta. Luokan oppimiskulttuurin tulee sen vuoksi olla sellainen, että ideointi ja keskustelu luotavista, uusista oppimisympäristöistä on mahdollista. Sekä yrittäjyyskasvatuksen oppimismenetelmien että – ympäristöjen kannalta on tärkeää hahmottaa sosiaaliset ja yksilöpsykologiset (sisäisessä) yrittäjyydessä ilmenevät käyttäytymisen muodot. Pääpiirteittäin nämä ovat, ja toteutuvat oppimisprosessissa seuraavassa järjestyksessä: onnistumista ennakoivien toiminnantarpeiden hahmottaminen, ideointi, valintojen tekeminen, riskin havaitseminen ja arviointi, kohtuullisten riskien ottaminen, vastuullinen tuottaminen ja asiakas- tai kohderyhmän sekä tuottajatiimin tuloksellisuuden arviointi sekä kokonaistoiminnasta ja arvioinnista oppiminen. Kuvioon 6 on ristiintaulukoitu yrittäjyyden oppimisprosessissa vaikuttavia tekijöitä.

Yrittäjyyden oppimisprosessi

Yrittäjämäisen pedagogiikan oppimisprosessin lähtökohta on
- *Toimintaan haastavan tekijän havaitseminen,*
- *Ratkaisua odottavan ongelman tai johtamisen kehittämiseen haastavan tekijän löytyminen.*
Tämä sysää liikkeelle oppimisprosessin, mikäli senkaltaiselle on olemassa yksilön /yhteisön normi.

Yrittäjyyden piirre / Oppimisen taso	Vapaus Luovuus	Ainutkertaisuus Riskinotto	Vastuullisuus Arviointi	Kokonaisnäkemys
Tekijä / Oppija	Itseohjautuvuus	Omien erityispiirteiden tunnistaminen	Henkilökohtainen yritteliäisyys	Oppimisen ja toiminnan mielekkyys
Tiimi / Ryhmä	Tavoitteellinen kommunikaatio	Palvelut, sosiaaliset taidot, eettis-mor. käytös	Hyvinvoinnin arvoistaminen	Ympäristön hyvinvointi Työilmapiiri
Materiaalisuus	Kyky luoda uusia tuotteita	Suunnittelutaidot	Työ palvelevana tuotteena	Jatkuva työn ja oppimisen laad. kehittyminen
Yrittäjyys oppimistoimintana	Ideointi ja valinnat	Päätökset	Työn valmistaminen	Prosessissa opittu vastaista toiminta varten

Kuvio 6. Yrittäjyyden oppimisprosessi. Lähde Liisa Remes 2003. Muutettu.

Ohjaajan toiminta yrittäjyyden toiminnallista prosessia muistuttavassa oppimisessa on prosessia hellävaraisesti suuntaavaa. Ohjauksessa kannustetaan uteliaisuuteen ja ideointiin, autetaan hyvien valintojen perustelujen löytämisessä, tuetaan epävarmuustilanteissa ja rohkaistaan uusien ratkaisujen kokeilussa ja valmistamisessa. Arviointi voi koskea monia asioita. Arvioinnissa voidaan kiinnittää huomio koskemaan yrittäjyydessä tarvittavia inhimillisiä ominaisuuksia, ihmisten kanssa toimimisen luonnetta, omaksuttuja tietoja ja toiminnassa syntyviä tuotoksia, olivatpa nämä sosiaalisia, tiedollisia, immateriaalisia tai materiaalisia luonteeltaan.

Yrittäjämäisen pedagogiikan didaktiikan voi määrittää käytettäessä muita kuin post modernia oppimisajattelua. Behavioristisen, kognitiivisen sekä konstruktivistisen oppimisajattelun mukaisesti opettaja pitkälle päättää, mitä on tarpeen opettaa ja oppia yrittäjyydestä ja yrittämisestä. Post modernin oppimisajattelun mukainen oppiminen tuottaa toiminnan yrittäjyydelle luonteenomaisella tavalla ja sen vuoksi didaktiikka voidaan hahmottaa vasta prosessin päätteeksi. Tämä johtuu siitä, että oppimistilannetta luovat ja suuntaavat oppimisessa mukana olevat toimijat, kuten oppijat ja opettaja yhdessä ja näiden lisäksi usein yhteistyökumppaneiksi valikoituneet muut henkilöt. Yrittäjyyskasvatuksessa kehittymisen

kannalta onkin tärkeää, että kasvattaja ymmärtää yrittäjyyden opettamisen ja oppimisen didaktiikkaa ohjaavien näitä yleisemmät lainalaisuudet, kuten pedagogiikan ja metodologian.

Yrittäjyyden metodologia määrittää arvoja, joita yrittäjyyskasvatuksella halutaan toteutuvan. Pedagogiikka puolestaan määrittää ne lainalaisuudet, joiden mukaisesti kulloinkin halutaan yrittäjyyskasvatuksen opetussuunnitelman tulevan koulussa todeksi. Näiden oppimisajattelut voivat siis olla monenlaisia ja valinnat riippuvat kulloisistakin tarpeista, oppijien ja tilanteiden erityisyydestä sekä laajemmin ajatellen, myös alueen ja tulevaisuuden yrittäjyyskasvatuksen tarpeista. Ontologia kuvaa todellisuus- ja epistemologia tietokäsityksiämme, jotka ovat tulkittavissa ilmitulevan käyttäytymisemme taustalta.

Valitulla oppimis- ja opetustavalla on merkitystä yrittäjyyden oppimiselle. Opettajan tietoinen oppimiskäsitysten vaihtelu yrittäjyyskasvatuksessa tuottaa monipuolisen ja vaikuttavan ymmärryksen ja osaamisen yrittäjyydessä. Käytetty oppimistapa vaikuttaa muun muassa siihen, sisältyykö oppimistilanteeseen yrittäjyydessä tarvittaviin asenteisiin ja arvoihin vaikuttamista, vai jääväkö nämä osa-alueet aktivoitumatta oppimistilanteessa. Eri oppimisajatteluja käyttäen tuotetaan siis erilaisia tuloksia yrittäjyyskasvatuksessa ja – oppimisessa. Vaikkakin kaikki yrittäjyyskasvatuksen tulokset ovat tärkeitä, on hyvä tiedostaa yrittäjyyskasvatuksessa esiintyvät erilaisia vaihtoehtoja sekä se, mitä niistä on odotettavissa oppimistuloksina.

Kasvatustieteessä esiintyneet pääoppimisajattelut

AIKA/ Analysitaso	*Modernin ajan alku 18s vuosisata*	*Kohti modernia 20s vuosisata*	*Postmodernin ajan murros 1970-*	*Postmoderni aika?*
Ontologinen perusta / kuva maailmasta ja ihmisestä	*Aristoteles – empirismi Ihminen eläin muiden joukossa. Hierarkkisuus: valkoinen mies, hänen perheensä muut rodut, apinat. Maailmaa voidaan kontrolloida havaintoihin perustuvien syiden kautta.*	*Platon – rationalismi Eläimestä systeemin osana olevaksi koneeksi. Ihminen tiedon tuottaja ja prosessoija. Nainen arvokas työvoimana mutta ei yhtä arvokas kuin mies. Maailma (luonto) on järjestäytynyt ja sitä kontrolloidaan teknologian avulla.*	*Vielä rationalismi mutta mukaan tulevat kysymykset. Mahdollisuudet kognitiiviselle paradigmalle ja sen ihmiskäsitykselle. Ihminen ja ympäristö näyttäytyvät monimutkaismpina kuin ennen. Totuus on ihmisen kokemus. Maailma on polarisoitunut ja siinä erotetaan eri totuuksia. Nainen ihminen muiden ihmisten joukossa.*	*Pragmatismi – Maailma tehdään. Kokonaisvaltaisuus maailma- ja ihmiskäsityksissä. Ihmisen ainutkertaisuus. Ihminen kokee itsensä itsenäiseksi kokonaisuudeksi ja sosiaaliseksi toimijaksi muiden joukossa. Ihminen on muista poikkeava, riskejä ottava, luova, vapaa ja vastuullinen toimija. Totuus vaihtelee toiminnan mukaan.*
Epistemologinen perusta/ Käsitys tiedosta	*Tieto perustuu järkivaikutelmaan, ja se voidaan saavuttaa havaintojen kautta. Lisääntyy lineaarisesti ja on monipuolista. Määrällinen arvio.*	*Tieto muodostuu syy-yhteyksistä muistamisen kautta. Se on edelleen monipuolista ja pirstaleista ja irrallaan ympäristöstä.*	*Yksilö rakentaa itse tiedon, joka perustuu hänen kokemuksiinsa. Myöhemmin myös toiset ihmiset ovat mukana prosessissa (sosiaalinen dimensio)*	*Tieto luodaan toiminnassa ja vuorovaikutuksessa toisten kanssa. Tieto on muuttuvaa.*
Oppimisparadigmat	*Behavioristisesti vaikuttunut oppimisnäkemys*	*Kognitiivinen paradigma*	*Konstruktivismi ja sosiokonstruktivismi*	*Odotus uudelle postmodernille tai yritteliäälle paradigmalle*
Metodologia / Pedagogia	*Oppija on opettamisen ja valvonnan kohde. Oppiminen on reaktioiden summa, ja se tapahtuu luokkahuoneissa. Sitä voidaan tutkia laboratorio-olosuhteissa.*	*Oppiminen tapahtuu yksilössä muistamisen ja runsaan järjestetyn tiedon kautta. Oppimisen katsotaan olevan tietorakenteiden muuttamista. Vastineena tiedontuottaja, kone tai ohjelma.*	*Oppiminen on yksilöllinen ja sosiaalinen ilmiö. Se ei ole riippuvainen ajasta tai paikasta. Yksilö on oppimisen keskus ja päättää missä tai miten oppii.*	*Oppiminen on monitahoinen ja monipuolinen prosessi, joka on riippuvainen toiminnasta. Sitä tapahtuu kaikkialla.*
Metodit / Didaktiikka	*Opettaja kertoo, mitä ja miten tehdään. Opettaja antaa kysymykset ja niiden oikeat vastaukset.*	*Opettaja kertoo, mitä opitaan ja mikä on oikea tieto. Opettaja antaa paljon järjestettyä tietoa.*	*Opettaja tukee oppimista ja luo oppimisen lähteitä sekä tilanteita sille.*	*Oppija itse ja ihmiset hänen ympärillään luovat mahdollisuuksia oppimiseen. Ihminen itse päättää, kuinka oppii ja toimii.*

Taulukko 2. Kasvatustieteessä esiintyneet pääoppimisajattelut. Lähde: Paula Kyrö.

Edellisen taulukon tietoon voi sijoittaa näkemyksiä yrittäjyydestä oppimisesta. Tällöin huomataan, että yrittäjyyskasvatuksen sovellukset ovat kutakin oppimiskäsitystä käytettäessä on omannäköisiään. Mainituista post modernia oppimisajattelua yrittäjyyskasvatuksen perustana käyttäen päädytään lähimmäksi sitä, mikä vahvistaa yrittäjyyden asenneperustaa.

Opettajien täydennyskoulutuksissa pyydetään usein antamaan konkreettisia malleja osallistuva kansalaisuus ja aktiivinen kansalainen -aihealueiden toteuttamiseksi (koulutuspalautteet, Agendi Modus). Esimerkkien ja mallien kertominen on toki eräs tapa kouluttaa opettajia yrittäjyyskasvatuksessa, mutta tämä ei johda välttämättä asiantuntijuuden kehittämiseen aihealueen toteuttamisessa.

' Usein toivottiin vielä selkeämpiä, konkreettisia valmiita malleja yrittäjyyskasvatuksen toteuttamiseen. Tätä toivetta olemme pyrkineet toteuttamaan kuitenkin niin, ettei itse yrittäjyyskasvatuksen idea menisi siinä samalla ja luovuus myös opettajissa katoaisi. Yrittäjyyshän toimii kuitenkin aina vähän eritavalla eri tilanteessa.' – projektityöntekijä.

Yrittäjyyskasvatuksessa kehittymiselle näyttääkin olevan merkittävän tärkeää, että aihealueen kasvatusjärjestelyjen perusta omaksutaan ennen kuin lähdetään kokeilemaan uusien oppimisympäristöjen luomista. Jos yrittäjyys onnistutaan aktivoimaan, mutta oma ymmärrys yrittäjyyden sosiaalisesta dynamiikasta on puutteellinen, voi tilanteen ohjaus ja hallinta teettää opettajalle töitä. Jos hallinnassa epäonnistutaan, tukahdutetaan helposti monen oppijan yritteliäisyyden siemen. Pitkäkestoisen yrittäjyyskasvatuksen eräs etu on, että opettajat voivat kehittää yrittäjyyskasvatuksen osaamistaan ja saada kohtaamiinsa kysymyksiin apua sekä hankehenkilöstöltä että kouluttajilta.

Yrittäjyyden oppiminen on toimintatapa ja sen vuoksi opettamisen ja oppimisen asiasisällöt voivat olla muitakin kuin yrittäjyyteen liittyviä tietoja. Kun pätevä yrittäjyyskasvattaja järjestää yrittäjyyttä stimuloivan oppimistilanteen, voi yrittäjyys olla piiloutuneena oppimistoimintaan niin, että yrittäjyyskasvatuksesta vähän tietävä ei kykene määrittelemään toimintaa yrittäjyyttä edistäväksi. Yrittäjyyskasvatus on pitkäjänteistä kasvatustoimintaa, jonka suoranaiset ulkoisen yrittäjyyden koulutukset ovat tarpeen vasta lähempänä aikuisikää. Pedagogiikka, jolla varmistetaan asenteellinen ja toiminnallinen valmius sekä sisäiseen että ulkoiseen yrittäjyyteen, on sen sijaan tarpeen koko kasvuiän ajan. Koulun tiedotuksenkin kannalta on tärkeää, että tiedetään, mihin oma toiminta opettajana perustuu ja tähtää. Perusteellinen koulutus yrittäjyyskasvatuksessa on tehokkaampaa kuin lyhytkestoiset kurssit, joiden aikana ehditään usein vain raapaista yrittäjyysoppimisen ja – opettamisen laaja-alaista pintaa.

6 Agendi Moduksen järjestämät koulutukset

Koulutukset ovat koostuneet pääasiassa yliopistolla järjestetyistä koulutustilaisuuksista, joihin on voinut osallistua eri koulujen edustajia ja veso-koulutuksista, jotka on järjestetty yksittäiselle koululle. Lisäksi on järjestetty perustelluista syistä useamman koulun yhteisiä veso-koulutuksia. Yhteiset vesot on järjestetty kouluille, jotka sijaitsevat lähietäisyydellä toisistaan ja tekevät paljon yhteistyötä keskenään.

Koulutuspalautteita on koottu tavoitteena suunnata projektia ja kehittää koulutuksia. Tässä yhteydessä koulutuspalautteita tarkastellaan kolmesta näkökulmasta. Nämä ovat

1) Yleinen näkökulma,
2) Kouluttajien asiantuntemus ja
3) Opettajien oppimiskäsitysten muutos hankkeen aikana.

1. Yleinen näkökulma

Yleisesti voi todeta, että koulutuspalautteet viestivät positiivisesta vastaanotosta. Koulutukset on koettu virkistävinä ja kehittävinä. Erityisesti kiitetään aikatilasta, joka mahdollistaa keskustelun ja kokemusten jakamisen sekä yhteistyön tekemisen koulutuksen aikana.

Palautteet viestivät myös positiivisesta suhtautumisesta yrittäjyyttä ja yrittäjyyskasvatusta kohtaan. Sieltä täältä on havaittavissa painotuseroja asenneilmaisussa, mutta nämä liittyvät etenkin ulkoisen yrittäjyyden painotusten korostamiseen. Kuitenkin, vaikka yleisesti ollaan sitä mieltä, että opettajat välttävät suoraa puhetta yrittäjän työhön kasvattamisesta, niin palautteissa asenne näkyy positiivisena ja jos eriävä näkemys koulutuksen sisällöistä ilmaistaan, niin se liittyy yritystiedon painottamisen lisäämisen tarpeeseen koulutussisällöissä. Erityisesti tämä näkyy yrityskurssin palautteessa, jossa kiitetään konkreettisesta oppimistilaisuudesta ja todetaan ’kerrankin koko 2 vuoden aikana tuli jotain kättä pidempää käytäntöön liittyvää …. YES!’ Yrittäjyyskurssi onkin hyvin konkreettinen yrittäjyyden opettamisväline.

Palautetta on annettu toisinkin päin tapauksessa, jossa opettaja on kokenut, että koulutus on ollut liian yrittäjyyspainotteinen. Opettaja on odottanut yrittäjyyskasvatuksen koulutusta ja kyselee palautteessa *'mihin se kasvatus jäi?'*. Palaute kertoo, että opettajat ovat kouluttajan ja koulutuksen järjestäjän kannalta melko vaativa yrittäjyyskasvatuksen koulutusten kohderyhmä, koska heillä itsellään on vankka kasvatustieteellinen koulutus ja tämän lisäksi käytännön kasvatustyön tietotaito. Yrittäjyyskasvatus-hankkeelta vaaditaankin laaja-alaisesti ammattitaitoinen tiimi kohderyhmälle toteuttavan kehittämistyön toteuttamiseksi.

Opettajan työ on hyvin käytännön läheistä. Muutama opettaja on kritisoinut liikaa teoriapainotteisuutta *'Hienoilla termeillä ja teorioilla ei ole merkitystä. Kaipaisin keskittymistä tämän jälkeen olennaiseen, eli miten koulussa opetetaan käytännössä yrittäjyyttä´.* Yliopiston kanavoiman hankkeen on kuitenkin pidettävä yllä tietty tieteellisyyden taso. Kyseinen palaute on annettu ensimmäisten koulutusten yhteydessä vuonna 2004. Hankkeessa on tämän jälkeen tehty työtä myös sen eteen, että koulutettavat ymmärtävät, että tiede virittää käytännön sovelluksien suunnittelemista ja toteuttamista. Yrittäjyyskasvatuksen käytäntö sijoittuu kouluun ja sen oppimisympäristöihin.

Luennot on melkein kaikissa tapauksissa kuvattu mielenkiintoisiksi, avartaviksi, antoisaksi tai jollakin muulla myönteisellä tavalla. Vesoissa kiitetään poikkeuksetta ryhmätöitä ja keskusteluja. Yrittäjyyskasvatuksen koulutukset voivatkin tarjota teemakohtaista pohtimis- ja keskustelutilaa, jolle koulun arjessa muutoin on vähän tilaa.

2. Kouluttajien asiantuntemus

Koulutuksissa kouluttajina on toiminut ulkopuolisia kouluttajia. Veso-koulutuksien kouluttajina on toiminut hankkeen työntekijöitä ja hankkeen ulkopuolisia kouluttajia. Koulutukset ovat kauttaaltaan olleet asiantuntijakouluttajien vetämiä, joista osa on ollut yliopiston omia opettajia, osa ostopalveluina ostettuja kouluttajia. Vastaavasti hankkeen informaatiotilaisuudet on toteutettu hanketyövoimalla. Hanketyöntekijöiden tuottamat koulutukset ovat olleet luonteeltaan keskustelevia, kun vastaavasti koulutukset yliopistolla ovat olleet kouluttajan vetämänä enemmän tietopainotteisia, vaikka niissäkin luennoinnin lisäksi suosittu työmenetelminä keskustelua ja ryhmätöitä.

Kouluttajat kuvataan poikkeuksetta asiantuntijoiksi tai alan ammattilaisiksi ja osaamisen määrää arvioitaessa kouluttajat arvioidaan lähes yksinomaan hyviksi tai erittäin hyviksi. Vaikka luennoitsijat kiitetään monin sanoin, löytyy etenkin opettajien palautteista melko paljonkin hyvää, kriittistä palautetta sille, miten kouluttaja voi toimia vielä parempana opettajankouluttajana, kuten esimerkiksi seuraava palaute osoittaa: *'Kohteena ovat perusopetuksen oppilaat, mutta mielestäni asiat ovat liian kaukana heistä. Asennekasvatusta ja yrittävyyttä ja varsinaista yrittäjyyttä vasta myöhemmin. Nyt käyty keskustelu on tarkoitettu lähinnä ammattiin valmistuville'.* Joku toinen toteaa samassa yhteydessä: *'Ei mitä, satuin vain väärään alustukseen mukaan'*. Kun koulutuksissa on mukana eri kouluista ja eri-ikäisten oppilaiden opettajia, on kouluttajankin oltava melkoinen marionetti, että pystyy asemoimaan tietonsa moninaisiin konteksteihin. Palautteista huomaa myös, että opettajat todella reflektoivat kouluttajan sanomaa ja pohtivat sen sovellusmahdollisuutta omassa työssään.

Kouluttajien asiantuntemus näkyy kenties myös siinä, että kun palautteissa kysytään, mistä asioista koulutettavat haluaisivat lisätietoa tai mitä kehitettävää koulutuksessa oli, vastaukset kertovat koulutettavien tiedonjanon kasvamisesta. Erityisesti tämä näkyy vuoden 2004 rehtorikoulutuksen palautteessa, jossa luennoitsija on saanut rehtorit kiinnostumaan muiden muassa seuraavista aiheista saatavasta lisätiedosta: moniammatillisen joukkueen johtaminen, laajemmat rehtoriopinnot, muutosjohtaminen, sidosryhmien johtaminen, henkinen jaksaminen muuttuvassa työssä, lainsäädäntö, henkilöstöjohtaminen, pedagoginen ja talousjohtaminen.

3. Opettajien oppimiskäsitysten muutos hankkeen aikana

Seuraavissa luvussa esitellään, miten koulutuskokonaisuus on rakentunut. Opettajien oppimiskäsitysten muuttumista on nähtävissä koulutuspalautteiden ajallista jatkumoa seuraamalla.

6.1 Koulutukset vuonna 2004

Vuoden 2004 aikana hankkeen koulutusten tavoitteena oli tutustuttaa koulujen henkilökuntaa yrittäjyyteen ja yrittäjyyskasvatukseen. Koulutusten luonne oli yleinen ja niillä pyrittiin myös herättämään kiinnostusta kehittää asiantuntijuutta yrittäjyyskasvatuksessa. Hankkeessa ensimmäisenä toimintavuonna järjestetyt koulutukset näkyvät liitteessä 4.

Ensimmäisten koulutusten tehtävä on ollut avata yrittäjyyden ilmiötä ja sitä kenttää, mihin kasvatustyö kiinnittyy. Hankkeen järjestämät informaatiotilaisuudet ovat tukeneet metodologian tason koulutuksia ja, vaikka ne ovat olleet lähinnä markkinointitehtävässä, on niillä keskeinen rooli hanketoiminnassa. Informaatiotilaisuuksissa on avattu yrittäjyyskasvatusta yleisellä tasolla ja tuotu esiin sen uudet odotukset opetussuunnitelmassa. Uteliaisuuden herättäminen uuden oppimisessa on tärkeä pedagoginen tehtävä, jonka merkitystä hankekoulutuskokonaisuudelle tulisi pitää korostetusti esillä vastaavissa hankkeissa. Koulutuspalautteiden kaksi tärkeintä pääkohtaa ovat olleet seuraavat:

- Aihealue nähdään kiinnostavana ja uusia opettamisen näköaloja avaavana ja
- Toivotaan käytännöllisiä ohjeita siitä, miten voidaan yrittäjyyskasvatusta toteutetaan.

Yrittäjyyskasvatuksen oppimiskäsitys on uutta luova ja kuhunkin erityiseen tilanteeseen pedagogisesti pureutuva. Opettajien käsitykset oppimisesta viestivät yrittäjyyttä ehkäisevästä, auktoriteetin määrittämästä opetus- ja oppimistilanteesta (kopioitavissa olevat metodiset mallit). Kuitenkin viesti, joka kertoo uteliaisuuden heräämisestä, antaa aiheen olettaa, että koulutukset, joiden tehtävä on opastaa opettajaa järjestämään oma kasvatustyönsä yrittäjyyttä edistävällä tavalla, koetaan kiinnostavana.

6.2 Koulutukset vuonna 2005

Liitteessä on koottu koulutukset vuosina 2004 ja 2005. Liitteistä näkyy, miten koulutukset lähtevät rakentumaan täyttäen tasapainoisesti kaikkien kolmen tavoitteen mukaisia painostuksia. Kun vuonna 2004 tarjottiin yrittäjyyskasvatusta yleisellä tasolla esitteleviä koulutuksia, niin nyt osallistujille on tarjottu oppimismenetelmiin ja – ympäristöihin painottu-

neita koulutuksia. Toisin sanoen, metodologian tason koulutusten jälkeen hankkeessa on järjestetty pedagogiikan tason koulutukset. Näiden koulutusten tehtävä on ollut opettajan opetus- ja oppimiskäsitysten muutos, jotta yrittäjyyskasvatukselle syntyy pedagogista tilaa koulutyössä. Hankkeessa on vuonna 2005 edelleen otettu osaa moniin kokonaisille työyhteisöille tarkoitettuihin veso-koulutuksiin. Vuoden 2005 aikana koulutuksia ja niihin osallistuneita henkilöitä on ollut mittava määrä (vrt. liite 4).

Yrittäjyyskasvatuksen opettamisen luonne näyttää olevan tärkeää ottaa huomioon koulutuksissa. Yrittäjämäinen pedagogiikka tulisi huomioda myös opettajan yrittäjyyskasvatusopiskelussa. Tehokkaammin opettaja omaksuu yrittäjyyskasvatuksen metodit, kun hän opiskelee ko. aihetta yrittäjämäisen pedagogiikan mukaisesti.

Koulutuspalautteista näkyy oppimiskäsityksen muuttuminen ja lisääntyvä ymmärrys yrittäjyyskasvatuksessa tarvittavasta tavasta opettaa/kasvattaa. Palautteissa näkyy reflektio, jota suoritetaan vertaillessa itseä yrittäjyyskasvattajana ja kouluttajan tapaa kouluttaa.

Kun kouluttaja yrittäjyyskasvatuksen koulutuksissa koetaan tyypillisesti heijastuma omasta roolista yrittäjyyskasvattajana, voidaan kouluttaja kokea liian joustavaksi tai liian tiukaksi. *´Liian joustava tai vuorovaikutuksessa rönsyilevä kouluttaja'* määrittyy yrittäjyyttä ehkäisevästä oppimiskäsityksestä käsin kouluttajaksi, jolta puuttuu autoritäärinen opetustapa. Yrittäjyydessä auktoriteetti on toimija itse ja hänen toiminnantapansa on määräävyydestä poiketen enemmänkin neuvotteleva. Tästä johtuu ristiriita koulutuspalautenäkemyksissä, joissa kouluttajan neuvottelevuus koetaan epävarmuutta herättävänä, liikana vapautena. *'Liian tiukka kouluttaja'* – palaute viestii opettajalle syntyvästä ristiriidasta hänen yrittäjyys-ymmärryksensä ja kouluttajan opetuskäsityksen välillä. Seuraava esimerkki valottanee, miten samassa koulutuksessa olleiden eri henkilöiden yrittäjyyskasvatuksessa tarvittava oppimiskäsitys näkyy reflektiossa kouluttajaa kohtaan:

Esim. 1. *'Tämän osion onnistumisen kannalta erittäin merkittävä ja oikeastaan ryhmätyön tekeminen vasta avasi käytäntöön kaiken opitun; oikein hyvä -: ongelma on onnistumisen kannalta sen oikean ryhmän löytäminen.'* (Sisäistetty näkemys yrittäjyyskasvatuksen ryhmän muodostamisen periaatteesta; vapaus, hyvä synergia)

Esim. 2. *'Hämmästyttää ajankäyttö, jossa ei ole mitään kontrollia.'* Palaute jatkuu ulkoapäin ohjatulla tavalla kuvatusta mallista, joka olisi ollut parempi (Opettajajohtoisuus ja auktoriteettikäsitys opettajuudessa).

Esimerkit kertovat kouluttajan osaamisen merkityksestä. Etenkin yrittäjyyskasvatuksen koulutuksissa näyttää kouluttajalla olevan hyvin suuri rooli yrittäjyyskasvattajan esimerkkinä. Hyvin yrittäjyyteen perehtynyt kouluttaja kykenee viestimään omalla kouluttajakäyttäytymisellään yrittäjämäisestä tavasta opettaa. Opettamistapa antaa väljyyttä koulutettaville ja arvostaa heidän oppimistaan, erityisyyttään ja henkilökohtaisia, monesti hyvinkin toisistaan poikkeavia tapoja toimia. Kouluttaja kykenee omalla esimerkillään opettamaan yrittäjyyskasvatuksesta muutakin kuin yrittäjyyskasvatuksen tietosisällön.

6.3 Koulutukset vuonna 2006

Kun tarkastellaan hankkeen koulutuskokonaisuutta, huomataan, miten aihealueen erityiskohteet ovat saaneet erityisen painoarvon koulutuskokonaisuuden loppupuolella. Osallistujilla on ollut mahdollisuus koota kasvattajan pedagogisen salkun täydennykseksi monipuolinen yrittäjyyskasvattajan kokonaisosaaminen. Kun koulutukset on tehty mielenkiintoisiksi ja aihealueita on valotettu eri näkökulmista, on todennäköistä, että eri osallistujilla on varsin omannäköisensä osaamissalkku Agendi Modus-hankkeesta.

Vuoden 2006 on otettu huomioon aikaisempien vuosin koulutuspalautteet ja osin näiden pohjalta on luotu viimeisen toimintavuoden koulutustarjonta. Lukijalle suositellaan lämpimästi perehtymistä liitteen 2 koulutuskokoamaan, johon koulutukset on kuvattu. Niistä lukija voi päätellä järjestettyjen koulutusten laadusta. Tämän julkaisun hankearvioinnin pääpaino on ollut yleisten linjojen kuvaamisessa sekä koulutettujen antamassa tiedossa hankkeen hyödyllisyydestä. Tällä valinnalla on haluttu varmistaa arvioinnin antavan tietoa mahdollisten jatkotoimien osalta.

7 Agendi Modus - Oppiva hanke

Agendi Moduksen koulutuskokonaisuus on ollut laaja yrittäjämäisen pedagogiikan mukainen oppimishanke. Tällaisena hanke on ollut itsessäänkin varsin mittava yrittäjyysoppimi-

sen prosessi. Yrittäjämäinen pedagogiikka rakentuu kolmen yrittäjyyden muodon toimintaympäristön varaan. Nämä ovat oppiva yksilö, oppiva yhteisö ja muutoksen läpikäyvä materia. Materia voi olla hyvinkin immateriaalinen luonteeltaan, mutta siitä huolimatta yrittäjyys on aina sidoksissa materiaan. Kasvatuskielessä voi käyttää esimerkiksi tuotekehittely – käsitettä kuvaamaan yrittäjyyden materiaalista luonnetta. Yrittäjyyskasvatuksen oppimista havainnoitaessa materiaalien kanssa tapahtuva toiminta on oppimistilanteen näkyvin ja konkreettisin tapahtuma. Siten se on myös helpoimmin ohjattavissa ja arvioitavissa.

Agendi Moduksen koulutuskokonaisuus on rakentunut neljän periaatteen varaan siten, että yrittäjyydessä tarvittavia oppimisen edellytyksiä on tuettu inspiroimalla opettajia ja kokonaisia työyhteisöjä kehittämään opetusta. Ensimmäinen periaate on syvätason osaamisen kehittymisen tukeminen yrittäjyyskasvatuksessa. Asiantuntijuus toteutuu, kun opettaja ymmärtää yrittäjyyden periaatteet ja näiden soveltamisen osana omaa opetustaan. Koulutuksellisena käytäntönä tämä tarkoittaa koulutusten rakentumista siten, että yrittäjyyskasvatuksen lainalaisuudet omaksutaan ennen kuin ryhdytään opettelemaan varsinaisia didaktisia sovelluksia kasvatuksellisesta teemasta, eli täydennyskoulutuksessa edetään seuraavasti:

1. Metodologia,
2. Pedagogiikka,
3. Didaktiikka ja yrittäjyyskasvatuksen erityiskohteet ja
4. Työyhteisökoulutukset.

Kolme ensiksi mainittua vaikuttavat yksittäisen opettajan/kasvatushenkilöstön jäsenen ajattelussa ja edesauttavat yrittäjyyskasvatuksen asiantuntijaksi kehittymisessä, jolloin omaksutaan mainittujen lisäksi oppimisajattelun taustalla olevat syvätason arvot, ontologia ja epistemologia (ks. kuva 7). Kohdan neljä (4) kokonaisten työyhteisöjen koulutukset ja kehittämistoiminnan tukeminen vaikuttaa kollektiivisesti ja sen tehtävänä on varmistaa toimintakulttuuri, jossa yksittäinen opettaja/kasvatustyössä toimiva voi soveltaa yrittäjyyskasvatuksen asiantuntijuuttaan omassa työssään.

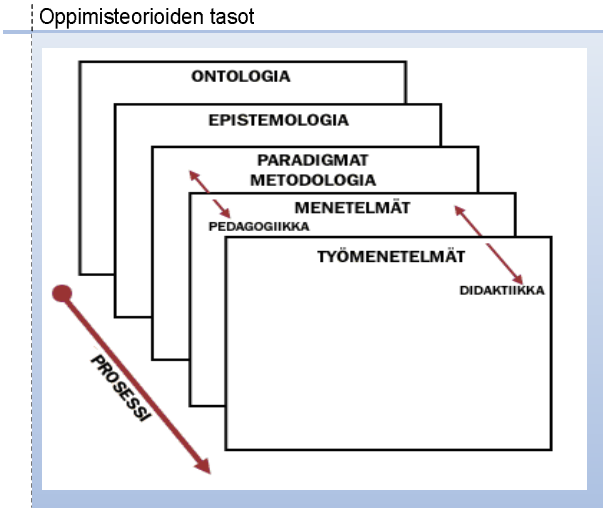

Kuvio 7. Oppimisteorioiden tasot. Lähde Paula Kyrö.

Hankkeen toinen kantava ajatus on ollut periaate, jonka mukaisesti on pidetty yllä jatkuvaa yrittäjyyden kanssa käytävää vuoropuhelua osana projektitoimintaa. Agendi Moduksessa tämä on toteutunut yhteistyössä muiden muassa yrittäjäjärjestöjen kanssa. Käytännön sovelluksia ovat olleet kouluvierailut, kesätyökampanjat ja kilpailut, joilla on innostettu pohtimaan, mitä yrittäjyyskasvatuksen uudet sovellukset voivat olla.

Yritysyhteisöissä toteutuvalla yhteistyöllä on monta tehtävää. Tilanteet toimivat haasteina keksiä uusia, toimivia ratkaisuja yhteistoiminnan toteutumiseksi. Esim. yrittäjien kanssa järjestettävät kilpailut kollektiivisen oppimisprosessin inspiraatioina, koska ne synnyttävät tarvetta miettiä, miten yrittäjyyskasvatuksen toteutus tapahtuu. Kun koulutus ja hankehenkilöstön tuki tukee näiden ongelmien ratkaisuyrityksiä, ne ruokkivat laajaa oppimisprosessien kirjoa, joka saa alkunsa yhteistyössä syntyneistä ideoista ja ongelmista. Yritysyhteistyö opettaa yrittämisen maailmasta myös monia asioita kulttuurista. Niillä on merkitystä sekä ajankohtaiselle yhteistyölle, että oppijoiden uravalinnoille aikuisuudessa. Kun yritysten toimintatavat opitaan, koetaan ne tuttuina ja turvallisina myös työhön hakeutumisessa ja kenties jopa itse yrittämistä harkitessa.

Varsinaisen oppimisprosessin ja tästä kumpuavien käytännön sovellusten tukeminen toteutuu koulutusten kolmannessa ja neljännessä periaatteessa. Nämä ovat olleet kaksi tukeen liittyvää periaatetta. Hanketyöntekijöiden eräänä tehtävänä on ollut tukea sosiaali-

sesti koulutuksissa ja hanke- sekä yritysyhteistyössä muodostetun tiedon muuntamista käytännön koulutodellisuudeksi. Tuki on yksilöllinen kolmannen periaatteen mukaan ja kollektiivinen neljännessä periaatteessa. Yksittäisen opettajan/rehtorin/kasvatushenkilöstöön kuuluvan osaamisen kehittymistä tuetaan joko osana koulutusta tai hanketoimintaa siten, että reflektointi ja varmuus omassa osaamisessa varmistuvat.

Kollektiivinen tuki tarkoittaa käytännössä samaa kuin työyhteisön yrittäjämäisen toimintakulttuurin kehittäminen. Osin tämä toteutuu koulutuksina, osin koulussa tehtävänä hanketoimintana, jolloin työyhteisö kokonaisuutena saa mahdollisuuden reflektoida yrittäjyyskasvatuksen toteutumisen edellytyksiä. Sosiaalinen tuki ja erilaiset kehittämistoimet kohtaavat luonnollisesti samanaikaisesti työyhteisön yksittäisen toimijan ja työyhteisön kokonaisuutena. Kulttuuri kehittyy, kun jonkun sosiaalisen yksikön jäsenten sopimukset käytänteistä muuttuvat suuntaan, joka koetaan yleisesti hyväksyttynä ja aikaisempaa parempana. Yrittäjämäinen toimintakulttuuri on sitä, että yrittäjyyskasvatuksessa tarvittavat pedagogiset ratkaisut ovat koulussa jokapäiväisiä ja helppoja toteuttaa.

Kollektiivinen oppiminen

HANKEPROSESSI	KEHITTÄMISTARPEET IDEAT	KOKEILU	VASTUULLINEN TOIMINTA
KOULUTUKSET	A	B	C
YKSILÖN OPPIMINEN	KNOW-WHY	KNOW-HOW	KNOW-WHAT
HANKETYÖ	IDEOINTI YHTEISSUUNNITTELU SOSIAALINEN TUKI	IDEOINTI YHTEISSUUNNITTELU TEEMAPÄIVÄT SOSIAALINEN TUKI	IDEOINTI YHTEISUUNNITTELU TEEMAPÄIVÄT PRODUKTIOT SOSIAALINEN TUKI
ASIANTUNTIJUUDEN KEHITTYMINEN	YRITTÄJYYSKASVATUKSEN METODOLOGIA	YRITTÄJYYSKASVATUKSEN PEDAGOGIIKKA	YRITTÄJYYSKASVATUKSEN DIDAKTIIKKA
TUOTOKSET	MARKKINOINTI TUTUSTUMINEN	KOULU- JA YRITYSVIERAILUT	YRITTÄJYYSKASVATUKSEN SOVELLUKSET
KOLLEKTIIVINEN OPPIMINEN	TYÖYHTEISÖKOULUTUS TIETOISKUT VESOT	TYÖYHTEISÖKOULUTUS TIETOISKUT VESOT	TYÖYHTEISÖKOULUTUS TIETOISKUT VESOT
YRITYKSET	INSPIROIVAT ONGELMAT KILPAILUT	YHTEISTYÖ	YMMÄRRYS YRITTÄJYYDESTÄ JA KULTTUURISTA

Kuvio 8. Hankkeen prosessoima kollektiivinen oppiminen.

Agendi Moduksen on tuottanut eri tahojen asiantuntijatyö, tässä syntynyt yhteistyö ja oppiminen. Hanketta on suunnattu palautteen keräämisellä sekä tahojen välistä vuoropuhelua kuuntelemalla. Kuvaan 8 on koottu hankekokonaisuus edellisessä luvussa kuvattujen periaatteiden mukaisesti. Vuoden 2004 koulutukset on merkitty kirjaimella A, vuoden 2005 koulutukset kirjaimella B ja vuoden 2006 koulutukset kirjaimella C.

Yrittäjyyden perusteet omaksutaan hankkeessa sekä vuorovaikutuksessa ulkoisen yrittäjyyden, että koulutusten tarjoaman pohdintaympäristön kanssa. Yrittäjyyden toiminnallisuus on luovaa, aktiivista, kokeilevaa vastuunkantamista omasta ja ryhmän toiminnasta, johon usein liittyy käsitys asiakkaan olemassa olosta. Oppiminen tapahtuu jotakin aitoa tarvetta tai jota kuta varten, koska yrittäjyydelle on luonteenomaista etsiä ja palvella ympäristössä esiintyviä toimimisen tarpeita. Edellä kuvattujen periaatteiden toteutuminen johtaa lopulta siihen, että erilaiset innovatiiviset ratkaisut yrittäjyyskasvatuksena syntyvät ja löytävät sijansa eri koulujen ja näiden yhteistyökumppaneiden oppimistoiminnassa. Työyhteisöjen yrittäjämäinen toiminta tuottaa kehitystä kouluissa ja niiden oppimisympäristöissä.

7.1 Hanketoiminnan eteneminen

Projektipäällikkö Vesa Pakarinen kuvaa tässä luvussa, miten prosessi on muotoutunut.

Hanketoiminta on episodi. Sifverbergin mukaan hanketoiminta tulisi aloittaa kriittisellä esisuunnitteluvaiheella, jonka pohjalta varsinainen hankerajaus suoritetaan. Esisuunnitteluun tarvitaan erilaisia taustaselvityksiä ja analysointeja. Varsinainen hankesuunnittelu aloitetaan esisuunnitteluvaiheen jälkeen. Prosessin aikana määritellään hankkeen tavoitteet ja sisältö. Hankesuunnitteluun voi kuulua monia työvaiheita tarkemmista taustaselvityksistä osallistuvaan suunnitteluun, talousanalyyseihin, organisaatiotarkasteluihin ja sosiaalisten ja ympäristöllisten vaikutusten selvittämiseen (Silfverberg 1996).

Valmisteluvaiheen lopputuloksena on hankesuunnitelma, jota käytetään hankkeen johtamisen työkaluna ja joka toimii yhtenä arviointidokumenttina (Silfverberg 1996). Agendi Modus yrittäjyyskasvatushanketta edelsi esiselvityshanke. Esiselvityshankkeen aikana hankimme tietoa jo toteutetuista yrittäjyyskasvatushankkeista. Suomessa on yrittäjyys-

kasvatushankkeita käynnistetty tällä ohjelmakaudella paljon aiemmin. Agendi Modus hankkeen käynnistyminen valtakunnallisesti mitaten hieman jäljessä oli, jälkikäteen analysoituna, etu. Pystyimme ohjelmakokonaisuuksien analysoinnin, hanke - benchmarkkauksen ja koulutuskokeilujen avulla rakentamaan omannäköisen hankekokonaisuuden, jonka missiota ryhdyimme toteuttamaan. Strategia oli sisäänrakennettu toimintaan.

Tästä vaikuttavuusanalyysistä voi lukea, miten siinä tehtävässä olemme onnistuneet. Ulkopuolinen arvioija tulkitsee historiaa. Asiakirjat, koulutussisällöt, raportit, suunnitelmat ja haastattelut luovat hankkeesta kokonaisuuden, joka näyttäytyy ulkopuoliselle eri valossa kuin hankehenkilöstölle. Erityisesti tämä näkyy suoraviivaisuuden kuvaamisen ongelmana. Yrittäjyyskasvatushankekokonaisuuden toteuttaminen voi näkyä analyysissä suoraviivaisena toimintana kohti tavoitteita. Käytännössä asia ei suoranaisesti ole näin. Hankkeen sisällä olemme joutuneet arvioimaan jatkuvasti toimintatapoja ja sisältöjä. Hankkeen tavoitteiden kulmakivet, pedagoginen muutos, käytännön projektitoiminta ja työyhteisön kehittäminen ovat pysyneet koko hankkeen ajan, mutta näiden sisällä toiminta on voinut olla ajoittain jopa kaaosta. Toiminta ei ole ollut suoraviivaista, vaan se on vaatinut kaikilta hankkeessa työskenteleviltä aktiivista panostusta, innokkuutta, erilaisuuden hyväksymistä ja paineensietoa.

7.1.1 Organisaatioiden välistä oppimista hankkeessa

Välillisesti hanketoiminta edistää alueiden eri kehittämistahojen yhteistyön kautta niin sanottua alueoppimista. Hankkeiden ohjausryhmällä on tärkeä merkitys koota saman asian kehittämispiirejä yhteen ja siten luoda ympäristö keskustelumahdollisuuksille. Hankkeet tarjoavat aika- ja työtilaa yhteiselle tavoitteen asettelulle, jota tarvitaan hedelmällisten yhteistyöprojektien tuottamisessa.

Esimerkiksi Agendi Moduksen alkutaipaleella huomattiin, että yrittäjyyskasvatuksen edistämiseen liittyvät käsitykset, keinot ja perustelut olivat eri kehittämispiireillä omanlaisiaan. Hankkeen edetessä ohjausryhmän keskusteluissa näkyvät yhteiset tavoitteen asettelut ja

keinot näiden saavuttamiseksi. Ohjausryhmä muovaa yhtäaikaisesti hanketoimintaa ja omaa näkemystään kehittämisintressistään.

Hankkeen antama työ- ja keskustelutila suuntaa myös tulevaa, koska opittu yhteistyö ja syntyneet yhteistyön tulokset tarjoavat perustan tuleville yhteistyökuvioille.

'Tietomaakuntahankkeiden ja yrittäjyyskasvatuksen esiselvityshankkeen kokemusten perusteella voidaan todeta, että onnistuneen koulutushankkeen taustalla pitää olla kohderyhmän ja muiden toimijoiden luottamus hankkeen toimintaan. Tätä työtä olemme rakentaneet mahdollisimman avoimella suunnittelulla jo alkuvaiheesta lähtien. Aluksi hanketta suunnittelivat kanssamme koulutoimien, yrittäjäjärjestöjen sekä elinkeinoelämän edustajat. Tapanamme on säännöllisen epäsäännöllisesti palaveerata eri kokoonpanoissa ja eri teemoista tärkeiden yhteistyökumppaneiden kanssa. Säännöllisempänä foorumina toimii tietenkin ohjausryhmä. Hankkeen edessä huomasimme kuitenkin, että suunnittelu on vietävä vielä lähemmäksi kohderyhmää eli koulutasolle. Onnistuneimpia koulutuksia ovatkin varmasti ne missä koulun johto tai tietty suunnitteluryhmä koululta on osallistunut koulutuksen suunnitteluun. Toimintamalli on erittäin tuottava, joskin myös aikaa vievä. Ei varmasti myöskään ole ollut haitaksi se, että taustaorganisaatiomme on alueen yliopisto.' – projektityöntekijä

Opettajan ja rehtorin toiminta on kaikessa yrittäjyyskasvatuksessa yrittäjyydessä tarpeellisten seikkojen ja tietojen oppimista mahdollistavaa ja oppijan omaa ajattelua sekä toimintaa tukevaa. Yrittäjyyskasvatuksen täydennyskoulutuksen tarpeet ovat mittavia, koska taitavan yrittäjyyskasvatuksen taustalla on laaja tietämys yrittämisestä ja yrittäjyyden luonteesta. Tämän tiedon soveltaminen kulloisenkin toimijajoukon ja tilanteiden erityisyyteen edellyttää osaamista, jonka perusta on taitavassa ihmissuhdeosaamisessa. Aivan kuten yrittäjyyskasvatuksen taustalla on laaja kirjo asioita, jotka vaikuttavat siinä onnistumiseen, niin kasvattajan osaamistarpeet ovat monentyyppisiä, varsinkin kun ottaa huomioon, että oma toiminta opettajana on suhteutettava ainakin kulloiseenkin opetussuunnitelmaan, vanhempien ja yritysten kanssa tehtävään yhteistyöhön ja koulun toimintakulttuuriin. Tässä mielessä hankkeet, jotka ottavat kattavasti kantaa yrittäjyyskasvatuksen laaja-alaisiin

toteutumismahdollisuuksien edellytyksiin, ovat suuntaa antavia maamme yrittäjyyskasvatuksen kasvatushenkilöstön täydennyskoulutuksen kehittäjinä.

7.2 Hankkeen toimintaan osallistuminen

Hankkeeseen on ottanut osaa 10 Etelä-Karjalan kuntaa. Seuraavasta taulukosta ilmenee hankkeeseen osallistuneet kunnat ja hankkeeseen osallistuminen kustakin kunnasta. Kunnan nimeä seuraavassa sarakkeessa ilmoitetaan koulutuksen aloittaneiden lukumäärä. Tätä seuraavassa sarakkeessa on kunnasta koulutuksiin osallistuneiden lukumäärä, eli kuinka monta koulutusta yksittäisen osallistujan kautta kunta on saanut. Viimeisessä sarakkeessa ilmoitetaan kunkin kunnan keskimääräinen osallistuminen.

Lukumääräisesti koulutuksiin on osallistuttu eniten Lappeenrannan kaupungista. Pienten paikkakuntien osallistumisaktiivisuus kunnan koulutushenkilökuntaan verraten on silti voinut olla liki 100 %, kuten on ollut esimerkiksi Lemillä ja Suomenniemellä.

Agendi Modus hankkeen osallistujat 31.12.2006 saakka.

Paikkakunta	Osallistujat *)	Opettajia kunnassa	A **)	B ***)
Lappeenranta	599	934	67,9	64,1
Imatra	128	454	14,5	28,2
Joutseno	81	99	9,2	81,8
Parikkala	9	53	1,0	17,0
Savitaipale	8	48	0,9	16,7
Taipalsaari	12	45	1,4	26,7
Rautjärvi	14	44	1,6	31,8
Lemi	26	28	2,9	92,9
Suomenniemi	2	3	0,2	66,7
Luumäki	2		0,2	****)
Ylämaa	1		0,1	****)
	882	1708	100,0	

*) Aloittaneet, ilmoitetaan vain kerran. Koulutuksen osallistujamäärä kokonaisuudessaan 1461
**) Prosenttimäärä kaikista osallistujista
***) Prosenttimäärä kunnan opettajista
****) oallistuminen koulutukseen, ennen kuntatason kielteistä päätöstä.

Taulukko 3. Agendi Modus – hankkeen osallistujat

Koulutuksen aloittaneita henkilöitä oli hankkeessa 882. Yhteensä osallistuttiin koulutuksiin 1461 kertaa. Keskimäärin hankkeen koulutuksia hyödynnettiin 1,66 koulutusta /hlö, eli joka toinen osallistuja on osallistunut yhteen koulutukseen ja joka toinen osallistuja kahteen koulutukseen. Hankkeeseen osaa ottaneissa kunnissa on opetushenkilöstöä 1708. Tämä tarkoittaa, että kunnista koulutukseen on osallistunut noin joka toinen kasvatustyössä toimiva henkilö. Käytännössä jotkut sekä henkilöt että jotkin kunnat ovat olleet aktiivisempia koulutuksen hyödyntäjiä kuin jotkut toiset. Vaihteluun ja keskiarvoihin vaikuttavat myös veso-koulutusten osallistujaluvut. Esimerkiksi pienissä kunnissa melkein koko kunnan kasvatushenkilöstö on osallistunut koulutuksiin. Tästä osallistumisaktiviteetistä ei voi päätellä yrittäjyyskasvatuksen tilaa kunnassa. Osallistumista kuvaavat lukumäärät osoittavat, että perustietoutta yrittäjyyskasvatuksesta on koulutusten muodossa hankittu varsin kattavasti ja, että osa on osallistunut tätä laajemmin koulutuksiin, jotka ovat syventäneet osallistujan osaamista yrittäjyyskasvatuksessa. Luvuista tulee huomioida se, että projekti on keskittynyt toiminnoissaan pääsääntöisesti perus- ja lukioasteelle.

Toteutuneet koulutukset ovat tukeneet hankkeen tavoitteita, pedagogista muutosta, yrittäjyyskasvatuksen oppimisympäristöjen kehittämistä sekä johtamisen ja yrittäjämäisten työyhteisöjen kehittymistä. Yleislinjauksena on ollut, että tavoitteiden 1 ja 2 mukaiset koulutukset ovat olleet vapaasti valittavissa ja niissä on keskitytty tuomaan esille eri lähestymistapoja yrittäjyyskasvatuksen toteuttamiseksi ja sille luonteenomaisten oppimisympäristöjen kehittämiseksi. Tavoite 3:n toteutumiseksi on järjestetty sekä johtajuuskoulutuksia että kokonaisten työyhteisöjen koulutuksia. Koulutuksiin osallistumista kuvaaviin kuntakohtaisiin prosenttiosuuksiin onkin vaikuttanut erityisesti veso-koulutukset. Jos kunnan kouluista kaikki ovat hyödyntäneet Agendi Moduksen järjestämiä yrittäjyyskasvatuksen veso-koulutuksia, on osallistumisaktiivisuus kunnassa ollut koko kuntaa kattava.

Veso-koulutuksilla on pyritty siihen, että koko henkilökunta tietää yrittäjyyskasvatuksesta, jolloin kulttuurin kehittäminen on kouluilla ja päiväkodeissa helpompaa. Näin ollen veso-koulutusten järjestäminen on myös vaikuttanut siihen, että hankkeen kulttuurin muuttamisen tavoite on saanut hankkeessa erityisen painoarvon. Osallistumisaktiivisuus hankkeen koulutuksiin on luonnollisesti ollut vaihteleva, koska suuri osa tarjotuista koulutuksista on ollut osallistujien vapaasti valittavissa. Koulutuksiin osallistuminen ei aina ole henkilökun-

nan halukkuudesta kiinni, sillä kasvattajan työn ohella tapahtuva kouluttautuminen vaatii sekin oman aikansa.

Osallistumista kuvaavasta taulukosta huomataan kuitenkin, että koulutuksen aloittaneissa on henkilöitä, jotka ovat osallistuneet yhtä useampiin koulutuksiin. Tämän taulukon ulkopuolelta, hankkeen seurantatiedoista, saadun tiedon mukaan hankkeessa on ollut joitakin huippuaktiivisia osallistujia, jotka ovat ottaneet osaa kymmeniin koulutuksiin. Tällaisten yrittäjyyskasvatuksesta erityisesti kiinnostuneiden henkilöiden vastapainoksi osallistujissa on myös niitä, jotka ovat ottaneet osaa vain kaikille yhteiseen veso-koulutukseen ja ehkä tämän lisäksi johonkin tai muutamaan muuhun vapaasti valittavana olleeseen koulutukseen. Kun hankkeen vaikutuksia arvioidaan, pyydetään lukijaakin huomioimaan, että koulutuksiin osallistumisen aktiivisuus on vaihdellut eri osallistujien välillä.

8 Hankearviointi

Hankkeen ollessa loppuvaiheissaan, vuonna 2006, järjestettiin kysely, jonka tarkoituksena oli koota aineistoa hankkeen vaikutusten arvioimiseksi. Sähköinen kysely (liite 5) lähetettiin koulutuksessa mukana olleille henkilöille. Kyselyyn vastasi 103 henkilöä eri kouluasteilta. Vastaajat edustavat useita hankkeeseen osallistuneita kouluja ja paikkakuntia. On mielenkiintoista huomata, että vastaajien edustus on melko kattavasti verrattavissa hankkeen osallistumista kuvaaviin perustietoihin. Kun kyselyyn vastasi 8,56 % koulutuksen aloittaneista ja 14,18 % koulutuksiin osallistuneista ja, kun vastaajien paikkakuntaedustus vastaa kultakin paikkakunnalta koulutuksiin osallistumista, voidaan puhua hyvästä otoksesta, vaikkakin vastaajat ovat valikoituneet itsenäisesti.

Vaikuttavuusarviointiin ja koulutuksiin osallistuminen

Paikkakunta	Kyselyyn vastanneet / kaikki vastanneet	Prosenttia vastaajista / prosenttia osallistujista
Lappeenranta	56/103	54.37% / 67,9 %
Imatra	15/103	14.56% / 14,5 %
Joutseno	9/103	8.74% / 9,2 %
Parikkala	2/103	1.94% / 1,0 %
Savitaipale	3/103	2.91% / 0,9 %
Taipalsaari	7/103	6.80% / 1,4 %
Rautjärvi	4/103	3.88% / 1,6 %
Suomenniemi	2/103	1.94% / 0,2 %
Luumäki	0	0 / 0,2 %
Ylämaa	0	0 / 0,1 %
Lemi	5/103	4.85% / 2,9 %
Yhteensä	103 / 103	100 % / 100 %

Taulukko 4. Vaikuttavuusarviointiin ja koulutuksiin osallistuminen

Taulukkoon 4 on koottuna kunkin paikkakunnan kyselyyn vastanneet ja prosenttiosuudet koulutuksiin osallistujista sekä kyselyyn vastanneista. Näistä ensimmäisessä sarakkeessa esitetään kyselyyn vastaajien lukumäärä suhteessa kaikkiin kyselyyn vastanneisiin. Toisessa sarakkeessa esitetään paikkakuntakohtaista edustusta koskevat prosenttiluvut koulutuksiin osallistumista suhteessa kyselyyn vastanneisiin. Sarakkeesta selviää, että koulutuksiin osallistuminen ja kyselyyn vastaaminen kultakin paikkakunnalta ovat samansuuntaisia.

8.1 Kyselyn rakenne ja toteuttaminen

Vaikutusten arviointi-kyselyllä kartoitettiin hankkeen ja yrittäjyyskasvatuksen vaikuttavuutta määritteleviä tekijöitä. Vastaajia pyydettiin tarkastelemaan yksilön oppimista, koulun toimintoja sekä koulun työskentely ilmapiiriä. Yrittäjyyskasvatuksen vaikutukset toteutuvat opettajan työn ja johtamisen sekä yrittäjyyskasvatuksen toteutumisen ja toteuttamisen välityksellä. Näiden eri osa-alueita tarkasteltiin kyselyn viidessä osassa, jotka olivat seuraavat:

A) opiskelu ja työskentely koulussa,
B) työskentelyolosuhteet ja
C) yhteistyö sekä
D) yhteistoiminta Agendi Moduksen kanssa.

Kyselyssä arviointiin neljää yrittäjyyskasvatuksen arvioitavaa vaikutusosa-aluetta, jotka olivat opettajan työ, yritteliäisyyttä suosiva työyhteisö ja johtaminen. Lisäksi kysyttiin hankkeen yleistä antia koulutyön kehittämisessä. Kustakin tarkastelun kohteesta kysyttiin aluetta erittteleviä, vaikuttavuutta tarkentavia kysymyksiä.

Hankkeen vaikuttavuutta tarkasteltiin sekä määrällistä että laadullista näkemystä kartoittavasti. Tämä toteutettiin esittämällä myönteinen väite, jonka paikkansa pitävyyttä vastaaja arvioi asteikolla 1-5. Arvioitua määrällistä kohtaa oli mahdollisuus tarkastella laadullisesti avaamalla oma näkemys tarkempana avoimeen vastaustilaan. Jokaisen vaikutusalueen lopuksi annettiin vielä mahdollisuus kertoa vapaa näkemys aiheesta. Määrällinen vastaus annettiin viisiportaisen likert-asteikon avulla, jossa keskimmäinen arvo oli neutraali ja tämän ympäristössä oli kaksi positiivista ja negatiivista arvoa, erittäin voimakas tai vähäinen vaikutus sekä voimakas ja vähäinen vaikutus. Määrällisen arvioinnin jälkeen esitettiin väitteen vastausta laajentava laadullinen ’miten tai millainen’ – kysymys, jossa vastaaja avasi tarkemmin väitteen paikkansa pitävyyttä, sekä saattoi kuvata kysymyskohtaa esim. toiminnallisesta näkökulmasta. Väitteellä oli kyselyn kannalta tekninen tiedon arvo ja tätä laajentavalla selittävällä kohdalla praktinen tiedon arvo. Täysin avoin, koko osa-aluetta koskeva Avointakin avoimempi kohta antoi vastaajalle mahdollisuuden kertoa näkemys, jota kysely ohjasi vain vähäisesti. Vapaan mielipiteen ilmaisemisella on kyselyssä ollut kriittinen tiedon arvo. (ks. tark. esim. Huttunen et.al. 1999 tai Remes 2003a).

Kyselyä oli tarkoitus täydentää yrittäjyyskasvatuksen tulevaisuusnäkymiä kartoittavalla kyselyllä, mutta huomattiin, että useat raskaat kyselysarjat eivät houkuttele vastaamaan ja koottava tieto olisi saattanut jäädä vajaaksi. Kuitenkin kävi niin, että vastaajat nostivat myös tässä kyselyssä esille näkemyksiään yrittäjyyskasvatuksen nykytilasta ja tulevaisuudesta. Kyselyn luonne oli sellainen, että se kenties ’ärsytti’ kyselyn loppupuolella sanomaan sen, mitä ehkä kevyemmässä kyselyssä olisi saattanut jäädä ilmaisematta.

8.2 Aineiston luokittaminen

Agendi Modus – vaikuttavuusarviointikysely on luokitettu ristiintaulukoiden hankkeen tavoitteet suhteessa Habermasilaisittain jäsennettyyn tiedontasojen teoriaan. Tämän mukaisesti vastauksesta on erotettavissa tiedon taso, joka joko ilmentää tietoa tiedotettuna ympäristössä, tietoa käyttöteoriana ja tietona, jota voidaan hyödyntää tulevaisuutta luovassa kehittämistoiminnassa.

	A) VAIKUTUS OPISKELUUN JA TYÖSKENTELYYN	**B) VAIKUTUKSET TYÖSKENTELY-OLOSUHTEISIIN**	**C) VAIKUTUS YHTEISTYÖHÖN**	**D) YHTEISTOIMINTA AGENDI MODUS - HANKKEEN KANSSA**
Tekninen				
Praktinen				
Emansipatorinen				
Kriittinen				

Taulukko 5. Vaikutusten arvioinnissa tarkastellut kohteet.

Kyselyn vastauksia on arvioitu myös suhteessa hankkeessa syntyneen tiedon tuottavuuteen, mikä tarkoittaa pedagogista muutosta ja koulun työkulttuurin kehittymistä yrittäjyyskasvatuksen tehostamiseksi. Kyselyssä kartoitettiin yrittäjyyskasvatuksen toteutumista esittämällä väite, jonka paikkansa pitävyyttä vastaajat arvioivat viisiportaisella likert-arviolla. Väitteen sisältöä tarkasteltiin eri alakysymyksissä, joihin vastaajat antoivat laadullisia määritteitä. Lisäksi kyselyssä oli täysin avoin kohta, johon väitteen sisällöstä sai esittää oman näkemyksensä. Kyselyn kohdilla A, B, C ja D on ollut hankkeen tavoitteiden toteutumista selvittävä vaikutus. Ne myös avaavat yrittäjyydestä ja yrittäjyyskasvatuksesta muodostettuja näkemyksiä. Kyselyn A-osio on omaehtoista tai yksilön yritteliäisyyden tasoa selittävä kohta, B-osiolla selvitettiin kasvatusyhteisön yritteliäisyyttä, C-osiolla kasvatusyhteisössä yrittäjyyskasvatuksen nimissä tehtävää yhteistyötä ja D-osiolla hankkeen kanssa tehtyä yhteistyötä.

8.3 Määrällinen vaikuttavuus

Määrällinen vaikuttavuuden arviointi toteutettiin esittämällä väite, jonka vaikutusta opettajat arvioivat 5-luokkaisella likert-asteikolla, erittäin merkittävä vaikutus, merkittävä vaikutus, ei vaikutusta, negatiivinen vaikutus ja erittäin negatiivinen vaikutus. Määrällisen vaikuttavuuden tulokset on koottu seuraavaan taulukkoon. Tulokset on koottu seuraavaan taulukkoon 5, joka havainnollisuuden vuoksi on jaettu kyselyssä tarkasteltujen aiheiden mukaisesti:

A) AGENDI MODUS - TUUMASTA TOIMEEN HANKKEEN VAIKUTUS OPISKELUUN JA TYÖSKENTELYYN KOULUSSA					
Väite / paikkansa pitävyys	erittäin merkittävä	merkittävä	ei vaikutusta	negatiivinen	erittäin negatiivinen
1. Yrittäjyyskasvatus on kehittänyt koulun opiskelu- ja työskentelytapoja	0.00%	37.86% (39/103)	62.14% (64/103)	0.00%	0.00%
2. Yrittäjyyskasvatuksen myötä oppilaat/opiskelijat ovat aikaisempaa aktiivisempia ja osallistuvampia.	0.00%	32.04% (33/103)	67.96% (70/103)	0.00%	0.00%
3. Yrittäjyydessä ja yritteliäisyydessä tarpeellisia ominaisuuksia, kuten toimimisen tarpeiden havaitseminen, luovuutta, riskinottoa ja vastuullisuutta, harjoitetaan koulutyössä aikaisempaa tietoisemmin.	0.97% (1/103)	33.98% (35/103)	65.05% (67/103)	0.00%	0.00%
4. Koulun työskentelykulttuuri on muuttunut hankkeen seurauksena.	0.00%	19.42% (20/103)	80.58% (83/103)	0.00%	0.00%
Yhteensä	0,97 %	31,23 %	68,93 %	0	0

Kysymysosiolla A kartoitettiin yksilön oppimiseen liittyviä vaikutuksia. Vastausten mukaan, eniten hankkeen katsotaan vaikuttaneen opiskelu- ja työskentelytapoihin. Hankkeen katsotaan vaikuttaneen vähiten koulun kulttuurin muuttumiseen. Jossain määrin opiskelijat ovat nykyisin aikaisempaa aktiivisempia ja osallistuvampia. Yrittäjyyskasvatuksessa ajatellaan, että osallistuminen ja aktiivisuus riippuvat opetusmenetelmistä. Kokonaisuutena näyttää siltä, että joka kolmannessa tapauksessa opetuksessa käytetään menetelmiä, jotka suosivat yrittäjyyskasvatusta oppimistoiminnassa.

B) HANKKEEN VAIKUTUKSET TYÖSKENTELYOLOSUHTEISIIN					
Väite / paikkansa pitävyys	erittäin merkittävä	merkittävä	ei vaikutusta	negatiivinen	erittäin negatiivinen
1. Koen opettajan työni aikaisempaa tyydyttävämmällä tavalla.	2.91% (3/103)	33.01% (34/103)	62.14% (64/103)	1.94% (2/103)	0.00%
2. Koulun johtaminen on kehittynyt.	0.97% (1/103)	19.42% (20/103)	76.70% (79/103)	2.91% (3/103)	0.00%
3. Koulun työilmapiiri on parantunut.	0.00%	18.45% (19/103)	78.64% (81/103)	2.91% (3/103)	0.00%
4. Oppilaat ja opiskelijat ovat sitoutuneet koulutyöhön aikaisempaa paremmin	0.00%	23.30% (24/103)	75.73% (78/103)	0.97% (1/103)	0.00%
5. Oppilaan ja opiskelijan koulutyölle on syntynyt uusia, työelämään ja omaan yhteiskunnalliseen selviämiseen liittyviä merkityksiä.	0.97% (1/103)	28.16% (29/103)	70.87% (73/103)	0.00%	0.00%
6. Käyttäytymisongelmat ovat vähentyneet yrittäjyyskasvatuksen tehostamisen myötä.	0.00%	10.68% (11/103)	88.35% (91/103)	0.97% (1/103)	0.00%
Yhteensä	0,97 %	22,16 %	75,40 %	1,94 %	0

Sisäistä yrittäjyyttä, eli työyhteisön yrittäjämäistä koulukulttuuria kartoittaneessa kyselyn B-osiossa on annettu vastauksia myös asteikon positiivisessa ääriluokassa. Tässä vastausluokassa on myös nähty kulttuurin saaneen negatiivisia vaikutteita. Sisäisen yrittäjyyden katsotaan ilmenevän kaikkein vähiten niissä kohdissa, joissa hankkeen vaikutuksen katsotaan olleen merkittävä ilmiön edistymiselle. Vastausten laaja vaihtelu selittynee sillä, että koulut ja päiväkodit ovat erilaisia jo lähtökohtaiselta kulttuuriltaan. Sen vuoksi hankekin on vaikuttanut niihin eri tavoin. Vastausosioon on haettu laadullisesti annetuista vastauksista lisäselvitystä. Niiden mukaan monet vastaajista olivat sitä mieltä, että sisäisen yrittäjyyden toteutumiseksi tarvitaan johdon sitoutuminen asian eteenpäin viemiseen työyhteisössä. Yksittäisen opettajan vaikuttaminen asiaan nähtäneen vähäisenä. Ehkäpä vastaus antaa myös selityksen sille, että opettajat kaipaavat tukitoimia myös tämän aihealueen edistämisessä. Tarpeelliseksi nähtäneen tätä hanketta täsmällisempi koulutusta ja tukea sisäisen yrittäjyyden mukaisen kulttuurin kehittämiseksi. Tähän odotetaan johdon sitoutumista.

C) HANKKEEN VAIKUTUS YHTEISTYÖHÖN					
Väite / paikkansa pitävyys	erittäin merkittävä	merkittävä	ei vaikutusta	negatiivinen	erittäin negatiivinen
1. Oppilaiden välinen yhteistyö on kehittynyt.	0.97% (1/103)	38.83% (40/103)	60.19% (62/103)	0.00%	0.00%
2. Luokka- ja koulurajat ovat ”hämärtyneet”.	0.00%	10.68% (11/103)	89.32% (92/103)	0.00%	0.00%
3. Koulun ja yritysten välinen yhteistyö on kehittynyt.	0.00%	25.24% (26/103)	74.76% (77/103)	0.00%	0.00%
4. Opettajien välinen yhteistyö on parantunut.	0.97% (1/103)	26.21% (27/103)	70.87% (73/103)	1.94% (2/103)	0.00%
5. Opettajien ja ulkopuolisten tahojen edustajien kanssa tehty yhteistyö on parantunut.	0.00%	38.83% (40/103)	60.19% (62/103)	0.97% (1/103)	0.00%
6. Olen oppinut etsimään asiantuntijatietoa koulun ulkopuolelta.	3.88% (4/103)	38.83% (40/103)	57.28% (59/103)	0.00%	0.00%
Yhteensä	1,46 %	29,77 %	68,88 %	1,45 %	0

Ulkoisen yrittäjyyden eräs keskeinen piirre on verkostoituminen. Kasvatuksessa sillä tarkoitetaan tavoitteellista yhteistoimintaa ympäristön toimijoiden kanssa. Tätä yrittämisen ihmissuhdeolemusta tarkasteltiin kyselyn C-osiolla. Näyttää siltä, että yrittäjyydessä tarpeellisten ihmissuhdetaitojen piilo-opetussuunnitelma on käytössä koulun sisällä silloin, kun yhteistyössä on kysymys oppilaiden keskinäisestä yhteistyöstä tai opettajien yhteistyöstä toisten aikuisten kanssa. Kaikkein vähiten yhteistyötä näytetään tehtävän luokkien ja koulujen välisesti, eli ryhmäyhteistyö yrittäjyyskasvatuksessa on vähäistä. Samoin koulujen ja yritysten välinen yhteistyö nähdään vähäisenä. Yhteistyötä tehdään siis tasa-arvoisissa suhteissa, mutta yhteistyöllisten ratkaisujen ennakkoluulottomuus ja rohkeus ovat kenties koulun kulttuurin sanelemana toistaiseksi melko mahdottomia.

D) YHTEISTOIMINTA AGENDI MODUS -HANKKEEN KANSSA					
Väite / paikkansa pitävyys	erittäin merkittävä	merkittävä	ei vaikutusta	negatiivinen	erittäin negatiivinen
1. Olen hyödyntänyt sähköisiä oppimateriaaleja (www-sivut, dvd-levy, Venla), joita hanke on tarjonnut yrittäjyyskasvatukselle.	6.80% (7/103)	26.21% (27/103)	66.02% (68/103)	0.97% (1/103)	0.00%
2. Olen hyötynyt projektihenkilöstön antamasta tuesta ja ohjauksesta	8.74% (9/103)	36.89% (38/103)	54.37% (56/103)	0.00%	0.00%
3. Agendi Modus – hanke on edesauttanut yrittäjyyskasvatuksen toteuttamisessa ja kehittämisessä.	5.83% (6/103)	36.89% (38/103)	57.28% (59/103)	0.00%	0.00%
Yhteensä	7,12 %	33,33 %	59,22 %	0	0

Kaikkein positiivisimpana tarkastelluista kohteista koetaan hankkeen kanssa tehty yhteistyö. Tarkasteltujen kohteiden katsotaan kehittyneen merkittävästi noin joka kolmannessa tapauksessa. Yrittäjyyskasvatukseen liittyvä yksilöllinen toiminta, jota on ollut tarkoitus selvittää osiolla A, katsotaan kehittyneen noin 30 prosenttia. Samoin on koulujen kulttuurin laita, mutta joissakin tapauksissa koulujen sisällä voi esiintyä kulttuurin muutoksen tuomaa epävarmuutta (negatiivinen vaikutus). Koulujen ja päiväkotien yhteistyö koulun sisällä ja ulkopuolella olevien tahojen kanssa on kehittynyt samaten kolmas osassa vastaajien yksiköissä. Hankkeen ei katsota niinkään voineen vaikuttaa opettajien väliseen yhteistyöhön, mutta yhteistyö koulun / päiväkodin ja tämän ulkopuolella olevien tahojen kanssa on tehostunut.

Agendi Moduksen kanssa tehtyyn yhteistyöhön on oltu tyytyväisiä yli 40 %, eli lähestulkoon joka toinen vastaajista. Erittäin tyytyväisiä hankkeen kanssa tehtävään yhteistoimintaan on ollut noin 7 % vastaajista.

8.3.1 Yrittäjyyskasvatusta toteutetaan kouluissa ja päiväkodeissa

Hankkeen vaikutuksia kartoittava kysely laadittiin siten, että se antaa mahdollisuuden tarkastella vastaajien yrittäjyyskasvatukseen liittyviä käsityksiä monella tavalla. Kyselyllä haluttiin ensiksikin tarkastella hankkeen tavoitteiden toteutumista. Toiseksi kyselyn rakenne mahdollistaa eri tiedonlajien tarkastelun tavoitteiden osalta. Pääkohtien alakysymykset valottavat tarkasteltavaa kohdetta ja antavat lisätietoa vastaajan määrällisesti antamalle

vastaukselle kysytystä asiasta. Näin toimien määrällinen vastaus sai lisäselitteitä laadullisesta vastaussadosta.

Kun tarkastellaan määrällisiä vastauksia, huomataan, että vastaajat ovat valinneet pääasiassa neutraalin sävyn tarkasteltujen kohteiden arvioimisessa. Yli puolet vastanneista arvelee, että hankkeella ei ole ollut tarkasteltuina olleisiin kohteisiin mainittavampaa vaikutusta, eli tilanne olisi sama ilman hanketta. Laadulliset vastaukset avaavat lisää neutraalia näkemystä ja määrällinen vastaus saa uusia näkökulmia. Voidaan ajatella, että tilanne on neutraali, koska opettajan toiminnassa monet asiat ovat pysyneet kutakuinkin samanlaisina kuin ne olivat ennen hanketta. He ovat ehkä tehneet samoja asioita kuin tähänkin asti tai kouluyhteisössä ei mikään ole kysytyiltä osin muuttunut miksikään, ja näkevät sen vuoksi tilanteen entisenkaltaisena. Kun tarkastelee laadullista osiota, vastaus saa lisämääreitä, kuten ’nyt tiedetään enemmän yrittäjyyskasvatuksesta’. Yrittäjyyskasvatusta on kenties aiemminkin toteutettu, mutta nyt se tunnistetaan paremmin ja sitä on myös hankkeen jälkeen helpompi toteuttaa. Tulkinta saa tukea myös laadullisen aineiston luokittamisesta.

Laadullisia vastauksia tarkistellessa Habermasin teorian mukailevilla tietotasoilla, huomataan, että pääosa vastauksista asettuu luokkiin, jossa kuvataan nyt tiedettävän asiasta enemmän ja tarkemmin (tekninen tiedonintressi). Myös sovelluksia on tehty (praktinen tiedonintressi), mutta varsinainen työyhteisön valtautuminen luomaan yrittäjyyskasvatusta on vielä varsin vähäistä. Tämä toteutuukin Habermasin mukaan vain silloin, mikäli koko yhteisö hyväksyy itselleen tietyt arvot ja lähtee yhteistoiminnalliseen keskustelun / vuorovaikutuksen muotoamiseen tietynlaisen kulttuurin saavuttamiseksi (emansipatorinen tiedonintressi).

Arvioitavista seikoista pääosa katsotaan olleen neutraaleja (ei vaikutusta). Kolmasosa vastaajista arvelee hankkeen vaikutuksen olleen merkittävän. Lisäksi tuloksissa esiintyy muutama negatiivinen ja erittäin merkittävä – vastaus. Määrällistä vaikutusta kartoittavien vastausten jakaumaa voidaan selittää muiden muassa seuraavilla seikoilla:

1. Yrittäjyys on asia, joka valitaan. Jokaisen toiminnassa se jollakin muotoa esiintyy ja jotkut hyödyntävät yritteliäisyyttään enemmän kuin jotkut toiset. Yrittäjyys kiinnostaa joitakin toisia enemmän kuin toisia ja tämä kiinnostus voi vaihdella eri aikoina, riippuen ympäristön tarjoamista ärsykkeistä yrittäjyydestä innostumiselle.

2. Agendi Modus-hankkeen toiminta-arvoissa on pidetty ohjenuorana yrittäjyyden perusarvon toteuttamista, jonka mukaan yrittäjyys on vapautta johonkin ja niin on yrittäjyyskasvatuskin. Yrittäjyyskasvatuksen koulutukset on luotu pehmeästi tarjoamalla niitä vaihtoehtona kehittää omaa opettajuutta, oppilaiden – lasten ja nuorten – oppimista ja koulun kulttuuria. Koska vaihtoehtojen esittämiseen liittyy monipuolisuus, on hankekin tarjonnut yrittäjyyskasvatukseen liittyvän osaamisen kehittämiseen yrittäjyyskasvatusta eri näkökulmista valottavia koulutuksia ja tapahtumia.

3. Agendi Moduksen koulutukset ovat tarjonneet suurelle osalle hankkeessa mukana olleista kouluista koko työyhteisöä kattavia veso-koulutuksia yrittäjyyskasvatuksessa. Veso-koulutusten luonne on sellainen, että ne voivat parhaimmillaankin – riippuen kouluttajan halusta osoittaa käytännön harjoitteina suuren ryhmän kanssa erilaisia sovellusharjoitteita - yrittäjyyskasvatuksesta tietoa lisääviä.

4. Jos veso-koulutuksen lisäksi opettaja / rehtori on osallistunut muihin koulutuksiin, joissa yrittäjyyskasvatusta suosivaa johtamista on voinut harjoitella soveltamaan, on hänellä mitä luultavimmin praktista tietoa yrittäjyyskasvatuksesta.

5. Vastauksista kolmannes näyttää omaksuneen tiedontason, jossa opettamisen ja oppimisen käytäntöä voidaan muuttaa yrittäjyyskasvatusta tukevaksi.

6. Laadullisista vastauksista emansipaatioon kykenevä yrittäjyyskasvatuksen huippukärki, on mitä ilmeisimmin vastaajan, joka on osallistunut runsain määrin eri tason koulutuksiin ja, jonka työyhteisöä voi kuvata yrittäjämäiseksi työyhteisöksi. Tämä ryhmä näkyy myös määrällisten vastausten kärkenä, ’erittäin merkittävä vaikutus’ – vastauksissa.

7. Lisäksi on huomattava, että A) yrittäjyyskasvatus on vain yksi muiden aiheiden kanssa ajankäytöstä kilpaileva opetussuunnitelman teema. B) Useat vastaajat näkevät yrittäjyyskasvatuksen oppimis- ja opettamismenetelmänä opettaa yrittäjyyden lisäksi myös muita aiheita ja aineita. C) Yrittäjyyskurssit ovat tulleet kouluihin. D) Monet vastaajista ovat myös tiedostaneet, että yrittäjyyskasvatus voi olla keino kehittää koulun kulttuuria toimijoita aikaisempaa paremmin tyydyttävämmäksi.

8.4 Laadullinen vaikuttavuus

Alla olevassa taulukossa 7 esitellään arviointiperusteet, joiden avulla kyselystä saatu laadullinen aineisto on luokitettu. Luokittaminen on tehty juoksevin numeroinnein, lähtien numerosta 1 ja päättyen numeroon 12. Liitteessä 5 ovat Agendi Modus vaikuttavuus arviointi – kyselystä saadut vastaukset. Vastauksen jäljessä oleva numero kuvaa luokkaa, johon vastaus on asettunut luokittamiskriteerein sitä määriteltäessä.

	TAVOITE 1 PEDAGOGISEN MUUTOKSEN TUOTTAMINEN	TAVOITE 2 OPPIMISYMPÄRISTÖJEN LAAJENTAMINEN	TAVOITE 3 TYÖYHTEISÖN TOIMINTAKULTTUURIN JA JOHTAMISEN KEHITTÄMINEN
TEKNINEN TIETO SIITÄ, MITÄ YRITTÄJYYSKASVATUS ON YES / NO	1 Tiedostetaan ja tiedetään, mitä yrittäjyyskasvatus on	2 Tiedostetaan ja tiedetään, millaisia ovat yrittäjyyskasvatuksen oppimisympäristöt	3 Tiedostetaan ja tiedetään, millainen on yrittäjyyskasvatusta tukeva työyhteisö ja miten sitä johdetaan
PRAKTINEN TIETO YRITTÄJYYSKASVATUKSESTA JA TÄMÄN SOVELLUKSET	4 Tunnistetaan yrittäjyyskasvatuksen toteutumisen lainalaisuudet ja osataan tuottaa sille ominaista oppimiskulttuuria, lähinnä omassa opetuksessa	5 Tunnistetaan, miten luodaan yrittäjyyskasvatukselle ominaisia oppimisympäristöjä sekä luodaan näitä	6 Tunnistetaan, miten yrittäjyyskasvatusta tukeva työyhteisö ja johtaminen toteutuvat sekä omalla osallistumisella tuotetaan yrittäjämäistä koulun toimintakulttuuria
EMANSIPATORINEN TIETO JA SOVELLUKSET YRITTÄJYYS KASVATUKSESTA SEKÄ KEHITTÄMISNÄKEMYKSET	7 Kehitetään yhteistyössä toisten kanssa ennen esiintymättömiä, yrittäjämäisiä oppimis- ja opettamismenetelmiä	8 Kehitetään yhteistyössä toisten kanssa ennen esiintymättömiä yrittäjyyskasvatusta tukevia oppimisympäristöjä	9 Kehitetään yhteistyössä toisten kanssa ennen esiintymätöntä koulun yrittäjämäistä toimintakulttuuria ja suunnataan tätä tukevaa johtamisen kehitystä
KRIITTINEN TULEVAISUUS	10 Huomataan yrittäjyyskasvatuksen toteutumisen esteitä omassa työssä ja tehdään ehdotuksia asiantilan korjaamiseksi	11 Huomataan yrittäjyyskasvatuksen toteutumisen esteitä yrittäjyyskasvatuksen oppimisympäristöjen kehittämisessä ja tehdään ehdotuksia asiantilan korjaamiseksi	12 Huomataan yrittäjyyskasvatusta edistävän työyhteisön ja johtamisen tiellä olevia kulttuurisia esteitä. Tehdään ehdotuksia asiantilan korjaamiseksi

Taulukko 7. Aineiston luokittamisen perusteet.

Aineiston luokittamisessa on kiinnitetty huomiota siihen, kuvaako vastaaja kysyttyä asiaa yleisluonteisena, olemassa olevana ilmiönä, vai kuvaako hän toimintaa ja ihmisten osuutta siinä, vai kritisoiko tai antaako hän ehdotuksia jonkun asian kehittämiseksi. Tiivistäen tiedontasot ovat seuraavat:

A) Tieto, joka voidaan havaita, mutta ei välttämättä esiinny jatkuvasti omana toimintana,
B) Tieto, joka ohjaa käyttöteoriaa ja jota käytetään käyttöteoriana,
C) Tieto, joka on käyttökelpoista ja hyödynnetään kehittämisessä,
D) Tieto, joka ehkäisee tai edistää kehittämistyötä.

Tiedontasot, joita voi myös nimittää tiedonlajeiksi, on arvioinnissa suhteutettu hankkeen tavoitteiden arvioimiseen. Näin toimien on voitu hahmottaa, missä määrin hankkeen tavoitteet ovat toteutuneet ja muuttuneet koulun toiminnallisiksi käytänteiksi. Aineisto antaa myös osviittaa Etelä-Karjalan alueella tarvittavalle yrittäjyyskasvatuksen kehittämistoiminnalle tulevaisuudessa.

Aineistoa luokitettaessa on jouduttu jonkun verran liikkumaan teknisen ja praktisen tiedonlajin välisessä maastossa tietämättä tarkkaan, tarkoittaako vastaaja yleisluonteista vai käytännöllistä tietoa. Näin on ollut etenkin yrittäjyyttä kuvaavien luonteenpiirteiden esiintyessä vastauksessa, kuten seuraavista lainauksista ilmenee:

’ Oma-aloitteisuuden suuntaan’ (1),
’Uudet ideat ovat saaneet uudenlaista sisältöä oppitunteihin ja toivottavasti (!) lisänneet opiskelumotivaatiota’ (1),
Yrittäjyyskasvatus on tiedostettu päiväkodin toiminnassa ja kulkee "läpäisyperiaatteena " kaikessa toiminnassa’ (4) ja selkeyttänyt toimintaa’ (4).

Luokituksessa on pyritty hahmottamaan koko vastauksen antama vaikutelma sille, onko vastaus kuvaus yrittäjyyskasvatuksesta jokapäiväisenä toimintana (praktinen) vai onko vastauksella haluttu kertoa, että yrittäjyyskasvatuksesta kyllä tiedetään, mutta tämä tieto

on tarkoitus laittaa elämään käytännössä tehokkaammin vasta myöhemmässä vaiheessa (tekninen).

8.4.1 Koulutetut tietävät yrittäjyyskasvatuksesta

Alla olevassa taulukossa näkyy, miten vastaukset asettuvat tutkimustyökalun eri tiedontasoille. Taulukosta näkyy, että suurin osa vastauksista asettuu tekniselle tasolle. Käytännössä tämä tarkoittaa sitä, että koulutetut tietävät otaksuttavasti hyvinkin paljon yrittäjyyskasvatuksesta ja siitä, miten sitä toteutetaan. Näyttää myös siltä, että yrittäjyyskasvatusta on toteutettu aiemminkin, mutta nyt asia tiedostetaan laajasti. Vastaajat myös erottavat omasta ja toisten toiminnasta, mikä opetus- ja oppimistoiminnassa on yrittäjyyskasvatusta. Yrittäjyyskasvatusta tukevasta koulun kulttuurista tiedon voidaan sanoa olevan *kattavaa*.

Kun vastauksista puolet teknisen tason vastausten määrästä asettuu tavoitteen 1 ja 2 kohdalle, voidaan päätellä, että noin *puolet vastaajista toteuttaa aktiivisesti omassa työssään yrittäjyyskasvatusta* ja tietää ne lainalaisuudet, millä yrittäjyyskasvatusta voidaan kehittää omassa työssä. Jos otos yleistetään, voidaan sanoa, että *Agendi Moduksen kouluttamilla henkilöillä noin puolella yrittäjyyskasvatus on opetuksen ja oppimisen käyttöteoriana*. Tuloksista on kuitenkin nähtävissä, että vastaajat eivät koe voivansa vaikuttaa siihen, millainen koulun kulttuuri on. He siis toteuttavat omassa opettajantyössään yrittäjyyskasvatusta, mutta työyhteisön tasolla yrittäjyyskasvatukseen liittyvä pedagoginen kehitystyö ei välttämättä toteudu. Koululla on opettajien ja johtajuuden välissä ikään kuin lasikatto. Näkemyksen mukaan vastuu koulun kulttuurin suuntaamisesta ja kulttuurinen osaaminen kuuluu johtajille ja rehtoreille (luokka 6). Tästä huolimatta muutamissa vastauksissa on kiinnitetty huomiota johtamisen tärkeään rooliin yrittäjyyskasvatuksessa, kuten seuraavasta vastauksesta ilmenee: *'Hankkeen järjestämä koulutus antoi kyllä ajattelun siemeniä itämään, mutta paljon pitää tapahtua, että asia tulisi todella osaksi koulun arkea ja se vaatii ehdottomasti koulun johdon kiinnostuksen ja panostuksen asiaan!'*

	TAVOITE 1		TAVOITE 2		TAVOITE 3	
	PEDAGOGISEN MUUTOKSEN TUOTTAMINEN		OPPIMIS-YMPÄRISTÖJEN LAAJENTAMINEN		TYÖYHTEISÖN TOIMINTAKULTTUURIN JA JOHTAMISEN KEHITTÄMINEN	
TEKNINEN	A	38	A	12	A	28
tieto siitä, mitä on	B	42	B	5	B	34
Merkitys	C	19	C	47	C	0
	D	39	D	11	D	4
	luokka 1	**138**	**luokka 2**	**75**	**luokka 3**	**66**
PRAKTINEN	A	14	A	12	A	3
Tieto, mitä on ja miten tuottaa	B	20	B	1	B	10
Soveltaminen	C	8	C	21	C	0
	D	8	D	8	D	0
	luokka 4	**50**	**luokka 5**	**42**	**luokka 6**	**13**
EMANSIPATORINEN	A	4	A	4	A	4
Tieto, mitä on, miten tuottaa ja kehittää käytäntöä	B	2	B	1	B	4
Kehittäminen	C	2	C	2	C	2
	D	1	D	0	D	1
	luokka 7	**9**	**luokka 8**	**7**	**luokka 9**	**11**
KRIITTINEN TULEVAISUUS	A	2	A	1	A	3
	B	1	B	0	B	0
	C	0	C	0	C	0
	D	0	D	0	D	0
	luokka 10	**3**	**luokka 11**	**1**	**luokka 12**	**3**
	yhteensä	**200**		**125**		**93**

A) Tieto, joka voidaan havaita, mutta ei välttämättä esiinny jatkuvasti omana toimintana,
B) Tieto, joka ohjaa käyttöteoriaa ja jota käytetään käyttöteoriana,
C) Tieto, joka on käyttökelpoista ja hyödynnetään kehittämisessä,
D) Tieto, joka ehkäisee tai edistää kehittämistyötä.

Taulukko 8. Laadullisen arviointiaineiston kokoamataulukko

Tarkasteltuja kohteita, eli väitteitä avanneet laadulliset vastaukset ovat luokituksen perustella asettuneet joka toisessa tapauksessa selittämään pedagogista muutosta. *Hankkeen voidaan siis katsoa vaikuttaneen eritoten pedagogisen muutoksen toteutumiseen*. Hankkeella on ollut vaikutusta joka neljännessä tapauksessa oppimisympäristöjen kehittämiseen ja noin joka neljännessä tapauksessa koulujen kulttuurin ja johtamisen kehittymiseen.

Kun vastaajat ovat väitteitä arvioidessaan määritelleet kehittymistä toteutuneen tarkastelluissa kohteissa noin joka kolmannessa tapauksessa, laadullinen osio tukee jonkin verran

tätä jakaumaa. Laadullisten vastausten perusteella voidaan todeta, että pedagoginen muutos on toteutunut joka kolmannella vastaajalla soveltamisen tasolla ja näistä osa kykenee yrittäjyyskasvatusta edistävään kulttuurin muutokseen yhdessä toisten kanssa. Oppimisympäristöjä luodaan vähemmän kuin mitä kukin vastaaja arvelee tietävänsä yrittäjyyskasvatuksesta opettamisena ja oppimisena tai katsoo soveltavansa tätä tietoa omassa työssään. Kuitenkin yli puolet niistä, jotka ovat vastauksissaan kuvanneet oppimisympäristöjä, myös näyttävät tuottavan niitä osana omaa työtään. Nämä vastaajat ovat erityisesti kiinnittäneet huomiota yhteistyön merkitykseen yrittäjyyskasvatuksessa. Yrittäjämäistä työyhteisöä on vastauksissa kuvattu kaikkein vähiten. Eniten yrittäjyyskasvatusta suosivasta työyhteisöstä ja toimintakulttuurista näytetään tietävän, mutta miten tätä tietoa voi opettaja soveltaa käytäntöön, näyttää puuttuvan kokonaan. Vain omaan yrittäjyyskasvatustyöhön vaikuttavana tekijänä siihen on viitattu muutamissa vastauksissa.

Vaikka vastaukset pääasiassa kertovatkin myönteistä kieltä yrittäjyyskasvatuksessa kehittymisestä, on hanke saanut joitakin osallistujia huomamaan myös sen, että yrittäjyyskasvatuksessa on vaikea toimia työyhteisössä yksin. Yksittäisen henkilön kiinnostus aiheeseen voidaan mitätöidä työyhteisön puolelta. Eräs vastaaja toteaa, että yksi innostunut opettaja ei saa muuttumaan kulttuuria ja toinen vastaaja kertoo, miten työyhteisö torpedoi yritykset kehittää yrittäjyyskasvatusta. *Yrittäjyyskasvatuksen kehittämistyö koskettaa sekä yksilöitä että yhteisöjä.*

8.4.2 Kehittämistukea odotetaan jatkossakin

Laaja laadullinen aineisto avaa ovia opettajien ja kasvattajien arkeen. Yrittäjyyskasvatusta toteutetaan ja vastaajat ovat pääasiassa kiitollisia hankkeen antiin. Vastaajat odottavat myös tulevaisuudessa tukea alkuun saadulle kehittämistyölle.

Aineiston luokituksen perusteella voidaan päätellä, että tieto yrittäjyyskasvatuksesta on kattavaa kasvattajan ja oppijan toimintana. Vastaajat tietävät, millaisia ovat yrittäjyyskasvatuksen oppimisympäristöt ja millainen johtaminen ja työyhteisö mahdollistavat yrittäjämäisen työyhteisön. Osa vastaajista toteuttaa työssään hyvin tietoisena kaikkien hankkeen tavoitealueiden mukaista yrittäjyyskasvatuksen kehittämistyötä. Esteitäkin kuitenkin

nähdään kehittämistyön tiellä, mikä on luonnollista. Tieto lisää ymmärrystä kehittämistyön mahdollisuuksista ja se myös tekee esteet näkyviksi. Kehittämistuen jatkuminen katsotaan tarpeelliseksi, jotta alkuun päässyt yrittäjyyskasvatuksen kehittäminen on mahdollista. Kiinnostunutta lukijaa kehotetaan perehtymään kyselyyn vastanneiden arvokkaisiin näkemyksiin liitteessä nro 3.

8.4.3 Tulosten tarkistaminen

Hankkeen vaikutusten arviointi tarkastettiin painopisteytyksen avulla. Tämä toteutettiin laskemalla vastausten tavoitekohtaiset lukumäärät yhteen ja vertaamalla näitä lukuja koulutusten lukumääriin.

Agendi Moduksen koulutukset ovat painottaneet useita tavoitealueita, mutta hankkeen vaikutusarviointia varten koulutukset on luokitettu niiden päätavoitteen mukaisesti. Päätavoitteet ovat hankkeen tavoitteiden mukaiset.

Eri yhteydessä esiteltiin koulutusten yrittäjyyskasvatusta koskevaa tiedon käsitystä. Sen mukaisesti koulutusten tietotavoitteet ovat hankkeessa painottuneet siten, että hankkeen alkuaikoina aihealuetta esiteltiin yleisemmillä tasoilla ja hankkeen edetessä, aiheen eri jäsennykset tarkentuivat ja koulutuksissa nostettiin esille eri lähestymistapoja yrittäjyyskasvatukseen. Hankkeen aikana erityisen voimakkaan painoarvon ovat saaneet tavoitteen 3 mukaiset koulutukset, joilla on pyritty muokkaamaan kokonaisten työyhteisöjen kulttuuria yrittäjyyskasvatusystävälliseksi. Tämän tavoitteen toteutumiseksi hankkeessa on järjestetty kokonaisia työyhteisöjä koskevia koulutuksia koko hankeajan. Tavoite 2 ja 3 – mukaiset koulutukset ovat olleet enemmän yksittäisiä kasvattajia ja kasvattajista muodostuvia työryhmiä koskettavia koulutuksia.

Taulukkoon 9 on koottu hankkeen toteuttamat koulutukset niiden päätavoitteen mukaisesti (vrt. liite 4).

	Tavoite 1 Pedagoginen muutos	Tavoite 2 Oppimisympäristöt	Tavoite 3 Kulttuuri ja johtaminen
2004	5	1	7
2005	9	9	9
2006	6	8	12
Yhteensä/prosenttiosuus	**20 / 33,33 %**	**18 / 27,27 %**	**28 / 42,00 %**

Taulukko 9. Koulutusten jakautuminen hankkeen tavoitteiden mukaan.

Kun verrataan vastausten kokonaispainoarvoa toteutuneiden koulutusten määrään, huomataan, että koulutukset ovat vaikuttaneet eniten tavoitteeseen kolme, eli kulttuurin muutokseen sekä johtamisen kehittämiseen tähtäävään tavoitteeseen.

Hankkeen vaikuttavuusarvioinnin tuloksen luotettavuuden arviointia varten luotiin ristiintaulukointi, jossa verrataan koulutusten määrää laadullisen aineiston tiedonintressiluokituksella saatuihin vastausten painottumiseen. Tuloksen luotettavuuden tarkistamisessa huomataan, että vastausten painoarvo on muutoin samassa suhteessa koulutusten tavoitteiden mukaiseen suuntautumiseen ja painottamiseen, paitsi kulttuurin ja johtamisen kohdalla, jossa vastauksia on vähemmän kuin toteutuneiden koulutusten määrä ennustaisi.

Koulutusten määrä/ Tavoitekohtainen tiedontaso	Tavoite 1 Pedagoginen muutos	Tavoite 2 Oppimisympäristöt	Tavoite 3 Kulttuuri ja johtaminen
Vuosittainen koulutus: vastausluokka	20 koulutusta 200 vastausta	18 koulutusta 125 vastausta	28 koulutusta 93 vastausta **418**
Pistearvo ja prosenttiosuus	**0,1 / 48,85 %**	**0,144 / 29,90 %**	**0,30 / 22,25 %**

Taulukko 10. Painopistevertaaminen

9 Johtopäätökset

Voidaan todeta, että hankkeen kouluttamista henkilöistä omassa työssä (tavoite 1) puolet vastaajista käyttää yrittäjyyskasvatusta opetuksessaan käyttöteoriana. Työyhteisöjen tasolla (tavoite 2) yrittäjyyskasvatuksen oppimisympäristöt ovat arkipäivää joka kolmannes-

sa tapauksessa ja siitä, millainen yrittäjyyskasvatusta suosiva koulun / päiväkodin kulttuuri on, kyllä tiedetään, mutta tähän ei kenties tunneta voivan kovin paljon vaikuttaa (tavoite 3). Laadullisesta luokituksesta saadut tulokset ovat vastaavia tulosten tarkistamisen kanssa. Aikaisemmin hanketta esiteltäessä viitattiin projektihakemukseen kirjattuun kohtaan, jossa ennakoitiin hankkeen vaikutuksia seuraavasti:
'Koulutushankkeen jälkeen opettajilla on kyky todentaa yrittäjyyskasvatuksen ja osallistuvan kansalaisuuden teemoja opetuksessaan.'

Hanke näyttää onnistuneen projektihakemukseen kirjatun vaikutuksen saavuttamisessa.

Kun tulosten luotettavuuden arvioinnista saadut tulokset asetetaan yleisesti hankearvioinneissa käytetyn (esim. Sillanpää & Ålander 2006) empowerment – teorian (Perkins & Zimmermann) mukaiseen itsearvioinnin kaavaan

- koulutus
- avustaminen
- asianajo
- 'valaistuminen'
- vapautuminen (Sillanpää & Ålander 2006, 98),

Huomataan, että hankkeessa on toteutettu yksittäisiä toimijoita ja työyhteisöjä kattavasti kehittävä koulutuskokonaisuus. Kokonaiset työyhteisöt ovat veso -koulutuksissa kohdanneet kysymykset, joilla yrittäjyyskasvatusta kehitetään tai sen toteutumista voidaan ehkäistä. Yksittäiset opettajat ovat voineet valita yrittäjyyskasvatuksen koulutustarjonnasta eri tavalla yrittäjyyskasvatusta valottavia koulutuksia sekä tutustua aiheeseen näin eri näkökulmista. Hankkeen työntekijöiden tarjoama tuki on ollut käytettävissä yrittäjyyskasvatuksen sovelluksia kokeiltaessa. Hankeen vaikutuksia kartoittavan kyselyn vastauksista käy ilmi, että sekä hanke että koulutuksiin osallistuneet henkilöt ovat ajaneet yrittäjyyskasvatusta sisään työyhteisöihin. Ainakin kyselyn määrälliseen osioon merkittävä vaikutus tai erittäin merkittävä vaikutus – kohtiin vastauksia antaneet toimijat ovat mitä ilmeisimmin myös kokeneet valaistumisen yrittäjyyskasvatuksessa. Sen sijaan vapautuminen yrittäjyyskasvatuksen jatkuvaan kehittämiseen on toteutunut luultavasti vain muutamalla toimi-

jalla, joilla heilläkin täytyy olla työyhteisö, joka tämän mahdollistaa (vastausten vähäisyys luokissa 7-12). Empowermentin täydelliseksi toteutumiseksi tulisi siis kiinnittää huomiota työyhteisöjen kulttuurin aktiiviseen muuttamiseen.

9.1 Projektipäällikön kommentteja hankekokonaisuudesta

Perusopetuksen opetussuunnitelmauudistus 2004–2006 ja yrittäjyyskasvatuksen kehittäminen -selvityksessä Jaana Seikkula-Leino esittää johtopäätelmissä toimenpidesuosituksia yrittäjyyskasvatuksen kehittämiseksi. Suositukset ovat:

- Opetussuunnitelman velvoitteen huomioiminen
- Kulttuuritaustan kehittäminen
- Työ- ja elinkeinoelämän tuntemuksen vahvistaminen
- Tiedon ja markkinoinnin lisääminen
- Yhteisen kielen kehittäminen
- Suunnitelmallisuus

Kokemukset Agendi Modus – yrittäjyyskasvatus hankkeesta on samansuuntaiset. Seikkula- Leinon esittämässä toimenpidesuosituksessa tulisi mielestäni korostaa suunnitelmallista toimintaa. Yrittäjyyden ja yrittäjämäisen toiminnan edistämisen suhteen koulu on ensiarvoisessa asemassa, jos yhteiskunnallisin keinoin halutaan edistää nuorten yrittäjyyttä. Yhtenä pääpainopistealueena Agendi Modus hankkeessa on ollut opettajien täydennyskoulutus, jonka kautta voidaan lisätä tietämystä yrittäjyydestä ja yrittäjyyskasvatuksesta ja näin luodaan paremmat edellytykset yrittäjyyskasvatuksen harjoittamiselle. Koulutustoiminnan avulla on vaikutettu koulun toimintaan ohjaaviin arvoihin, jotka määrittävät sen toimintaympäristön, jossa yksittäisen opettajan yrittäjyyskasvatustoiminta tapahtuu. Muutosta voidaan hahmottaa muutoksen typologisin keinoin. Kuntakohtaisessa strategiatoiminnassa, johon hankkeessa toimintaa on ohjattu, ei ollut pelkästään entisten kasvatuksellisten asioiden tekemistä uudella tavalla vaan pyritään löytämään uusia yrittäjyyskasvatuksellisten toimintamuotojen ja – käytänteitä. Muutosta voidaan esittää seuraavalla kaaviolla.

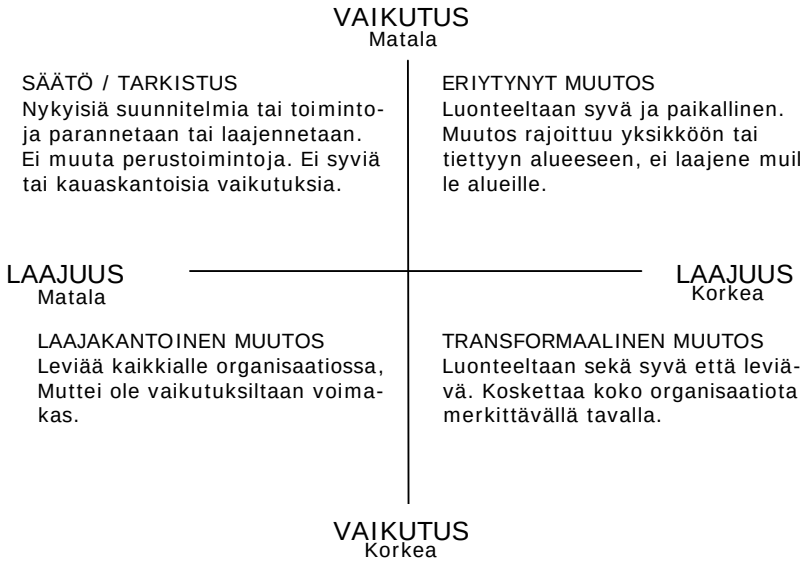

Kuvio 9. Muutoksen typologia (Eckel et al. 1999).

Tietojen ja taitojen opettamisen suhteen opettajien yrittäjyyden ja yrittäjän ammatin tunteminen on ratkaisevassa asemassa toteutettaessa yrittäjyyskasvatusta. Yrittäjyyden tuntemisen lisäksi on tärkeää, millaisia välineitä opettajilla on opettaa yrittäjyyttä sekä se, miten he kokevat yrittäjyyden soveltuvan osaksi omaa opetustyötään. (Remes 2002, Kyrö 2001).

Kuntien sitoutumista yrittäjyyskasvatukseen voidaan edistään strategiatyöllä. (vrt. erilaisia muutosprosesseja de Woot 1996). Strateginen ajattelu ja toimintapa ovat kuntille ja kouluille vielä vieraita. Opetussuunnitelmatyön rinnalle ”osallistuva kansalainen ja yrittäjyys” tulisi käynnistää strategiaprosesseja. Hyvänä esimerkkinä tästä mallista on Lappeenrannan alueelle käynnistynyt yrittäjyyskasvatuksen strategiaprosessi, jota Agendi Modus hanke on ollut tukemassa. Alueen oppilaitosten opetustoiminta yrittäjyyskasvatuksenkin osalta ohjautuu yksittäisen opettajan toiminnasta käsin. Opetussuunnitelmat antavat reunaehdot opetukselle. Opettajalla on vapaus valita ne opetukselliset reitit joiden kautta opetus todentuu. Yrittäjyys on opetussuunnitelmaan kirjattuna läpäisyperiaatteella ja siis ei ole minkään yksittäisen opettajan tai oppiaineen vastuulla. Opetussuunnitelman velvoitteen huomioimiseen tulisi kiinnittää huomio.

Tämä tilanne asettaa opetukselle haasteen. Yhtenä keskeisenä ongelmana on, miten saada yksittäisen opettajan tai opettajien yrittäjyyskasvatustoimet kohtaamaan valtakunnalliset, alueelliset ja kuntakohtaiset linjaukset. Toisaalta koulutoimen johdon tehtävänä on yrittäjyyskasvatuksessa määritellä kehityssuunta opetussuunnitelmaperusteiden reunaehtojen sisällä ja luoda mahdollisuudet näiden toteuttamiseen. Toimeenpanon käyntiin saattamisessa ja opetuksen toimintaedellytysten mahdollistamisessa on koulujen rehtoreilla merkittävä rooli. Strategian todentumisen tukemista voisi kuvata kaaviolla:

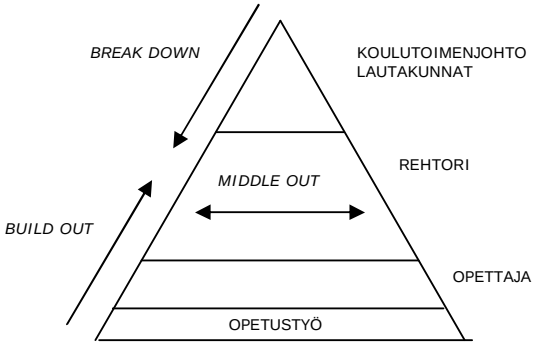

Kuvio 10. Strategian kerroksellisuus Aholaa mukaillen (Ahola 2002).

Rehtoreiden mahdollisuuksia opetustoiminnan kehittämiseen tai ohjaamiseen rajoittavat opetuksen perinteet, ammattinormit ja opettajien perinteisesti itsenäinen asema opetuksen suhteen, mutta rehtoreiden tehtävien keskeiseksi sisällöksi on sisällytetty oppilaitoksen tulosjohtaminen, toiminnan arviointi, henkilöstön rekrytointi sekä oppilaitoksen taloudellisten resurssien hallintaa ja tähän liittyvää päätöksentekoa. Rehtoreiden johtamiskoulutukseen mielestäni pitäisi erityisesti panostaa.

Yrittäjyyskasvatuksen menestyksellinen toteuttaminen vaatii siis kaikkien kolmen toimijan ymmärtämään strateginen kokonaisuus ja sitoutua toteuttamaan sitä ja ohjaamaan myös toteutukselle resursseja.

9.2 Suositukset

Jos Agendi Modukselle halutaan luoda jatkohanke, tämä voisi keskittyä aktiiviseen koulun kulttuurin muuttamiseen ja tämän toiminnan tutkimiseen. Tuolloin luotaisiin esimerkiksi koulukohtaiset kehittämistyöryhmät ja lähdettäisiin työstämään kulttuurin muutosta näiden

kanssa. Tiedon lisääminen aiheen eri näkökulmista, kenties keskitetysti muutosta seuraamalla, voisi jatkua jatkohankkeessa edelleen ja tämän laajentamiseen voisi kehittää menetelmiä kollegiaaliselle oppimiselle, esim. verkkovälitteisesti niidenkin kanssa, jotka eivät kuulu koulukohtaisiin kehittämis/pilottityöryhmiin.

Aihealueen uusien hankkeiden kannalta erityisesti kaksi seikkaa vaikuttavat huomionarvoisilta. Ensiksikin koulu-yritys-yhteistyö on hankkeen vaativin osa ja toiseksi Kaakkois-Suomen teknologiastrategia näyttäisi tarjoavan kehykset tarvittavalle innovaatiojärjestelmän ja yhteistyömallien luomiselle myös koulu-yritys-yhteistyössä. Hallitusohjelmien tietotekniikan, yrittäjyyden ja oppimisen uudet linjaukset ovat mielenkiintoisia. Uudessa hankkeessa olisi aiheellista nivoa mainittuja aihioita yhteen. Tällöin uusi hanke jatkaisi Agendi Moduksen luomalta perustalta, mutta keskittyisi tätä hanketta enemmän uudenlaisen toiminnan, toimintamallien ja tekemisen paikkojen kehittämiseen yhteistyössä alueen toimijoiden kanssa.

Esimerkiksi Hallituksen politiikkaohjelmista löytyy hankearvioinnista nouseviin kehittämishuomioihin vastausehdotuksia.

Alueellisesti ajatellen, Agendi Modus-hanke on valanut vankan perustan erilaisille Etelä-Karjalaan sijoittuville, uutta luovaa oppimista edellyttäville ratkaisuille. Opettajat, koulut ja yritykset ovat saaneet tietoa ja pohtineet uudenlaisten toimintatapojen sovellusmalleja osana hanketta. Ajattelumallit ja toimintaan liittyvät tottumukset ovat tuulettuneet. Edelleen kuitenkin puuttuvat konkreettiset paikat ja verkostot, joissa kehittämistoiminta olisi mahdollinen. Tällaisiin kohteisiin voi ajatella uusia hankkeita.

Hankearvioinnissa huomattiin, että jonkinlainen omiin asemiin asettuminen on arkea sekä kouluissa että yrityksissä. Jotta yliopiston kanavoima kehittämistyö tuottaisi vapautumista toimimaan uudenlaisesta ajattelusta käsin, tulisi hankkeen kyetä luomaan asemia, jotka viittaavat vain vähän aikaisempiin rooleihin ja toimintamalleihin. Tällä tavoin voidaan auttaa innovatiivisten toimintamallien ja konkreettisten ratkaisujen syntymistä osana hanketta. Erityisesti koulu-yritysyhteistyö sekä koulun sisäinen yhteistyö edellyttävät ratkaisuja,

joissa on syytä unohtaa vanha ajattelu ja lähteä suoraan tuottamaan jotakin, mikä edellyttää luovuutta ja aikaisemmasta poikkeavia monipuolisia tapoja toimia ja ajatella.

Jos ajatellaan yrittäjyyden voimaa uudistaa toimimattomia tai täyttä tyytyväisyyttä vailla olevia kohteita, on hyvän hanketoiminnan tuoton haaskausta, mikäli Agendi Moduksen perustalta ei lähdetä tuottamaan yrittäjyyskasvatuksen tuotekehittelyä. Edelleen on kuitenkin syytä huomata, että tämänkaltainen tuotekehitys edellyttää ympäristöä, mikä sen mahdollistaa. Hankearvioinnista nousee esille kulttuuriin vaikuttamisen tarve. Onko se tämä vai toiminnan siirtäminen avoimempaan, uuteen kulttuuriin, jota lähdetään alusta asti luomaan yrittäjyyskasvatusystävälliseksi, on varmasti tarpeellinen kysymys pohdittavaksi. Koulu-yritysyhteistyön kohtaamispaikka voi olla muukin kuin koulu tai yritys. Siinä juuri voi olla sekä kuvainnollisesti että käytännöllisesti ajatellen koulu-yritys-yhteistyön paikka.

Uudet hallituksen kehittämisohjelmat edellyttävät monella tapaa uusia ratkaisuja. On huomattu, että kovin vähän muuttuu hyvistäkin hankkeista käytänteiksi, jotka paitsi jäisivät elämään, olisivat myös jatkuvasti kehittyviä. Varmastikin tämä edellyttää sekä strategista että prosessiajattelua, johon pitää sekä johtaa että opettaa.

Käytänteiden ja tuotteiden kaupallistamisen näkemys on melko uutta ja usein ristiriitaistakin perinteisen koulukasvatusajattelun – ja myös yliopiston näkökulmasta. Yritysmaailmassa kuitenkin tieto on jotakin, mistä maksetaan. Tiedosta ollaan valmiita maksamaan sekä silloin, kun sitä ostetaan ja silloin, kun sitä myydään. Yrittäjyydellä, yrittäjyyskasvatuksella, oppimisella ja sivistyksellä on – tästä rahaan liittyvästä erilaisesta arvopohjasta riippumatta - toki paljon annettavaa sekä toisilleen että niille, joita ei edellä mainita, nimittäin asiakkaalle.

Asiakas-sanan perusta on arvatenkin asiassa. Asiakkaalla on joku asia, joka yritykselle tarjotaan ratkaistavaksi. Tätä yksinkertaista yrittäjyys-ajattelulle, itsestään selvää lähtökohtaa, voidaan pitää myös hanketoiminnan perustana, kuten Agendi Moduksessa se on ollut. Kuitenkin on niinkin, että nykyinen asiakas ei välttämättä tiedä, että hänellä on asia. Tässä on mielestäni tämän hankearvioinnin tärkein tulos: Kenttä odottaa ratkaisuja, joiden

kysymystäkään se ei vielä osaa muotoilla. Uuden hankkeen kannalta katsoisinkin tarpeelliseksi, että hanke-ajatus lähtee asiakkaan tarpeen kartoittamisesta. Jos hankeidea perustuu yrittäjyydelle, tulevat asiakkaat luonnollisesti olemaan itse niitä, jotka myös tuottavat ratkaisun osana hanketta. Asiakkaasta tulee tällöin luonnostaan innovaatioiden synnyttäjä. Siitä, mikä tulee olemaan hankkeen prosessi ja sen osatoimijat, riippuu, kuinka tehokas hanke on.

Tieteellinen tutkimus voi toimia myös tarpeiden etsimisen apuna. Uuden yhteiskunnan rakentamisessa tieteellisellä tutkimuksella on monta tehtävää. Yksi niistä on varmasti myös tieteen kehittyminen yhteistyössä alueen toimijoiden kanssa. Tämäkin, kuten kaikki uutta luova toiminta edellyttää vapautta ja uusia ennen kokeilemattomia tapoja toimia. Näiden tutkimus- ja muodostuvien tietojen produsointi tuotteiksi, joista yhteistyökumppanit hyötyvät, tapahtuu usein juuri yhteistyössä yhteistyötahojen kanssa. Tällöin tutkimus on osa uutta luovaa toimintaa, jossa mikään toimija ei ole erossa toisestaan. Uudenlainen oppimisajattelu muuttanee kokonaisuutta, jossa toiminta, tiede, kehitys ja markkinat ovat synergisessa kokoonpanossa. Näissä roolit asettuvat päällekkäin niin, että kaikki toimijat tuottavat yhtä kokonaisuutta, jonka osia perinteiset roolit ovat, mutta nekin on ehkä ajateltu uudella tavalla.

III Osa 2 Yrittäjyyskasvatuksen näkökulmia

Osallisuutta yhteisöstä ja aktiivista oppimista, Yrittäjyyskasvatus-osan kirjoittaja: Liisa Remes.

10 Käsitteet ja yrittäjyyskasvatuksen määritelmät

Yrittäjyyskasvatuksen kehittämiseen tähtäävän hankkeen, Agendi Moduksen yrittäjyyskasvatukseen liittyvät painopisteet ovat olleet

- osallistuva kansalaisuus ja
- aktiivinen kansalainen

– teemojen vieminen osaksi tietoista yrittäjyyskasvatustyötä. Mainitut painopisteet johtavat sisäisen ja ulkoisen yrittäjyyden käsitteisiin. Sisäinen ja ulkoinen yrittäjyys ovat ihmisten psykologisia, opiskeluun ja työntekoon liittyviä toimimisen tapoja. Sisäinen ja ulkoinen yrittäjyys käsitteinä liitetään myös taloudelliseen toimintaan, joskin sisäisessä yrittäjyydessä psykologiset painotukset ovat ulkoista yrittäjyyttä selkeämmin esillä. Osallistuva kansalaisuus ja aktiivinen kansalainen ovat sisäisen ja ulkoisen yrittäjyyden ajattelu- ja toimintamalleihin ohjaavia kasvatuksellisia teemoja, jotka määrittelevät opettajan opetus- ja kasvatustoimintaa ja oppijan oppimista ja kasvua.

Ulkoisella yrittäjyydellä tarkoitetaan yrityksen perustamista, omistamista ja johtamista. Sisäinen yrittäjyys on yrittämistä muistuttava työnteon tai opiskelun tapa ja sillä tarkoitetaan myös yleisemmin yrittäjyydessä tarvittavien luonteenpiirteiden, kuten luovuuden, oma-aloitteisuuden, kokeilevuuden ja vastuullisuuden ilmenemistä joko työssä tai opiskelussa. Sisäinen yrittäjyys voi sisältää yksilön yrittäjämäisen toiminnan merkityksen yrittäjämäisesti toimivasta yhteisöstä.
Agendi Moduksen tavoitteet on sidottu yrittäjyyskasvatuksen opetussuunnittelun teemoihin ja käsitteisiin siten, että hankkeessa on huomioitu jo tavoitteen asettelussa

1. Yksilön yritteliäisyyden vahvistaminen yrittäjyyskasvatuksen toteutumista tukemalla,
2. Opetuksen yrittäjyyskasvatuksen pedagogiikan kehittäminen,
3. Työyhteisön yrittäjämäisen kulttuurin edistäminen ja
4. Ulkoisen yrittäjyyden edistäminen.

Yksilön yritteliäisyyttä tuetaan opetussuunnitelman yrittäjyys ja osallistuva kansalaisuus / aktiivinen kansalainen – teemoja tukevalla pedagogiikalla. Yrittäjyyskasvatuksen toteutumiseen vaikuttaa kasvattajien perehtyneisyys pedagogiikan ja opetuksen järjestämiseen teemoja toteuttavassa koulutyöskentelyssä. Ulkoista yrittäjyyttä on pyritty edistämään sekä yritysyhteistyötä vahvistamalla että tarjoamalla tukea koulun yrittäjyysopetuksen järjestämisessä.

Yrittäjyyskasvatukseen kuuluvat opetussuunnittelun ihmis- ja oppijakäsitykset ovat osallistuva kansalaisuus perusopetuksessa ja aktiivinen kansalainen lukio-opetuksessa. Opetussuunnitelmatyössä osallistuva kansalainen ja aktiivinen kansalaisuus toteutetaan Opetushallituksen määrittelemien aihekokonaisuuksien muodossa. Määrittelyn tavoitteena on, että yritteliään oppijakäsityksen mukainen toiminta voisi liittyä kaikkiin oppiaineisiin ja koulu/päiväkotikasvatukseen.

Sisäinen ja ulkoinen yrittäjyys toimivat hankkeessa ikään kuin ohjenuorana, mihin hankkeen tavoitteet ohjaavat hankkeessa tapahtuvaa kasvatuksellista kehitystoimintaa. Koulutuksella ja muulla kehittämistuella pyritään siihen, että sisäinen ja ulkoinen yrittäjyys ymmärretään kouluissa tavoilla, jotka johtavat yrittäjyyskasvatuksen sijoittumiseen osaksi koulun käytänteitä, eli koulukulttuuria. Ymmärtämällä yrittäjyyden luonnetta ja sen tehtäviä yhteiskunnan toimintojen ylläpitämisessä ja kehittämisessä, muodostuu kasvatushenkilöstön parissa myönteinen asenneperusta yrittäjyyttä kohtaan. Kun tältä asenne- ja tietoperustalta luodaan näkemys yrittäjyyskasvatuksen tehtävistä, koulut voivat aikaisempaa tehokkaammin toteuttaa yrittäjyyden muotoja tukevia kasvatusmenetelmiä ja oppimisympäristöjä.

Yrittäjyyskasvatuksen sisällöt edellyttävät yhteistyötä monien tahojen kanssa. Varsinainen lopputulos hankkeesta löytyy kuitenkin koulutasolla, siellä missä oppiminen yrittäjyyskasvatuksena lopulta tapahtuu. Matka on kuljettava, jotta kaikinpuolinen ymmärrys yrittäjyyden monitahoisuudesta kohtaa myös opettajan ja rehtorin. Hehän lopulta mahdollistavat yrittäjyyden omaksumisen osana kasvatusta. Yrittäjyyskasvatuksen oppiminen on laaja ilmiökenttä, joka kattaa oppijoiden lisäksi muita toimijoita ja tahoja. Yrittäjyyskasvatuksessa koulu nähdään oppivana kulttuuriyksikkönä. Koulutuksella tuetaan opettajia, rehtoreita ja yritysyhteistyössä olevia henkilöitä kehittämistyössä, jonka lopulta kohtaa yksittäinen oppija, kuntalainen. Tavoitteena on, että hänen tulevaisuudessaan yrittäjyys esiintyy ainakin sisäisenä yrittäjyytenä. Se mahdollistaa myös toimimisen yrittäjänä.

Sisäinen ja ulkoinen yrittäjyys ovat näkyneet Agendi Modus – hankkeessa siten, että sisäisellä yrittäjyydellä on keskeinen rooli, kun on ollut kyse koulujen pedagogisesta kehittämisestä. Sisäinen yrittäjyys on tärkeää kaikilla koulumuodoilla opiskeltaessa, koska se vaikuttaa oppimisen ja opetuksen luonteeseen. Ahkera ja omavastuinen, jopa innokas tiedonhankinta ja – muodostus on seurausta sisäisestä yrittäjyydestä. Vastaavasti kasvatukselliset teemat, kuten osallistuva kansalaisuus ja aktiivinen kansalainen, perustuvat tietynlaisiin käsityksiin hyödyllisistä arvoista sekä ihmisen toiminnasta. Kasvatuksellinen teema määritteleekin kasvatuksessa käytettävää ihmiskäsitystä. Kasvatustoiminta luodaan ihmiskäsityksen perustalle silloin, kun opetussuunnittelu on tietoista kasvatusta. Yrittäjyyskasvatuksessa ihmiskäsitys nojaa käsitykseen yritteliäästä ihmisestä, joka on luova, oma-aloitteinen, kokeileva, aktiivinen ja vastuullinen toiminnassa.

Kun sisäistä yrittäjyyttä vahvistetaan koulutyössä, valmistetaan samalla perustaa mahdolliselle ulkoiselle yrittäjyydelle tulevaisuudessa. Perusopetuksessa on keskeisenä tavoitteena oppijan sisäisen yrittäjyyden mahdollistaminen opiskelussa. Ylemmillä koulumuodoilla painotetaan edelleen sisäistä yrittäjyyttä ja voidaan oppia tietoja ja taitoja myös ulkoisesta yrittäjyydestä. Yrittäjyyden luonne on kuitenkin vapaaehtoisuutta edellyttävä ja niinpä yrittäjyyskurssit ovat usein valinnaisia.

Ulkoisella yrittäjyydellä on hanketoiminnassa kaksi roolia. Ensimmäinen on avata ymmärrystä yrittäjyyden luonteesta sisäisen yrittäjyyden mukaiselle kasvatustoiminnalle ja toinen

on tutustuttaa konkreettisesti yrittäjyyteen eräänä ammatillisena suuntautumisvaihtoehtona.

10.1 Yrittäjyys = uutta luova oppimisprosessi

Yrityksen perustamisessa tärkeintä on perustelun löytäminen omalle yritystoiminnalle, eli merkityksen keksiminen sille, miksi yritys on olemassa (make meaning). (Nakagawa)

Kun uutta luovaa toimintaa tarkastellaan oppimisnäkökulmasta, puhutaan yrittäjyydestä oppimisena. Yrittäjyyden ja oppimisen yhteyksiä on melko innokkaasti selvitetty viime aikoina ja usein todetaankin yrittäjyyden ja oppimisen olevan melko tavalla sama asia, kuitenkin sillä ehdolla, että oppimisen tulee tuolloin viestittää yrittäjyydelle tyypillisistä toiminnan tavoista. Monet tutkijat korostavat tällöin yrittäjyyden prosessiluonteesta (Leskinen 1999, Suojanen 1997).

Yrittäjyyskasvatuksen ja yrittäjyyden oppimisen tutkimuksessa on erityisesti vaadittu ottamaan huomioon yrittäjyyden erityisluonne (Kyrö 2001), joka viestittää aktiivisuudesta, ympäristön todellisten toiminnantarpeiden kartoittamisesta ja näihin vastaamisesta innovatiivisella ja usein aikaisemmasta ratkaisumallista poikkeavalla tavalla. Toiminnassa on erottavissa sellaisia inhimillisiä toiminnan piirteitä, kuten innovatiivisuus, riskinotto ja vastuullisuus toiminnan seurauksista sekä yhteistyökumppaneiden tyytyväisyyden seuranta. Kun nämä piirteet havaitaan uutta luovassa toiminnassa, toiminta todella muistuttaa yrittäjyyttä ja etenkin yrityksen perustamisprosessia.

Esimerkiksi Leskinen (1999; 90–137) määrittelee yrittäjyyden oppimisprosessissa esiintyvät piirteet useisiin tutkijoihin, kuten Gopakumariin ja Kirzneriin viitaten seuraavasti: Dynaaminen, aktiivinen, luova, oma-aloitteinen ja vastuullinen. Yrittäjyyskasvatusta edistävän hankkeen ja yrittäjyyttä edistävän projektitoiminnan tulisi viestittää näistä samoista piirteistä, jotta kohderyhmälle muodostuu malleja ilmentää yrittäjyyden oppimisessa tarvittavia piirteitä omassa kehittämistoiminnassa. Esimerkiksi Agendi Moduksessa projektihenkilöstö on tehnyt työtä kouluissa, jolloin on suunniteltu yhteistyössä opettajien kanssa erilaisia yrittäjyyskasvatuksen ja – opetuksen sovelluksia. Hankkeesta kootun aineiston

perusteella projektityöntekijöiden ja koulun henkilöstön välisessä yhteistyössä syntyneet toiminnat ovat viestineet yrittäjyyden prosessiluonteesta. Samalla yhteistyö on tarjonnut malleja koulujen innovatiiviselle kasvatustyölle.

Leskinen arvelee myös, että yrittäjyyden oppimisen siirtyminen oppilaitosten arkeen on kiinni niin sanotusta ’opitusta koulun työtavasta’ (Leskinen 1999), mihin myös monet muut yrittäjyyskasvatuksen tutkijat ovat kiinnittäneet huomiota. Koulun kulttuuri saattaa vaikeuttaa (sisäisen) yrittäjyyden asettumista koulun käytänteisiin. Kuitenkin, jos toivotaan yrittäjyyden edistyvän kasvatuksellisessa ympäristössä, tulisi ympäristön ilmentää yrittäjyyden mahdollistumisesta ja toiminnan ympäristössä ilmentää yrittäjyyden piirteiden toteutumisesta oppimisessa. Oppimisen tulisi siis olla dynaamista, aktiivista, luovaa, oma-aloitteista ja vastuullista, ja näitä kaikkia yhtä aikaa, niin että ne näkyvät oppimisprosessina ja sen eri vaiheissa. Tämä edellyttää usein huomion kiinnittämistä koko koulun toimintakulttuurin luonteeseen sekä siinä tehtäviä kulttuurisia muutoksia. Agendi Moduksen eräs keskeinen tavoite on kiinnitetty koulun kulttuurin muuttamiseen. Työvälineinä tavoitteen saavuttamisessa ovat olleet projektityöntekijöiden kouluyhteistyön lisäksi esim. työyhteisö- ja johtajuuskoulutukset.

Koulun kulttuurilla on melko selvä yhteys koulussa yleisesti käytettyihin oppimistapoihin, jotka määritellään oppimiskäsityksiksi (Remes 2003a). Kasvatustieteessä on esiintynyt neljä merkittävää oppimiskäsitystä, jotka ovat behavioristinen, kognitiivinen, konstruktivistinen ja post moderni käsitys oppimisesta (Kyrö 2000; Remes 2003a), joita tarkastellaan vielä julkaisun myöhemmissä luvuissa. Edellä kuvattu yrittäjämäisen pedagogiikan mukainen oppimistapahtuma toteutuu todennäköisimmin post modernia oppimisajattelua mukailtaessa. Arkikäsityksemme perustella voimme todeta, että kukin oppimiskäsitys yksinomaisesti käytettynä tuottaa omanlaisensa koulukulttuurin. Ihmiset sosiaalistuvat käytettyyn oppimiskäsitykseen ja uuden kulttuurin luominen voi tuottaa voimakasta vastarintaa. Erityisesti yrittäjyyskasvatuksen kohdalla oppimiskäsityksiin huomion kiinnittäminen on tarpeellista, sillä oppimiskäsitykset vaikuttavat laajasti koulun toiminnassa. Koulun normit joko suosivat tai vastustavat uusien oppimistapojen tuomista kouluun. Mitä monipuolisempi koulun oppimiskäsitysajattelu on, sitä helpompaa on uusien ajatusten vieminen kouluun.

Yrittäjyyskasvatus toteutuu todennäköisemmin, kun työyhteisön ja koulun kulttuurissa on tilaa, joka mahdollistaa sisäisen yrittäjyyden asettumista osaksi koulun käytänteitä. Tämä tarkoittaa käytännössä esim. innovatiivisten ratkaisujen kokeilemisen mahdollistumista koulutyössä. Juuri tämäntyyppiseen työyhteisön valveutumiseen tarvitaan hanketyötä. Pitkäaikaisena vuorovaikutuskanavana hankkeet voivat tehdä perustavaa laatua olevaa kehittämistyötä alueen koulujen kanssa ja siten vaikuttaa sekä koulun että alueen kulttuuriin. Hankkeiden yrittäjyyskasvatuksen vaikutukset näkyvät niin lähitulevaisuudessa kuin pitkällä aikavälillä toimintoja tarkasteltaessa. Mikäli pitkäaikaisia vaikutuksia tavoitellaan, on tavoitteena oltava, että yrittäjyyskasvatus saadaan asemoitumaan koulun kulttuuriin niin, että siitä tulee osa koulun normaalia toimintaa. Tämä edellyttää hankkeelta kulttuuriin vaikuttamista, koska pintatieto muuttaa vain vähän hitaasti muuttuvaa kulttuuria. Yrittäjyyskasvatuksen kohdalla tämä tarkoittaa työyhteisöihin vaikuttamista.

Yrittäjyyttä edistävän hankkeen tehtävät

Yrittäjyyttä edistävän hankkeen tehtävät asettuvat kenttään, jossa monipuolinen kulttuuriymmärrys on hankkeen onnistumisen ehto ja jossa pääfunktiona on yrittäjyyskasvatuksen asettumisen avustaminen osaksi koulujen kulttuuria.

Hankkeen toimintatavalta edellytetään sisäisen yrittäjyyden ilmentämistä ja innovatiivisuutta, jonka reunaehtona on hienotunteisuus koulun kehittämisen suuntaamisessa. Opettamisen ja oppimisen sekä kunkin koulun perinteet ovat se perusta, joka kantaa yrittäjyyskasvatuksen kulttuuria ja tämän kehittymistä tulevaisuudessa.

10.2 Yrittäjyys määrittelee yrittäjyyskasvatusta

Yrittäjyyskasvatus syntyy yhdessä suunnitellen ja toimien. (Remes)

Yrittäjyyskasvatus toteutuu suunnitelmallisena kasvatuksena, jonka tavoitteiksi määritellään yleisesti sisäinen ja ulkoinen yrittäjyys. Määrittely tulee Opetushallituksen antamista suosituksista yrittäjyyskasvatuksen opetussuunnitelmalle (www.oph.fi). Riippuen ikäkaudesta ja oppijan erityispiirteistä sekä kulloisistakin ympäristöolosuhteista, yrittäjyyskasvatus saa erilaisia ilmiasuja.

Yrittäjyyskasvatus on kokoelma kasvatustehtäviä, joiden tavoitteena on lisätä yrittäjyyden ilmenemistä kasvatuksessa, opettamisessa ja oppimisessa. Yrittäjyyskasvatuksen määrittely tehdään usein yrittäjyyden määrittelystä käsin ja tämä määrittely pyritään limittämään kasvatusajatteluihin, jotka ovat linjassa yrittäjyyden ilmiön kanssa (Kyrö 1997; Leskinen 1999; Remes 2003a). Yrittäjyys toimintana ja ilmenemismuotoina on aktiivisuutta viestivää ja tämän seurauksena kasvatusajattelut, jotka tukevat yrittäjyyden kasvatuksellista omaksumista tulisi myös viestiä aktiivisuudesta (Luukkainen & Wuorinen 2002).

Lähtökohta aktiivisuutta korostavalle yrittäjyyskasvatuksen määrittelylle on Allan Gibbin tutkimuksissa yrittäjyydestä ja yrittäjyyskasvatuksesta (esim. Gibb 1993). Hänen mukaansa niin sanottu perinteinen oppiminen ja opetus ovat melko tavalla vastaista yrittäjyydelle. Vastaavasti PK-yrityksistä[1] löytyy toimintatapa, jonka voidaan osoittaa olevan oppimista yrittäjyyttä edistävällä tavalla. Toiminta on aktiivista ja sallii toimijan pitkälle vastata omasta oppimisestaan kokonaisvaltaisella tavalla. Tästä johtamaansa oppimisen tapaa Gibb nimittää yrittäjyyskasvatukseksi erotuksena normaalista, eli perinteisestä opetuksesta, joka edistää vain vähän tai ei ollenkaan yrittäjyydessä tarvittavaa toiminnantavan opettelua.

Yrittäjyyskasvatusta on määritelty yrittäjyyden muodoista käsin. (esim. Kyrö 1997). Kasvatuksellisesti tarkasteltuna yrittäjyyskasvatuksen oppimista on tarkasteltava, kuten opetussuunnitelmaa tehdessä on käytäntönä, yksilön toiminnasta lähtien. Kysymyksen asettelussa keskitytään tarkastelemaan yksilöä oppivana olentona, eli tarkastellaan, mitä yksilö oppii ja miten tämä oppiminen tapahtuu. Kasvatus, kuten yrittäjyyskin, on sosiaalisuudessa tapahtuva ilmiö, ja oppimisessa pyritään sen vuoksi kehittämään yrittäjyydessä tarvittavaa sosiaalista tietoisuutta. Yrittäjyyskasvatuksessa kiinnitetään inhimillisen toiminnan lisäksi huomiota myös materiaaleihin, koska yrittäjyydessä luodaan ja tuotetaan materiaaleista jotain uutta materiaalia, josta yrittäjä ja muut hyötyvät.
Yrittäjyyskasvatuksen määrittelyt ovat sidoksissa yrittäjyyden ilmenemistiloihin, jotka ovat luonteeltaan psykologisia, taloudellisia, sosiaalisia ja sosiologisia. Ulkoinen yrittäjyys sijaitsee PK-yrityksessä ja sisäinen yrittäjyys joko suuryrityksessä tai muussa organisaatiossa, joka työllistää ihmisiä. Palkansaaja voi toimia sisäisenä yrittäjänä, samoin oppilas

[1] PK-yritys Pien- ja keskisuuriyritys

tai opiskelija koulutyössään. (Koiranen 1993; Koiranen & Pohjansaari 1994; Koiranen & Peltonen 1995). Kysymyksenasettelu, missä yrittäjyyttä tarvitaan, johtaa helposti kuitenkin yrittäjyyden oppimistarpeiden viemiseen liian kauaksi oppijan tulevaisuuteen. Yrittäjyyskasvatuksen määrittelyissä onkin huomioita riittävä oppimispohjaisuus, jotta määrittely sitoo oppijaa ja opettajaa jo nykyhetkessä. Tämän tyyppisellä lähestymistavalla varmistetaan, että yrittäjyydessä tarvittavat oppimisperustaiset mallit tulevat opetelluiksi, tarvittiinpa niitä sitten myöhemmin elämässä yrittäjänä tai sisäisenä yrittäjänä toimittaessa, tai jossakin muussa, vielä määrittelemättömässä yrittäjyyden tulevaisuuden toimintaympäristössä.

Yrittäjyyden arvoperusta koostuu erilaisista yrittäjyydelle luonteenomaisista toiminnan periaatteista, kuten aktiivisuudesta, luovuudesta, riskinotosta ja vastuullisuudesta. Yrittäjyys on päämäärätietoista toimintaa, johon kuuluu olennaisena osana sosiaalisuus. Vesala (1996) toteaa, että kukaan ei ole yrittäjä yksin norsunluutornissaan, vaan yrittäjyys on sidoksissa yrittäjään ja hänen ympäristönsä ihmisiin. Yrittäjät verkottuvat luonnollisesti ympäristöönsä. Erilaisista yrittäjyyden tavoista riippuen, toiset ihmiset sijaitsevat joko lähempänä tai kauempana yrittäjästä. Näyttää lisäksi siltä - katselipa mitä tahansa yrittäjyyden toimintaa - yrittäjyyden toiminnan piirteet ja periaatteet ovat läsnä toiminnassa. Yrittäjyyspedagogiikassakin on sen vuoksi otettava huomioon yrittäjyyden luonne ja toimimisen piirteet.

Yrittäjyyden piirteet on alun perin tuotu esille yrityksen perustamista käsittelevässä tutkimuksessa. Hannu Niittykangas sanookin (2003), että yrityksen perustamista käsittelevä tutkimus on keskeistä koko yrittäjyyden tutkimukselle, koska se kertoo, mistä yrittämisessä on lähtökohtaisesti kysymys. Yrittäjä näyttää lisäksi uusintavan yrityksen perustamisen prosessin yritystoiminnassa aina tarpeen tullen. Näin käy esimerkiksi silloin, kun yritystä aletaan laajentaa. Yritystoiminnan muutosten lisäksi samainen prosessi on nähtävissä myös esim. yritysten sukupolvenvaihdoksissa. (Halttunen 2003)

Työpaikalla, koulussa tai yrityksessä ilmenevä inhimillinen toiminta, jossa voidaan osoittaa ilmenevän yrittäjyyden arvot ja periaatteet, määritellään joko sisäiseksi tai ulkoiseksi yrittäjyydeksi. Näiden käsitteiden lisäksi puhutaan oppimisen yhteydessä ainakin yrittäjä-

mäisestä oppimisesta, yritteliäisyydestä ja yrittäjyyskasvatuksesta sekä yrittäjyysopetuksesta. Englanninkielisiä vastineita yrittäjyyskasvatukselle ovat Enterprise Education ja Entrepreneurship Education, joista ensin mainitun merkitys on pedagogisempi, eli kasvatuksellisempi ja jälkimmäinen didaktisempi, eli enemmän yrittäjyysopetuksellinen.

Ajatus yrittäjyyden esiintymisestä muissakin kohteissa kuin yrityksissä nousi näkyväksi jo pari vuosikymmentä sitten ja ajattelu on saanut uusia kohteita uudella vuosituhannella. Humanistisen oppimiskäsityksen tulo oppimisen määrittelyyn viime vuosituhannen loppupuolella nosti näkyväksi myös yrittäjyyden henkisen olemuksen (Koiranen 1993). Yrittäjyyttä oli tutkittu ennen tätä lähinnä taloudellisena toimintana, mutta ihmisen psykologiaan ja sosiologiaan liittyvät tutkimusaiheet oli jätetty käsittelemättä. Yrittäjyyden henkiset piirteet nimettiin sisäiseksi yrittäjyydeksi, joka on käännös englanninkielisestä *Intrapreneurship*-käsitteestä. Yritteliäisyys ja sisäinen yrittäjyys oppijalle opiskelun ja työelämän kannalta toivottavana toiminta-, suhtautumis- ja asennoitumistapana määriteltiin 90-luvun opetussuunnitelmissa merkittäväksi kasvatuksellisesti tuettavaksi tavoitteeksi. Yrittäjyys on sen mukaisesti muiden muassa uutta luovaa toiminnallisuutta, oma-aloitteista aktiivisuutta ja vastuullisuutta kaikessa toiminnassa.

Sisäisen yrittäjyyden määrittelyllä on useita eri lähestymistapoja, riippuen tutkijoista ja heidän lähestymistavoistaan yrittäjyyden ilmenemiseen. Sisäinen yrittäjyys määriteltiin Kyrön (1997) mukaan alun perin Amerikassa korporaation sisäisenä kehittämistoimintana (myös Pinchot 1985), jonka tehtävänä oli tuoda suuryrityksen taloutta edistäviä innovaatioita markkinoille. Sisäisiä yrittäjiä palkittiin rahalla ja heidän toivottiin pysyvän yrityksessä, koska he olivat potentiaalisia kilpailijoita suuryritykselle, jonka palveluksessa he olivat. Sisäinen yrittäjyys-käsitteenä on saanut humanistisempia piirteitä sen siirryttyä Amerikasta Eurooppaan. Suomessa sisäinen yrittäjyys tarkoittaa kahta asiaa: Ensimmäinen on oppimisessa ja koulutyössä näkyvä yritteliäs toiminta ja toinen työyhteisön luova kehittämistoiminta. Nämä kaksi määrittelyä ovat muokkautuneet lähinnä Matti Koirasen alulle laittamien sisäinen yrittäjyys-tarkastelujen perusteella. Sisäisestä yrittäjyydestä esim. kuntaorganisaation kehittämistoimintana on tehnyt merkittävää tutkimusta myös Jarna Heinonen (ks. esim. Kunnallisalan kehittämissäätiön julkaisut, www.kaks.fi).

Yrittämisen tunteisiin liittyvä, emotionaalinen olemus on tekijä, jonka tiedostamisella voidaan kehittää esimerkiksi työssä viihtyvyyttä. Sisäisen yrittäjyyden työympäristöjen innovatiivisuutta ja työntekijöiden omaa aktiivisuutta työolojen kehittämisessä on käytetty kehittämisen menetelmänä esim. sairaaloissa. Sisäinen yrittäjä voi kehittää työyhteisöään, sen tuotteita tai palveluja yrittäjyyttä muistuttavalla tavalla. Sisäinen yrittäjä suhtautuu kohtaamiinsa ihmisiin kuten asiakkaisiin tai tiimiin, jonka tehtävä on varmistaa menestyminen työssä. (Remes 2005.)

Sisäisen yrittäjyyden tulon koulujen kulttuuriin voi katsoa kehittäneen kouluja opetus- ja oppimisympäristöinä. Sisäinen yrittäjä kantaa itse vastuuta oppimisesta, koulutyöstä ja opiskelusta. Oppijalla, joka on sisäinen yrittäjä, "yritys" on oma oppiminen ja ura, jota hän aktiivisesti luo ja kehittää sekä itselleen että ympäristön tarpeisiin soveltuvaksi. Sisäinen yrittäjyys määritellään myös menestyksekkään yritystoiminnan perustaksi, jolloin sitä kehitetään kasvuaikana. Sisäiselle yrittäjyydelle rakentuu oppijan myöhemmällä iällä asenteellisesti yrittäjyyttä oikealla tavalla tukeva yritystoiminta, tai jopa useita yritystoimintoja aktiivisen työelämäiän aikana.

Ulkoinen yrittäjyys on oman yrityksen perustamista, johtamista ja oman yritystoiminnan ylläpitämistä. Ulkoisena yrittäjänä toiminen vaatii monenlaista psykologista osaamista. Se poikkeaa jonkinverran siitä, mitä ihminen tarvitsee hyvänä työntekijänä toimiessaan. Nykyisin sisäinen ja ulkoinen yrittäjyys nähdään hyvin läheisenä toisilleen, koska työelämän vaatimukset ovat muuttuneet siten, että yrittäjyydessä tarvittavia ominaisuuksia tarvitaan myös toisen palveluksessa työskenneltäessä.

11 Miksi yrittäjyyskasvatusta?

Yrittäjyyskasvatuksen avulla oppilaat voivat soveltaa jo oppimiaan asioita luovalla tavalla. (Remes)

Kun yrittäjyyskasvatuksen tarpeellisuutta tarkastelee aikajanalla oppijan nykyhetkestä – oppijan tulevaisuus aikuisuudessa, määrittyy yrittäjyyskasvatus ainakin työnteon näkökulmasta siten, että aikuisuudessaan oppijalla on valmiudet toimia tarvittaessa tai niin halutessaan yrittäjänä tai yrittäjämäisesti työskentelevänä palkansaajana. Nykyhetkeen tä-

män tavoitteen siirtäminen tarkoittaa, että oppijan tulee saada yrittäjyyskasvatusta. Yrittäjyyskasvatus on ainakin kahden kauppa, koska siihen liittyy kasvattaja ja kasvatettava. He yhdessä luovat kasvatuksen, määrittelevät, mitä on tarpeen ja minkä verran tehdä yrittäjyyskasvatuksen nimissä. Silloin kun yrittäjyyskasvatusta halutaan tehostaa ja edistää, on kiinnitettävä huomiota opettajan taitoihin yrittäjyyskasvattaa. Vasta sen jälkeen voidaan tarkastella, millaista yrittäjyyskasvatusta oppija on saanut.

Agendi Moduksen hanketoiminnan päälinjoissa on otettu huomioon, että yrittäjyyskasvatus on aktiivisuutta lisäävää, se pyrkii muuttamaan opettajan työtä. Koska opettaja on osa työyhteisöään, yrittäjyyskasvatus vaikuttaa myös opettajan laajempaan työympäristöön. Systemaattisesti järjestetty yrittäjyyskasvatuksen edistäminen muuttaa monia sosiaalisia ulottuvuuksia. Kaikilla muutoksilla on tavoitteena uudistaa ja tehdä paremmin palveleviksi kohteet, joissa yrittäjyyskasvatus vaikuttaa. Yrittäjyyskasvatuksen hanketyönä tämä tarkoittaa esimerkiksi Agendi Moduksessa käytettyjen hankkeen tavoitteiden kaltaista vision asettelua, eli yrittäjyyskasvatuksen hankkeen on kiinnitettävä yhtäaikaisesti huomio yksittäiseen kasvattajaan ja hänen oppilaisiinsa, johtamisen kulttuurin, työyhteisön kulttuurin sekä näiden kaikkien sosiaalisissa suhteissa tapahtuviin muutoksiin, joiden yhteisvaikutus määrittää hankkeen tavoitteiden toteutumista.

Esimerkiksi työyhteisön yrittäjyyskasvatusta kehittävä vaikutus voi näkyä koko koulun oppimisprosessina. Prosessin vaikutukset kohdistuvat todellisiin muutosta odottaviin kohteisiin ja näissä näkyvä muutos on sellainen, että se tyydyttää kohdetta. Tällaisia ovat esimerkiksi koulujen työ- ja toimintakulttuuriin tehtävät muutokset ja kehittämisohjelmat, joilla pyritään vaikuttamaan pysyvästi kulttuuriin siten, että siihen omaksutaan jatkuvan muuttumisen periaatteet toimintaa ohjaaviksi arvoiksi. Jos yrittäjyyden vaikutus jää osaksi koulun kulttuuria, yhteisössä opitaan itsenäisesti korjaamaan ja kohentamaan olosuhteita, jotka koetaan odottavan parantamista. Koulun kulttuuri muistuttaa tällöin pitkälti yrityksen toimintaa, koska toiminta on aktiivista, kehittyvää ja henkisiltä arvoiltaan tuloshakuista. Sen vuoksi, vaikka yrittäjyyden voi nähdä vaikuttavan koulun kulttuurissa myönteisenä koetulla tavalla, koulujen kohdalla puhutaan mieluummin sisäisesti yrittävästä tai oppivasta kouluyksiköstä.

Olisi paljonkin kirjoitettavaa aiheesta, mitä hyötyä yksittäiselle kasvavalle on yrittäjyyskasvatuksesta, joten tässä yhteydessä nostetaan esille vain kaksi pääkohtaa: Yrittäjyyskasvatuksesta hyötyy yhteiskunta ja yksittäinen ihminen. Oppilaan kannalta yrittäjyyskasvatuksen tarpeellisuutta tarkasteltaessa nousee ehkä kaikkein tärkeimmäksi perusteluksi oppijan yhteiskunnallisen toimijuuden kehittyminen. Yrittäjyyskasvatus mahdollistaa tehokkaamman työelämähistorian tulevaisuudessa. On oletettavaa, että yrittäjyyskasvatus muuttaa myös tulevaisuuden kansalaisuuden luonnetta toimijalähtöisempään suuntaan. Näin ollen, yrittäjyyskasvatuksen seurauksena ihmiset kehittävät omaa yhteiskuntaansa ja ainakin omaa lähiympäristöään ja yhteisöään.

Esimerkiksi väitöstyössäni (Remes 2003) ilmenee, että yrittäjämäinen pedagogiikka koetaan mielekkääksi tavaksi opiskella. On todennäköistä, että yrittäjyyskasvatus palvelee usean tyyppisten persoonallisuuksien sellaisia toiminnan tarpeita, jotka tuottavat erityistä psykologista ja sosiaalista tyydytystä. Koulussa, jossa väitöstutkimukseni tein, poissaoloja ei juuri ollut. Näyttäisi siis siltä, että yrittäjyyskasvatus lisää myös opiskelumotivaatiota.

11.1 2000-luvulla yhteiskunta muuttuu ja yrittäjyys lisääntyy yhteiskunnassa

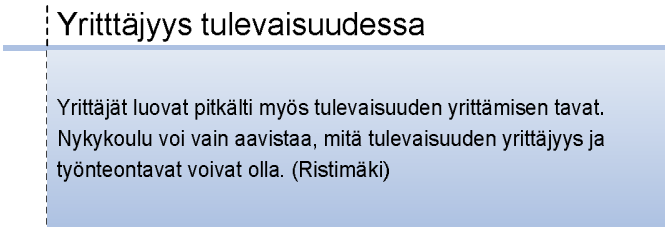

Uudella vuosituhannella yrittäjyyden merkitystä on korostettu aikaisempaa enemmän. Tämä johtuu monista tekijöistä, joiden taustalla ovat muutokset talouselämässä ja yhteiskunnallisissa rakenteissa yleisemminkin. Samanaikaisesti, kun yrittämistä arvostetaan, yrittäjäksi ryhtyminen on tullut monella aikaisempaa todennäköisemmäksi vaihtoehdoksi. Yrittäjäksi ryhtyminen on myös käynyt helpommaksi erilaisten helpotusten ja tuki- ja neuvontamuotojen turvin. Vaikka yrittäjäksi ryhtyminen on vapaaehtoista, sitä voi edistää taloudessa tapahtuvat muutokset, jotka ikään kuin pakottavat miettimään yrittäjyyttä eräänä työllistymisen vaihtoehtona. Yrittäminen on hyvä vaihtoehto tilanteessa, jossa työtä muutoin on vaikea saada. Tätä vaihtoehtoa luultavasti todennäköisemmin yrittäjäksi ryhdytään

tilanteessa, jossa yrittäjyys koetaan innostavana tapana tehdä työtä itselleen ja kehittää tässä toiminnassa ympäristöä.

Yrittäjä työllistää aina itsensä ja usein myös muita ihmisiä. Yrittäminen on lisääntynyt myös työnteontapojen muututtua uudelle vuosituhannelle tultaessa. Niin sanottu etätyö tai yhteistyössä tapahtuva yrittäminen jonkun kanssa on käynyt aikaisempaa yleisemmäksi. Home-business, eli kotoa käsin tapahtuva yrittäminen on niin ikään monen henkilön ansionmuodostuksen joko perusta tai lisänä. Erilaiset yrittämisen tavat ovat siis yleistyneet. ja toisaalta niiden muodostumista on tukenut talouselämän muutosten aiheuttama paine. Yrittäjyyden lisääntymistä ovat omalta osaltaan edistäneet erilaiset toimet, joiden ansioista yrittäjyys koetaan jopa houkuttelevana vaihtoehtona joko toisen palveluksessa toimimiselle tai tämän ohella.

Yrityksiä on erikokoisia ja niiden välillä voidaan tehdä yhteistä liiketoimintaa. Tällöinkin yrittäjyydellä on työllistäviä vaikutuksia ja lisäksi yritystoiminnan monipuolisuudella on alueen talouselämää virkistävät vaikutukset. Monipuolinen ja vilkas yrityselämä tarkoittaa monimuotoista hyvinvointia alueen asukkaille, koska vireä yritystoiminta stimuloi kulttuurin kehittymistä ja ihmisten olojen kohenemista. Sisäinen yrittäjä on aktiivinen työnhaussa ja kehittää itseään siten, että tyytyväisyys omaan elämään säilyy.

12 Yrittäjyyskasvatus-hankkeen tehtävät tukevat muuttuvaa oppimis- ja opettamisajattelua

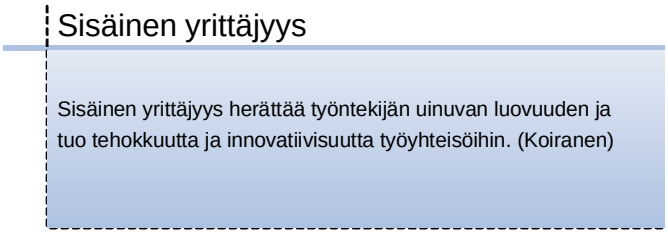

Hanke, joka tukee yrittäjyyskasvatuksen edistämistä, toimii välillisesti yrittäjyyden edistämiseksi ja tämän lisäksi monella tavalla kasvatustyötä kehittävästi. Monet ministeriöt ja opetushallitus tukevat yrittäjyyden edistämistä, joko suoraan tai välillisesti. Eräs tapa tukea yrittämistä on järjestää kasvatus sellaiseksi, että yrittäminen on opittu tapa toimia, mikä toteutuu yrittäjyyskasvatuksena koulutusjärjestelmässä. Yrittäjyyskasvatus nähdään

kansakunnan ja koulutusjärjestelmän kehittämisenä ja tämän vuoksi koulutusjärjestelmä toimii välillisenä yrittäjyyden edistämisen tahona. Kattava yrittäjyyskasvatuksen koulutusjärjestelmän kautta tapahtuva tukeminen juontuu näkemyksestä, että yksi yrittäjyyskasvatukseen perehtynyt koulutusjärjestelmän taso tai opettaja on liian vähän, jotta pitkäjänteinen kasvatus voi toteutua.

Yrittäjyyden oppiminen määritellään sekä yrittäjyyskasvatuksena että yrittäjyysopetuksena. Näiden kahden välinen ero on lähinnä oppimisnäkemyksellinen ja ero on riippuvainen opettajan ja oppijan tavoista toimia oppimistilanteissa. Pääpiirteittäin on kysymys siitä, luodaanko tietoa toiminnassa vai opitaanko tietoja, jotka ovat valmiiksi määriteltyjä. Esimerkiksi yritystoiminnassa tarvittavat kirjanpito ja markkinoinnin keinot voidaan opettaa faktisesti. Tällöin on kysymys yrittäjyysopetuksesta. Jos yrityksen perustaminen tehdään yrittäjyyskasvatuksellisesti, opiskelijalle tarjotaan resurssit, ja perustaa yrityksen oppimistoiminnassa. Jälkimmäinen tapa toteutuu esimerkiksi Nuoryrittäjyys-toiminnassa ja Tiimiakatemiassa. Ulkomaisia esimerkkejä vastaavasta toiminnasta on esimerkiksi Iso-Britanniassa toteutettava Business Creation Unit – ohjelma, josta valmistuu eri alojen yrittäjyyden maistereita (M. Ent. Graduates) (Phillips 2006).

Yrittäjyyskasvatuksen tukeminen ja kehittäminen erilaisin aihealuetta tukevin hankkein on tarpeellista, koska Suomessa yrittäjyyskasvatus on määritelty hallituksen ja koulutusjärjestelmän toimintaa ohjaavien tahojen välityksellä varsin kattavasti. Opetusministeriö ja opetushallitus määrittelevät yrittäjyyskasvatuksen siten, että yrittäjyyskasvatuksen ja -opetuksen tulisi näkyä läpi kaikkien kouluasteiden opiskelussa. Oppijalla on siten oikeus saada ikäkaudelle soveltuvaa yrittäjyyskasvatusta kaikilla kouluasteilla. Edellä kuvattu tuottaa melkoiset odotukset koulutusjärjestelmälle, koska määrittelystä seuraa, että jokaisella kouluasteella on esiinnyttävä yrittäjyyskasvatusta ja, liki jokaisen opettajan tulisi toteuttaa yrittäjyyskasvatusta. Yrittäjyyskasvatuksen toteutumiseksi koulut tekevät yrittäjyyskasvatuksen opetussuunnitelman ja arvioinnilla tuetaan yrittäjyyskasvatuksen toteutumista ja toteuttamisen kehittämistä. Opetussuunnitelmiin kuuluu sekä yrittäjyyskasvatus että yrittäjyysopetus, kuitenkin siten, että yrittäjyysopetus on näkyvämmin esillä ylemmillä kouluasteilla.

Koulujen yrittäjyyskasvatuksen tavoitteet ovat sekä nykyhetkessä että tulevaisuudessa. On tärkeää ymmärtää, että yrittäjyyttä muistuttavan oppimistoiminnan määrittelyt nykyhetkessä ovat yrittäjämäistä toimintaa kuvaavia, koska kasvatuksessa harvoin on kysymys yrittäjän työnteosta, vaan kasvatuksella pyritään siihen, että opitaan toimimaan tavoilla, jotka voivat aktivoitua todellisissa yrittäjyyden haasteissa tulevaisuudessa, usein vasta aikuisiällä. Kasvatuksen on tarkoitus yrittämisessä tarvittavia käyttäytymisen tapoja, joiden perusta on mentaalisuudessa. Yrittäjyyskasvatuksella voidaan tarkoittaa myös monipuolisten työskentelytapojen opettelua. Tällöin tarkastelukulma saattaa olla tulevaisuustutkimuksessa: Millaisia työskentelytapoja ja yrittäjyyden muotoja ja tapoja saatetaan tarvita tulevaisuudessa.

12.1 Yrittäjyyskasvatus-hanke ulkoisen yrittäjyyden edistäjänä

Yrittäjien tarve

Eläköityvä Suomi tarvitsee lisää yrittäjiä. Tällä hetkellä toimivat yrittäjät jäävät lähivuosina eläkkeelle ja niin jää moni muukin työntekijä suurista ikäluokista. Lisääntyvä joukko eläkeläisiä tarvitsee yrittäjien tuotteita ja palveluja. Suuri uusien yrittäjien ja olemassa olevien yritysten sukupolvenvaihdoksen tarve on luonut maahan mittavan yrittäjyyskasvatuksen tarpeen. (Römer-Paakkanen).

Yritysten ja koulujen välillä on monia eroja, jotka voivat olla vaikeita yhdistää yrittäjyyskasvatusta kehitettäessä. Esimerkiksi yrityksissä työskentelee aikuisia ja kouluissa usein alaikäisiä ihmisiä. Yrittäjyyskasvatus saatetaan nähdä kouluissa kaukaiseksi asiaksi, jos yrittäjyys nähdään vain uravaihtoehtona. Etenkin nuorempien ikäluokkien yrittäjyyskasvatuksen perustelut on haettava tätä näkemystä ja koulun arkea lähempänä olevista arvoista Hankaluudeksi voi myös muodostua, että työlainsäädäntö ja opetussuunnitelma saattavat jäädä etäisiksi toisistaan, vaikka tavoitteena olisi halu tehdä yhteisiä kasvatusjärjestelyjä koulun ja yritysten välille.

Yrittäjyyskasvatuksen vieminen kouluihin voi olla toisinaan hyvinkin haastavaa yrittäjyysperustaisuutensa vuoksi. Projektityöntekijä kertoo kohdatuista haasteista seuraavasti:

Eräissä keskusteluissa opettajat ovat todenneet, että yrittäjyyskasvatus on sama asia kuin yrittäjäksi kasvatus eikä siksi kuulu heidän tehtäviinsä perusasteella tai lukiossa. Näin tie-

tysti onkin, mutta käsitteen väärinymmärrys on niin syvässä, että vaikka kuinka asiaa kääntää ja vääntää rautalangasta, ei yrittäjyyskasvatuskäsite kaikkien ajatusmaailmassa lähde aukeamaan kaikille kuuluvaksi "yrittävyyskasvatukseksi". Käsite hämmentää ja tietyllä tavalla passivoi tiettyä opettajaryhmää toimimattomuuteen; yrittäjyys ei ole minun juttu ja siksi yrittäjyyskasvatus ei kuulu minulle. Koska ajatellaan näin kielteisesti, eivät tällaiset henkilöt luonnollisesti myöskään hakeudu vapaaehtoisesti koulutuksiin eikä käsitettä päästä avaamaan ja selventämään. Vaikka pakollinen osallistuminen ja oppiminen huonosti sopivat samaan lauseeseen, voidaan todeta VESO – päivillä tavoitetun hyvin suuri joukko opettajia, jotka eivät ilman veson pakollisuutta olisi tulleet tietoisiksi yrittäjyyskasvatuksen tavoitteista. Jotain hyvääkin siis… - Projektityöntekijä.

Erityisen merkittävä ero koulujen ja yritysten välillä on kielenkäytön, kulttuurien ja toimintamallien väliset erot. Koulussa saatetaan käyttää kieltä, joka haastaa toimimaan usein suurissa ryhmissä ja se velvoittaa vain vähän oma-aloitteisuuteen. Oma-aloitteisuutta ja yrittäjämäistä oppimista tulikin saada harjoittaa sitä varten järjestetyissä oppimisympäristöissä, jossa oppijoiden aktiivisuus ja sen mahdolliset seuraukset on otettu ennakolta huomioon. Tämä itse asiassa on yrittäjyyskasvatuksen toteuttamista. Yrityksissä toimitaan oma-aloitteisesti, koska niiden odotukset työn sujumiselle ovat usein juuri sisäisen yrittäjyyden mukaisia. Kaikkien työntekijöiden on oltava syntyvien tilanteiden mukaisesti läsnä työnteossa, koska muuten kaikenlainen tehokkuus kärsii. Koulujen ja yritysten väliselle yhteistyölle on tärkeää, että tutustutaan puolin ja toisin toisten kulttuuriin ja yhteistyömuodot ulotetaan koskemaan molempien kulttuurien tarpeita.

Kunkin kulttuurin kielenkäyttöön on piiloutuneena odotusarvojen mukainen toiminta. Koulujen ja yritysten käyttämä kieli ja siinä esiintyvät käsitteet ovat erilaisia. Tästä seuraa, että kielenkäyttötilanteesta seuraavat odotusarvot ovat erilaisia ja niin on myös toiminta, joka seuraa kielenkäytöstä. Jos kohteen kielenkäytön piilossa olevia merkityksiä ei ymmärrä, syntyy helposti väärinymmärryksiä. Esimerkiksi yrityksissä on harvoin varattuna resursseja ohjaamiselle, jota oppilas siellä vaikkapa harjoitellessaan odottaa. Koulussa on aina opettaja, jolta voi kysyä tarvittaessa neuvoja ja opastusta. Oppilas voi olla hyvinkin pettynyt siihen, että hänet jätetään selviämään yksin, kun taas yritys odottaa, että koulusta pitäisi lähettää heille oppilaita, jotka kykenevät varsin itsenäiseen työskentelyyn.

Hanke voi tehdä merkittävää työtä luodessaan yhteisöjen välille yhteistyökanavia ja ympäristöjä, joissa molempien tarpeet kohtaavat. Erityisen yhteistyökulttuurin luominen edellyttää hankkeelta ymmärrystä molempien toimintakulttuurien, koulun ja yrityksen, erityisyydestä sekä kykyä luoda yhteistyö opetussuunnitelmaa tukevaksi. Tällainen apu on usein hyvin tervetullutta sekä yrityksille että kouluille, joiden resurssit yhteistyön kehittämiselle voivat olla rajalliset.

13 Yrittäjyydessä käyttökelpoista on älykkyys

Yrittämisessä – ja yrittäjyyttä edistävässä hankkeessa – tarvitaan monipuolista älykkyyttä. Yrittäjästä ja yrittäjyydestä tehdyssä tutkimuksessa on pantu paljon painoarvoa yrittämisen erilaisuudelle suhteessa toiminnantapoihin, jotka toteutuvat joissakin muissa toimintaympäristöissä kuin missä yrittäjyys toteutuu. Yrittäjyydelle on luonteenomaista tietty vapaus, joka toteutuu niissä rajoissa, joissa yrittäminen kulloinkin on tarpeen ja ajankohtaista. Toimintaa määrittävät käytettävissä olevat resurssit, joista raha on eräs käytettävä ja usein myös toimintaa motivoiva väline. Tavoitteena on luoda onnistunut toiminnanprosessi, joskin epäonnistuminen on suhteellista ja se määritellään usein suhteina edellä kuvattujen toimintaa rajoittavien välineiden arvioinnin onnistumiseen. Koska yritystoiminta on sosiaalista ja tapahtuu vuorovaikutuksessa, on sekä jännittävää että epävarmaa suuntautua kohti tulevaisuutta. Yrittämisessä on siis oltava rohkea ja pyrittävä kehittämään itsevarmuutta, joka kestää tilanteissa, jotka muuttuvat ja jotka ovat yrittäjän tai yritteliään toimijan lisäksi riippuvaisia myös toisista ihmisistä.

Brad DeHaven (2005) toteaa teoksessaan Tulevaisuuden valuutta ’21. vuosisadan tärkeimpiä älykkyyden muotoja on yrittäjyyden älykkyys’[2]. DeHaven määrittelee yrittäjyyden sisältämän älykkyyden kolmeen eri luokkaan, jotka ovat ´’emotionaalinen älykkyys, sosiaalinen älykkyys ja taloudellinen älykkyys’.[3]

Yrittäjyydessä tarpeellisia älykkyysmuotoja voidaan kehittää yrittäjyyskasvatuksen avulla. Koska koulutuksessa käytettävät oppimiskäsitykset sosiaalistavat helposti epäyrittäjämäi-

[2] Lainaus Dan Sullivan
[3] Lainaus DeHaven

seen ajatteluun, on sisäistä yrittäjyyttä tuettava, eli yrittäjyyskasvatusta toteutettava tietoisesti. Yrittäjyydessä tarvittavaa nokkeluutta ja viisautta tarvitaan tunne-, ihmissuhde- ja taloudellisessa, eli rahaan liittyvässä psykologisesta hallintaa kehitetään yrittäjyyskasvatuksessa sekä välillisesti että välittömästi. Välillinen kehitys tapahtuu pedagogisesti ja metodologisesti, jolloin oppimiskäytänteet mahdollistavat toiminta- ja ajattelumallien alitajuisen kehittymisen. Välillinen yrittäjyysajattelun kehittyminen on ikään kuin yrittämisen piilo-opetussuunnitelma. Pedagogista yrittäjyyskasvatuksen perustaa tarvitaan kaikessa yrittäjyyskasvatuksessa, koska se kehittää asenneperustan yrittäjyyteen. Tämän seurauksena oppija oppii tunnistamaan yrittämistä edellyttävät olosuhteet ja hän ottaa vaistomaisesti yrittäjyydessä tarvittavan asennetavan käyttöönsä.

Välitön kehitys toteutuu lähinnä didaktisesti, jolloin oppiminen on läpinäkyvämpää. Tällöin puhutaankin usein yrittäjyysopetuksesta. Esimerkiksi taloudellista älykkyyttä kehitetään näkyvästi yrittäjyyskasvatuksessa, jossa opitaan yrityksen taloudenpidosta, kuten esimerkiksi yrityksen rahoitusjärjestelyjä opetettaessa tapahtuu. Välillisesti rahankäytöstä ja hankkimisesta vastaavasti opitaan asioita silloin, kun oppilaat järjestävät luokkaretkirahastonsa tukemiksi myyjäiset.

Yrittäjyyskasvatuksen edistämisen kannalta on yhtäältä tärkeää saada yrittäjyyskasvatus ’ajettua sisään’ osaksi koulujen kulttuuria ja toisaalta tehdä tämä siten, että ’sisään ajettavat’ mallit ovat sellaisia, että ne mahdollistavat yrittäjyyskasvatuksen kehittämisen. Jo nyt on olemassa odotuksia suhteessa tulevaisuuden yrittäjyyden edistämisen tarpeisiin, koska muutos on pysyvä nykyisessä toimintakulttuuriajattelussa.

Muutoksen ideologia koskee nykyisin kaikkea toimintaa, myös yrittäjyyskasvatusta ja yritysmaailmaa. Sisäistä yrittäjyyttä tarvitsee jokainen kansalainen ja tulevaisuuden työtehtävien muuttuessa myös sisäiselle yrittäjyydelle perustuva yrittäjyyskasvatus edellyttää jatkuvaa kehitystyötä ja ympäristön elämän- ja työolojen tarkastelua kasvatuksellisessa kehitysorientaatiossa. Yrittäjyyskasvatus tulevia yrittäjiä ajatellen tulisi sisältää yritystoimintojen ja – muotojen kannalta erityyppisiä tarkastelukulmia ja näitä on tarpeen kehittää tulevaisuuden yrittäjien tarpeita silmällä pitäen. Esimerkiksi yrityksen koko vaikuttaa yrittämisessä käytettävien ominaisuuksien ja siten myös hyödynnettävään älykkyyteen. Kaksi

yrittäjää, joista toinen on yksityinen elinkeinonharjoittaja ja toinen yritysjohdollisesti suuntautunut kasvuyrityksen omistaja, käyttävät osittain erityyppisiä toimintatapoja ja siten hyödyntävät toiminnassaan erityyppistä yrittäjyysälykkyyttä. Mikroyrittäjän arki on erilainen kuin laajoja markkinoita hallitsevan ja monia ihmisiä johtavan yritysjohtajan. Kuvatut kaksi yrittäjyysperustaa tuottavat kasvatuksellisesti erilaisia oppimis- ja opettamistarpeita. Molemmat tarvitsevat yrittäjyyskasvatusta.

Yrittäjyyskasvatuksen edistämiseen tähtäävä hanke käyskentelee välimaastossa, jossa toisella puolen on yrittäjyydessä tarvittava älykkyys ja toisella puolella kenttä, jossa sitä voidaan ja on tarpeen kehittää, eli koulu. Hankkeen omaa yrittäjyyteen liittyvää älykkyyttä tarvitaan yritysten ja koulujen välisen välimatkan lyhentämisessä ja eräänlaisena välikätenä toimimisessa sekä oppimisprosessin luomisessa, suuntaamisessa ja kohdistamisessa tavoilla, joilla yrittäjyyden ja sen oppimisen kentät yhdistyvät.

Yhteenveto

Yrittäjyys on ympäristön kulloisiakin tarpeita palvelevaa, luovaa tuottamista. Toiminnassa pyritään tuloksiin, joiden innovatiivisuus kokeillaan luovuutta hyödyntämällä. Keksivää toimintaa voidaan nimittää yrittäjyydelle luonteenomaiseksi oppimiseksi.

Yrittäjyys on merkittävä yksilön ja yhteisöjen voimavara, joka ratkoessaan yksilön ja ympäristön ongelmia, luo uutta todellisuutta, kuten tuotteita, palveluja ja usein se myös uusintaa kulttuuria. Yrittäjyyden aktiivisuus perustuu ihmisten väliseen yhteistoimintaan ja se luo tulevaisuutta.
Yritteliäisyys saattaa olla kasvuiän tärkein kehitettävä ominaisuus.

Lähteet

Agendi Modus-hankkeen dokumentit 2004-2006. Koulutus- ja kehittämiskeskus. Lappeenrannan teknillinen yliopisto.

Jyrki Ahola, 1995. Yrityksen Strategiaprosessi, väitöskirja, LTKK, ISBN 951-763-956-2

Asiantuntijaryhmän loppuraportti. Best-menettelyn mukainen yrittäjyyskasvatushanke. Marraskuu 2002. Euroopan komissio.

Brockhaus, R.H. & Hills, G.E. & Klandt, H. & Welsch, H.P. 2001. Entrepreneurship Education. A global view. Aldershot: Ashgate.

De Woot, P. 1996. Managing Change at University, Journal of the Association of European Universities.. CRE-action No 109.

Eckel, P., Green, M., Hill, B. & Mallon, W. 1999. On Change III. Taking Charge of Change: A Primer for Colleges and Universities. An Occasional Paper Series of the ACE Project on Leadership and Institutional Transformation. http://www.acenet.edu/bookstore/pdf/on-change/on-changeIII.pdf

Gibb, A. 1993. The Enterprise Culture and Education. International Small Business Journal 11:3, 11-34.

Halttunen, J. 2003. Teollisten perheyritysten kasvudynamiikan systeemiteoreettinen tarkastelu. Jyväskylä studies in business and economics. Jyväskylän yliopisto.

Kari, J. & Malinen, P. 1991. (toim.) Reformipedagogiikka tämän päivän Euroopassa. Katsauksia, 25. Opettajankoulutuslaitos. Jyväskylän yliopisto.

Karhatsu E, Rossi M. 2002 Projektivetäjän opas. Etelä-Suomen lääninhallituksen EU- rakennerahastojulkaisut 2. Helsinki.

Koiranen, M. 1993. Ole yrittäjä. Ulkoinen ja sisäinen yrittäjyys. Tampere: Tammer-paino.

Koiranen, M. 1998. Perheyrittäminen. Huomioita suku- ja perheyrityksistä. Tampere: Tammer-paino.

Koiranen, M. 2002. Juuret ja siivet. Perheyrityksen sukupolvenvaihdos. Helsinki: Edita.

Koiranen, M. & Pohjansaari, T. 1994. Sisäinen yrittäjyys. Innovatiivisuuden, laadun ja tuottavuuden perusta. Tampere: Konetuumat.

Koiranen, M. & Peltonen, M. 1995. Yrittäjyyskasvatus. Ajatuksia yrittäjyyteen oppimisesta.

Tampere: Konetuumat.

Kyrö, P. 1997. Yrittäjyyden muodot ja tehtävä ajan murroksissa. Jyväskylä Studies in Computer Science, Economics and Statistics. University of Jyväskylä.

Kyrö, P. 2000. Entrepreneurship Education in a virtual Learning Environment. ISCB conference paper. Jyväskylä University: Department of Economics.

Kyrö, P. 2001. Yrittäjyyskasvatuksen pedagogisia lähtökohtia pohtimassa. Aikuiskasvatus 2/2001, 92-101.

Leskinen, P-L. 1999. ”Yrittäjällä on koko elämä kiinni yrityksessä”. Opiskelijoiden yrittäjyyskäsitykset ja niiden muutokset yritysprojektin aikana. Acta Wasaensia, 71. Liiketaloustiede 27. Johtaminen ja organisaatiot. Vaasan yliopisto.

Loukola, M-L. 2004 (toim.). Aihekokonaisuudet perusopetuksen opetussuunnitelmassa. Helsinki: Opetushallitus.

Niittykangas, H. 2003. Keskustelu Hannu Niittykangas ja Liisa Remes. Taloustieteiden laitos. Jyväskylän yliopisto.

Phillips, Business Creation Unit. Konferenssiesitelmä, IntEnt06 Conference in Sao Paolo, Brasilia 2006.

Opetussuunnitelmat. Helsinki: Opetushallitus. www.edu.fi [Luettu 08.2.2007]

Rauste-von Wright, M.-L. & von Wright, J. 1993. Oppiminen ja koulutus. Porvoo: WSOY.

Remes, L. 2001. Yrittäjyyskasvatus pedagogisessa toimintatehtävässä Kasvatus 4/2001, 168-181. http://www.uta.fi/entrenet/hankerekisteri/hanke3_remes.htm [Luettu 08.2.2007]

Remes, L. 2002. Different Discourses in Entrepreneurial Learning. Paper in SummerUniversity. INPG. Institut National Polytechnique de Grenoble. France.

Remes, L. 2003a. Yrittäjyyskasvatuksen kolme diskurssia. Jyväskylä Studies in Education, Psychology and Social Research. 213. University of Jyväskylä.

Remes, L. 2003b. Entrepreneurship Education Should hide at School. Conference paper. IntEnt 2003. Grenoble, France.

Remes, L. 2004. Yrittäjyys. Teoksessa Aihekokonaisuudet perusopetuksen opetussuunnitelmassa. Toimittanut Marja-Leena Loukola. Opetushallitus. Helsinki.

Remes 2005. Nurmon ja Ylistraron kuntien vanhustenhoitopalveluiden uudelleen järjestäminen. Sisäinen yrittäjyys. Tykes-raportti. Nurmon kunta.

Remes 2006. What's up in an e-Journal? Conference paper. IntEnt06 Conference in Sao Paolo, Brasil 2006.

Ristimäki, K. Yrittäjyyskasvatuksen perusteita. http://www.yrittajakoulu.com/yrittajyyden_oppia/default.asp?clsID=31 [Luettu 08.2.2007]

Sahlberg, P. & Meisalo, V. & Lavonen, J. & Kolari, M. (Eds.) 1993. Luova ongelmanratkaisu koulussa. Helsinki: Painatuskeskus.

Sarala, U. 1989. Kohti oppivaa organisaatiota. Aikuiskoulutus organisaatiossa. Lahden tutkimus- ja koulutuskeskus. Helsingin yliopisto.

Seikkula-Leino, J. 2006. Promoting Entrepreneurship in the Finnish Comprehensive School. Konferenssiesitelmä, IntEnt06 Conference in Sao Paolo, Brasilia 2006.

Seikkula-Leino, J. 2006. Perusopetuksen opetussuunnitelmauudistus 2004–2006 ja yrittäjyyskasvatuksen kehittäminen. Opetusministeriön julkaisuja 2006:22.

Silfverberg, Paul. Ideasta projektiksi. Projektisuunnittelun käsikirja. Hallinnon kehittämiskeskus. 1996. Helsinki: Oy Edita Ab.

Skiera, E. 1991a. Reformipedagogiikka ja koulu Euroopassa – kehitystä, tarkastelua ja näköaloja. Teoksessa reformipedagogiikka tämän päivän Euroopassa. Toimittaneet Jouko Kari ja Paavo Malinen. Katsauksia 25. Opettajankoulutus laitos. Jyväskylän yliopisto.

Skiera, E. 1991b. Eurooppalaisen uudistuspedagogiikan peruslähtökohtia. Teoksessa Valtio, koulutuksen vapaus ja uudistuspedagogiikka. Toimittanut Jouko Kari 1992. Opetuksen perusteita ja käytänteitä, 1. Opettajankoulutuslaitos. Jyväs kylän yliopisto.

Suojanen, U. Opettajan opas kuluttajakasvatukseen. http://www.kuluttajavirasto.fi/user/loadFile.asp?id=3706 [Luettu 8.2.2007].

Vesala, Kari Mikko 1996: Yrittäjyys ja individualismi: Relationistinen linjaus. Helsingin yliopiston sosiaalipsykologian laitoksen tutkimuksia 2/1996. Yliopis topaino, Helsinki.

Virtanen, I. Yliopistojen kolmas tehtävä. 2002. Kunnallisalan kehittämissäätiön Polemia-sarjan julkaisu nro 44. Vammala: Pole-Kuntatieto Oy Yliopistolaki N:o 645/ 1997.

Opetusministeriön työryhmämuistio 28: 2001. Korkeakoulujen alueellisen kehittämisen työryhmän muistio. saatavissa: http://www.minedu.fi/julkaisut/julkaisusarjat/2801kkalue/muistio.pdf

Yrittäjyyden oppia. http://www.yrittajakoulu.com/ [Luettu 8.2.2007].

Yrittäjyys. Pohjoismaiden kouluoloista. Pohjoismaiden ministeriöneuvoston julkaisu. 2/2000.

Yrittäjyyskasvatusta käytännössä. 2003. Esimerkkejä ja kokemuksia Yrittäjyys ja kunnat – hankkeessa. Helsinki: Suomen Kuntaliitto.

Liite 1. Hyviä käytäntöjä.

Yrittäjyyskasvatuksen sovelluksia

Tässä liitteessä esittelemme Agendi Modus – yrittäjyyskasvatushankkeessa toteutettuja projekteja hyvinä käytäntöinä.

1. Kesätyöhaastekampanja
2. Taipalsaaren DET –projekti
3. Tarinoita yrittäjyydestä DVD
4. Teatteri Imatran yhteistyö
5. Yhteinen Savitaipale –projekti
6. Lappeenrannan Ala-kylän koulun KU-KÄ –projekti.
7. Itä-Suomen koulun teemapäivä

1. Kesätyöhaastekampanja

Kesätyöhaastekampanja järjestettiin keväällä 2005. Kampanjan tarkoituksena oli antaa mahdollisimman monelle 9-luokkalaiselle mahdollisuus tutustua alueen elinkeinoelämään kesätyön avulla. Kampanja suunniteltiin ja toteutettiin yhdessä Selman ja Imatran seudun kehitysyhtiöiden sekä Etelä-Karjalan yrittäjien kanssa. Kampanja sisälsi myös oppilaiden / opettajien valmentamista työnhakuun, CV:n tekoa, oppilaan omien vahvuuksien esille-tuomista jne. Kampanja ei ollut työpaikkojen välityskampanja vaan toiminta piti kytkeä oppilaiden työelämävalmiuksien kasvattamiseen. Tärkeää on se, että oppilaat tutkivat omia vahvuuksiaan ja niiden soveltumista eri ammatteihin. esim. hankkeen ja oppilaanohjaajien kanssa yhdessä tuotetun materiaalin avulla.

2. Taipalsaaren DET –projekti

DET on valinnaisaine, jossa eri oppiaineiden (yrittäjyyskasvatus, tekninen työ, tekstiilityö ja kuvataide) yhteistyö toteutuu yrittäjyyskasvatuksena, jota ohjaavat yhdessä opettajien kanssa aihealueen asiantuntijat. Oppijat suunnittelevat ja kehittävät kaksivuotisen kurssin aikana uusia ja innovatiivisia tuotteita. DET-ympäristö mahdollistaa verkottumisen ja tuen

saamisen eri asiantuntijoiden ja ohjaajien lisäksi myös muiden DETtiläisten kanssa. DET-Venla on nettipohjainen sovellus yrittäjyyskasvatuksesta ja tämän oppimistoiminnan ohjaamisesta.

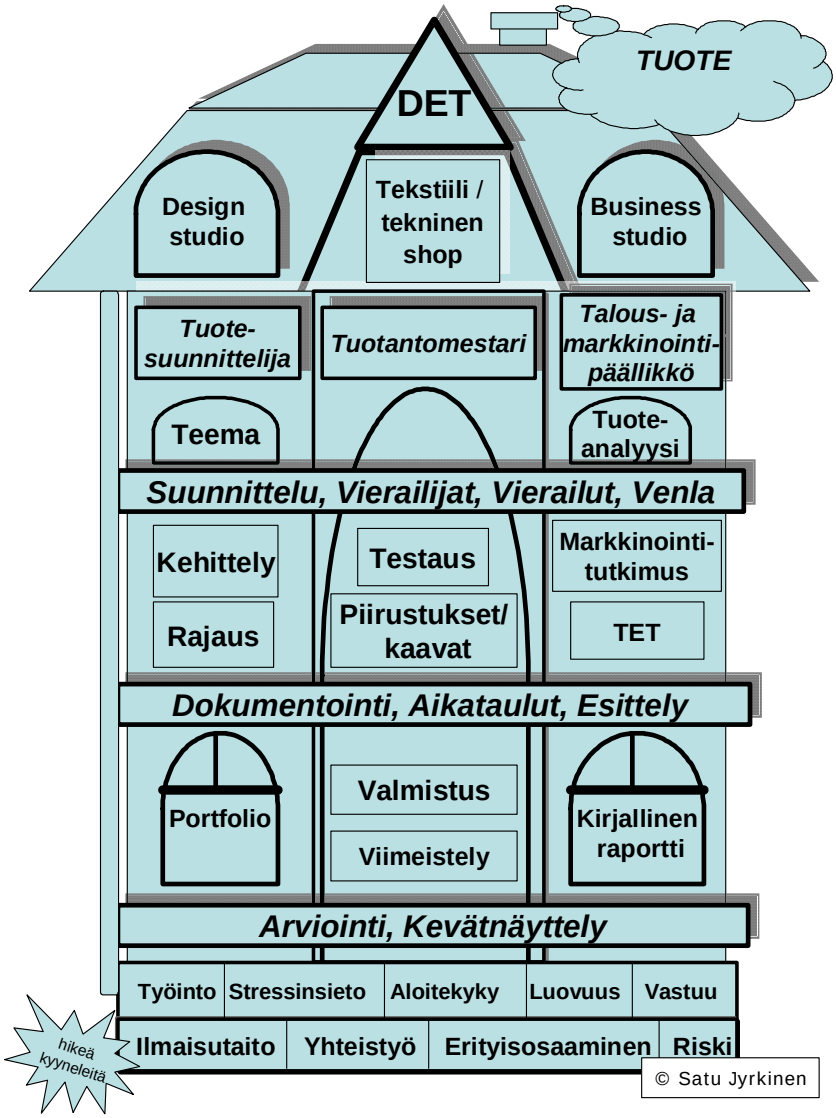

Kuvio 1. DET-Valinnaisainetalo.

3. Tarinoita yrittäjyydestä ja mahdollisuuksien maailmoista –dvd

Tarinoita yrittäjyydestä ja mahdollisuuksien maailmoista –DVD, oli hankkeen oppimateriaalituotantoa ja se on tarkoitettu lukioiden ja yläkoulujen yrittäjyys-oppiaineen tai –aiheen opetuskäyttöön. Marraskuussa 2005 käynnistettiin Tarinoita yrittäjyydestä ja mahdollisuuksien maailmoista -DVD-tuotanto. Tarinoita Yrittäjyydestä – ja mahdollisuuksien maailmoista DVD:llä pyritään auttamaan sisäisen yrittäjyyden ja yritystoiminnan perusteiden omaksumista. Yritteliästä asennettaan ja liiketoimintaansa esittelevät neljätoista eteläkarjalaista yrittäjää omissa yrittäjätarinoissaan. DVD on tarkoitettu perusopetuksen ja lukion oppitunneille. Tuotetun ”Tarinoita yrittäjyydestä ja mahdollisuuksien maailmoista –dvd ensi-ilta oli 20.1.2006. Ensi-ilta pidettiin Imatralla Bio-Vuoksi teatterissa ja paikalla oli kutsuttuna sekä koulu- että yritysmaailman edustajia. Kevään aikana dvd:tä levitettiin alueen kouluihin mm. hankkeen vieraillessa kouluilla erilaisissa yrittäjyyteen liittyvissä tilaisuuksissa. Postitse dvd toimitettiin jokaiselle alueen yläluokkien koululle sekä lukioille.

4. Agendi Modus yhteistyökumppanina Teatteri Imatran projektissa ”Tarinoita yrittäjyydestä”:

Teatteri Imatran produktio Tarinoita yrittäjyydestä oli sirpaleisen viehättävä kollaasi, joka koostuu erilaisista näköaloista yrittäjyyteen. Kirjoituskilpailun tuloksena on kymmenkunta eteläkarjalaista nuorta lähestynyt omaa suhdettaan yrittäjyyteen erilaisin tekstein. Ohjaaja Saku Heinonen dramatisoi kirjoituskilpailuun osallistuneista teksteistä humoristisen, mutta ajatuksia herättävän kokonaisuuden, jossa musiikin ja vilpittömän näyttelemisen kautta tehdään oikeutta nuorten teksteille, niiden ytimekkäälle sisällölle ja niiden avaamalla ajatusmaastolle. Agendi Modus – hanke järjesti alueen peruskouluille mahdollisuuden tutustua teatteriesitykseen. Hanke osallistui Teatteri Imatran ohjausryhmätyöskentelyyn, toimi siltana koulun ja teatterin välillä ja järjesti kyydityksen teatterinäytäntöihin.

5. Koulujen ja yritysten yhteinen Savitaipale – Venlan ja lisämateriaalin hyödyntäminen

”Koulujen ja yrittäjien yhteinen Savitaipale” toteutettiin tiukassa aikataulussa kevään 2006 aikana. Tavoitteena oli tiivistää koulujen ja Savitaipaleella toimivien yritysten yhteistyötä ja koota samalla koulujen käyttöön tietopankki alueen yritystoiminnasta. Hankkeen käynnistäjinä ja koordinaattoreina toimivat Lappeenrannan teknillisen yliopiston yrittäjyyskasvatushanke Agendi Modus sekä verkko-opetuksen kehittämishanke VOK 2005-2006. Savitaipaleelta mukana olivat kunta, koulutoimi ja yrittäjäyhdistys.

Kevään aikana valmistuneeseen yritystietopankkiin on koottu tiedot 13 savitaipalelaisen yrityksen toiminnasta ja tuotteista. Sähköinen tietopankki toimii yliopiston Venla-oppimisympäristössä, ja on niin kaikkien Venlan käyttäjien kuin muidenkin internetin käyttäjien ulottuvilla. Tietopankin avulla nuoret voivat helposti tutustua yritysten toimintaan ja yrittäjien arkeen. Samalla he oppivat käyttämään verkko-oppimisympäristöä ja harjoittamaan tieto- ja viestintätekniikan taitojaan. Tietopankki sisältää tekstiä, kuvia, lyhyitä ääninauhoituksia yrittäjien haastatteluista sekä yrittäjyyteen liittyviä tehtäviä. Jatkossa koulut voivat itsenäisesti laajentaa tietopankkia ja pyytää siihen mukaan lisää yrityksiä. Venlasta löytyvän tietopankin tueksi Agendi Modus ja Vok henkilöstö valmisti lisämateriaalikansion auttamaan tietopankin käytössä ja päivityksessä.

6. Alakylän KU-KÄ –kerho

Syksyllä 2006 aloitettiin Alakylän koulun kolmen luokanopettajan kanssa yrittäjyyskasvatuksen KU-KÄ –kerhon suunnittelu. Tavoitteena on kokeilla kuvaamataidon ja käsityön elementtejä hyödyntäen yrittäjyyskasvatuksen toteuttamista 6. luokkalaisten kanssa ja rakentaa tästä muissakin kouluissa toteutettava malli. Hankkeen henkilöstö tarjoaa projektissa asiantuntijapalveluita sekä taloudellista apua projektin toteuttajille. Projektissa hyödynnetään myös Det-kurssin kokemuksia. Projektin suunnitteluvaihe, jossa pohdittiin yrittäjyyskasvatuksenoppimistavoitteita ja toteutustapoja sekä rakennettiin kerhon toimintasuunnitelma, toteutettiin syksyllä 2006. Itse kerho toteutetaan keväällä 2007.

7. Hanke saa säpinää aikaiseksi kouluilla

Hankkeen työntekijät ovat jalkautuneet kouluille ja olleet koulujen tukena näiden järjestäessä erilaisia yrittäjyyskasvatuksen sovelluksia, joissa yrittäjät, hanke ja koulu ovat tehneet yhteistyötä keskenään. Näistä esimerkkinä Itä-Suomen koulun teema-päivä. Seuraavat tahot olivat mukava teemapäivässä.

Satu Komi, Itä-Suomen koulu
Mikko Hyvärinen Itä-Suomen koulu
Saku Hyttinen Ysituote oy
Matti Karhu, Karhupirtit
Riitta Häkämies, Saimaa-Travel
Matti Lohko, Lappeenrannan seudun elinkeino ja matkailu oy

Päivän kokemuksista kertoo hankkeen -projektisuunnittelija seuraavasti:

'Agendi Modus – yrittäjyyskasvatushankkeen kannalta katsottuna teemapäivä onnistui yli kaikkien tavoitteidemme. Päivän aikataulu piti hienosti, koulun käytävillä ja luokissa oli aito tekemisen meininki ja villit ideat sinkoilivat aidosti.Päivässä ja oppilaiden ideoinnissa näkyi selkeästi alustajien osuus; Kiitos siis MatkaVerkko, Saimaa Lines, Karhupirtit ja Selma.Kokosin hiukan niitä otsikoita ja teemoja, joiden ympärille teemapäivässä aktiivisesti toimineet oppilasryhmät (2-4hengen ryhmiä) keskustelivat ja tekivät liiketoimintasuunnitelman (7-9 –luokkalaiset) sekä miettivät turistikohdetta / tapahtumaa Lappeenrannan satama-alueelle ja lähinnä Myllysaareen (5-6 luokkalaiset):

• Musiikkiristeillyt / eri musiikkisuuntauksien edustajia esiintymässä, vaihtuva tyyli ja esiintyjä jokaisena viikonloppuna
• Travel Cool / opiskelijavaihtofirma
• Laulava lohikäärme – ohjelmapalvelu
• Skeittituotemyynti & skeittitapahtumien järjestäminen
• Skeittikeskus
• AQUA-park / vesipuisto ja vedenalainen "katselupaikka"

• Disco
• Opastettu kieroajelu bussilla Lappeenrannassa
• Huviretkiä lapsille
• Kesäseikkailu lapsille Linnoituksen valleilla
• Hotelli-klubi-ravintola (kirjaston paikalle)
• Matkustuskokonaisuus (bussi, ruoka, kiertoajelu ”samalta luukulta”)
• Trooppinen kahvila
• Nuorison bileristeily alaikäisille / mahdollisuus myös saaressa yöpymiselle
• Nuorisokahvila cityllä
• X-treme club / elämysmatkoja järjestävä matkatoimisto; Jamaikalle sukeltamaan, Lappiin kaatamaan karhuja
• Unelmamatka: yritys, joka järjestää yllätysmatkoja yllätysohjelmalla eri asiakkaille (asiakas täyttää lomakkeen, jonka perusteella yritys keksii yllätyksen).
• Nuorisoleiri
• Eläintarha
• Mitä vaan – missä vaan – miten vain – käteisellä
• Mummuristeilyt
• Business flights

’Päivän anti oli meistä todella hyvä, ja etenkin meitä lämmitti se henki ja innostunut tekemisen meininki, jolla oppilaat ideoitaan työstivät eteenpäin! Kaikki koulun opettajat olivat kivasti mukana ohjaamassa oppilaiden haasteellista työtä.’ –projektityöntekijä.

Liite 2. Koulutukset Agendi Modus –hankkeen aikana (1.4.2004 alkaen).

Kevät 2004:

Operinkiläisten verkostoitumismatka /Tallinnan risteily 7-8.5.2004, osallistujina 16 promohankkeen operinkiläistä.

Syksy 2004:

Yrittäjyyskasvatuksen mahdollisuudet opetuksessa 7.9., 15.9. ja 23.9
Kolme samansisältöistä orientaatiopäivää, joista kaksi järjestettiin Lappeenrannassa ja yksi Imatralla. Osallistujia tilaisuuksissa yhteensä 55 henkeä. Alustajina hankehenkilöstön lisäksi tilaisuuksissa toimivat KT Liisa Remes ja FT Kalle Michelsen.
Orientaatiopäivän tavoitteena on antaa yleiskuva yrittäjyyskasvatuksen ja osallistuvan kansalaisuuden aihekokonaisuuksien merkityksistä sekä mahdollisuuksista perus- ja lukioasteen opetuksessa. Koulutus antaa hyvän pohjan osallistua jatkossa Agendi Modus - Tuumasta toimeen -hankkeen järjestämiin yrittäjyyskasvatuskoulutuksiin.

Alustukset aiheista:

- Yrittäjämäinen pedagogiikka kouluissa: Yrittäjyys toimintatapana, opetuksen välineenä ja oppimisen tukena.
- Yrittäjyys, yhteiskunta ja osallistuvuus: Koulujen rooli suomalaisen yhteiskunnan muutoksessa.
- Agendi Modus - Tuumasta toimeen 2004-2006 –hankkeen esittely. Miten Etelä-Karjalassa tartutaan haasteeseen?

Yrittäjyyskasvatuksen käytänteitä: yrittäjämäinen pedagogiikka ja projektitoiminta, 4.-5.10.2004. Osallistujina 16 opettajaa. Kouluttajana toimii kasvatustieteentohtori Liisa Remes.
Koulutuksessa opitaan yrittäjämäisen toimintatavan ja yhteistyöprojektien perusteita toiminnan kautta. Koulutus antaa eväitä kehittää oppilaiden ja koulun projekti-, tiimi ja ryhmätyöskentelytaitoja yrittäjyyslähtöisesti.

I moduuli, Orientaatiojakso ja omaehtoinen yrittäjyys 5 ov, 14.10.-15.12.2004. 4 lähiopetuspäivää, osallistujina 12 opettajaa. Kouluttajana yrittäjyyskasvatuksen professori Paula Kyrö Tampereen yliopiston Ammattikasvatuksen tutkimus- ja koulutuskeskuksesta. Opintojaksolla luodaan kokonaiskuva yrittäjyyden kehityksestä, luonteesta, arvoperustasta ja muodoista sekä yrittäjyyden pedagogiikasta yksilön toimintatapana. Jaksolla toteutetaan yrittäjämäistä pedagogiikkaa, jossa korostuu oppijoiden oma toiminta, vertaisoppiminen ja suhde ympäröivään todellisuuteen.

Rehtorikoulutus, Muuttuva koulu ja opetus: Muutoksen johtaminen, 27-28.10.2004. Osallistujina 41 alueen rehtoria. Kouluttajana toimi johtaja Jukka Alava Jyväskylän yliopiston rehtori-instituutista. Koulutuksen aikana tutustutaan monipuolisesti koulun johtamisen problematiikkaan. Kantavana ajatuksena on strategisen ajattelun idea muutoksen johtamisessa. Päivien aikana käsiteltäviä teemoja ovat: Strateginen oppimiskehä muutoksen ja sisäisen yrittäjyyden tulkkina ja toteuttajana, strategisesta

suunnittelusta strategiseen ajatteluun, strategisen muutoksen johtaminen, pedagoginen johtaminen, jaettu johtajuus, muutoksen johtaminen, managament ja leadership oppilaitoksen johtamisessa, yksilön ja organisaation innovatiivisuus sisäinen yrittäjyyden kulmakivinä sekä innovatiivisuuden kehittäminen oppilaitoksissa.

Kivijärven koulun veso-koulutus, Rautjärvi, 30.9.2004
Yrittäjyys ja osallistuva kansalaisuus OPS:eissa. Osallistujina 9 opettajaa.

Skinnarilan koulun veso-koulutus, 16.10.2004, 14 koulun opettajaa.
Yritteliäs asenne opettajan ja koululaisen arjessa. Kouluttajana Jarmo Viitala.

Yrittäjyyskasvatuskoulutus Vuoksenniskan koulun opettajille, Imatra, 3.11.2004, 13 opettajaa.
Yrittäjyyskasvatus ja yrittäjämäinen pedagogia koulun arjessa. kouluttajana KT Liisa Remes.

Kosken koulun veso-koulutus, Imatra, 2.11.2004, 17 opettajaa.
Veso –iltapäivässä (puolikas VESO) käytiin läpi yrittäjyys ja osallistuva kansalaisuus –teemakokonaisuutta ja etsittiin niitä mahdollisuuksia, joita yrittäjyyskasvatus voisi Kosken koululle tuoda, peilaten ajatuksia koulun Opsiin.

Yrittäjyyskasvatus ja OPS, Joutsenon koulujen veso, Joutseno, 13.11.2004, 79 opettajaa.
Koko kunnan yhteisessä veso –päivässä pureuduttiin ensin yleisellä tasolla yrittäjyyskasvatuksen sisältöön ja mahdollisuuksiin sekä yrittäjyyskasvatuksen rooliin ja näkymiseen opsissa. Yhteisen osuuden jälkeen opettajajoukko jatkoi alustajien avustuksella kolmessa ryhmässä (alakoulun opettajat, yläkoulun opettajat ja lukion opettajat) teeman läpikäyntiä miettien, miten käytännössä yrittäjyyskasvatus voi näkyä kunkin oppiaineen opetuksessa.

Myllymäen, Lönnrotin ja Lönnrotinkadun koulujen yhteinen veso, 27.11.2004, 69 opettajaa.
Veso-koulutus tiimiorganisaatiossa toimimisesta, koulutuksessa osallistujia kolmesta koulusta. Kouluttaja KT Liisa Remes.

Kevät 2005:

II moduuli, Yritystoiminta, ulkoinen yrittäjyys 5 ov, 13.1. - 17.3.2005. Yhteensä 5 lähiopetuspäivää, osallistujina 12 opettajaa., kouluttajana KTM Markku Ikävalko. Opintojakson tavoitteena on antaa kokonaiskuva pk-yrityksen liiketoiminnan perusprosesseista sekä luoda työkaluja yrityksiin tutustumiseksi ja niiden toiminnan ymmärtämiseksi. Lisäksi opiskelijat saavat hyvä kuvan lähialueen yritystoiminnasta, ja yritysmaailman tarpeista koulun näkökulmasta. Tavoitteena on antaa näkökulmia verkostoitumiseen, ulkopuolisen asiantuntijuuden hyödyntämiseen sekä koulun ja yritysmaailman välisen kumppanuuden rakentamiseen. Kurssin aikana luodaan runko, jonka mukaan yrittäjyyteen liittyviä asioita voidaan opettaa koululaisille, tutustuttaa heitä alueen pk-yrityksiin ja opastaa yrityksien keskeisimpien asioiden suunnittelussa.

Imatran yhteislukion opettajien koulutus, Imatra, 18.2.2005, 14 opettajaa.
Miten yritteliäisyys näkyy nyt arjessa ja miten ja missä se voisi näkyä?

Osallistuva kansalaisuus ja yrittäjyys -valinnaiskurssiksi, 1. lähijakso, 21.2.2005, 17 opettajaa
Koulutuspäivän tavoitteena on pohjustaa ja auttaa suunnittelutyötä, jotta alueellamme yrittäjyyden valinnaisaineiden (kurssien) tarjonta kasvaisi. Tavoitteena on myös yhteistyö eri koulujen välillä. Koulutuspäivien myötä luodaan ja testataan erilaisia malleja ja pilottikursseja. Syntyvien kurssien omaleimaisuus on avainasemassa.

Oppilaanohjaus ja yrittäjyys: TET-jaksojen kehittäminen, 15.3.2005. Osallistujina 10 opoa (lopoa). Kouluttajana KT Liisa Remes.
Tet-jaksojen ja työharjoittelun kehittäminen on jo pitkään ollut tärkeä osa oppilaanohjauksen kehittämistä ja yrittäjyyskasvatuksen ajatuksilla on todellinen mahdollisuus viedä työharjoittelua eteenpäin. Tämän koulutuksen tavoitteena on avata uusia näkökulmia Tet-jaksojen toteuttamiseen ja työharjoitteluun. Lähtökohtana on yrittäjämäinen toimintamalli. Tarkastelun kohteena on myös yrittäjyysharjoittelu.

Itä-Suomen koulun henkilöstöseminaari, 1-2.4.2005, 2 pv, 21 opettajaa
Yrittäjyyskasvatuksen koulutuspäivä. Kouluttajana KT Liisa Remes. Ohjelmassa yrittäjyys ja yrittäjyyskasvatus – johdantoluento, yrittäjyyttä edistävät oppimismenetelmät ja – tavat, yrittäjämäinen pedagogiikka ja potentiaalisen yrittäjän kasvattaminen, rohkeutta yrittäjyyskasvatuksen toteuttamiseen (sis. luovuusharjoite + metodit), yrittäjyys koulun kulttuurissa, Itä-Suomen koulun yrittäjyys-painotusalueen tavoitteiden kirkastaminen (ryhmätyö), yrittäjyys mahdollistuu (ryhmätyö ja tehtävä), tiimiyrittäjyys, yrittäjyys ja verkostot (ryhmätyö), ulkoinen yrittäjyys ja koulun yrittäjyyskasvatus, open oma mielikuvayritys (tehtävä + keskustelua).

Kuinka kasvattaa kriittisiä ja osallistuvia kansalaisia? Historian ja yhteiskuntaopin opettajien koulutus, 4.-5.4.2005. Osallistujina 11 historian ja yhteiskuntaopin opettajaa. Kouluttajana FT Kalle Michelsen. Koulutus jatkuu syksyllä neljällä lähipäivällä. Koulutuksessa käsiteltäviä kysymyksiä: Historiantutkimuksen nykytila, keskeiset tutkimusaiheet ja tulkinnat. Keskustelua historian roolista tämän päivän Suomessa, Euroopassa ja globalisoituvassa maailmassa. Tarvitaanko historiaa vai onko historia menettänyt merkityksensä ihmisten, yhteisöjen ja yhteiskuntien itseymmärryksen välineenä? Historia menneisyyden ja nykyisyyden terapiakeinona: Keskustelua menneisyyden traumoista ja historian mahdollisuuksista selvittää traumatta ’terapeuttisilla’ tutkimuksilla, esimerkkeinä Heikki Ylikankaan vuoden 1918 tapahtumia koskevat tutkimukset, sotasurmaprojekti sekä Huhtiniemen teloitukset. Miksi historia pyrkii kansakunnan viralliseksi terapeutiksi ja onko historiallisella tiedolla todellisia mahdollisuuksia vaikuttaa menneisyyden traumoihin?

III moduuli, Työyhteisön yrittäjämäinen toimintakulttuuri 5 ov, 14.4.-1.6.2005, 9 opettajaa, 4 lähipäivää.. Kouluttajana KTT, YTK Iiris Aaltio.
Opintojakson tavoitteena on kehittää opiskelijan tiedollisia ja taidollisia valmiuksia ymmärtää ja ottaa käyttöön yrittäjämäisen organisaation ja organisaatiokulttuurin mahdollistavia toimintamalleja, sekä analysoida ja syntetisoida erilaisia työelämän

toimintatilanteita näiden toimintamallien avulla. Opintojakson perehdytään organisaation sisäiseen yrittäjyyteen yksilön toteuttamana sekä kollektiivisena toimintana. Opintojaksolla käsitellään kysymyksiä, jotka liittyvät sisäiseen yrittäjyyteen, organisaatiossa oppimiseen, asiantuntijuuden jakamiseen sekä toimintakulttuurin kehittymiseen yrittäjämäiseksi. Lisäksi käsitellään yrittäjämäisen toimintakulttuurin johtamisen erityispiirteitä.

Yrittäjyyskasvatuksen käytänteitä: yrittäjämäinen pedagogiikka ja projektitoiminta luokanopettajille, 2-3.5.2005, osallistujina 8 opettajaa ja kouluttajana KT Liisa Remes. Koulutuksen tavoitteena on tutustuttaa yrittäjyyden ja osallistuvuuden pedagogiikkaan. Käsiteltäviä teemoja ovat mm. oppiminen ja se ohjaaminen, intoa opetukseen sekä aktiivinen ja osallistuva oppiminen. Koulutuksessa opitaan yrittäjämäisen toimintatavan ja yhteistyöprojektien perusteita toiminnan kautta. Koulutus antaa eväitä kehittää oppilaiden ja koulun projekti-, tiimi ja ryhmätyöskentelytaitoja yrittäjyyslähtöisesti. Opiskelijat tuottavat itse omaa opetussuunnitelmaa.

Osallistuva kansalaisuus ja yrittäjyys -valinnaiskurssiksi, 2. lähijakso, Ruokolahti, 3.5.2005, 13 opettajaa. Kouluttajina yliassistentti, KTM Markku Ikävalko ja tutkija Juha-Matti Saksa. Yliopiston PRO-Prosessi tutuksi ja valinnaiskurssista prosessiksi.

Myllymäen koulun tiimivetäjien tiimiorganisaatiokoulutus, Lappeenranta, 26.5.2005, 6 opettajaa. Kouluttajana Tuomo Lähdeniemi, Oy Fountain Park Ltd.
Koulutuspäivän tavoitteena on kokonaiskuvan rakentaminen johtamisesta kouluyhteisössä; keskustelun aloittaminen. Tutustutaan johtamisen kenttään ja siihen, mistä se Myllymäessö muodostuu. Tavoitteena valtaantunut olotila; tiedämme mitä seuraavaksi pitäisi tehdä. Selvitetään myös kuka tekee, mitä tekee, milloin tekee, miten tekee.

Syksy 2005:

Opot ja TET-jaksojen kehittäminen, 30.-31.8.2005, 15 opettajaa, 2pv. Kouluttaja KT Liisa Remes.
TET-jakso - aliarvostettu pakko vai mahdollisuus kehittymiseen? Keskustelevien koulutuspäivien kohderyhmänä ovat perusasteen ja lukion oppilaanohjaajat. Ohjelmassa keskusteleva orientaatioluento aiheesta ”Yrittäjyys osaksi opintojen ohjausta, työelämään tutustumisen jaksoja ja opinto-ohjaajan työtä”. Tuotetaan ryhmätöinä suunnitelmat ’Yrittäjä- ja sisäisen yrittäjyyden harjoittelujen kehittämiseksi TETissä’. Keskusteluluento aiheesta ”Yrittäjyyden monipuolinen ilmeneminen OPOn työssä”. Laaditaan ryhmissä suunnitelmat yrittäjyyden viemisestä osaksi OPOn työtä ja tähän liittyvää oppimis- ja ohjaamiskulttuuria.

Yrittäjyys valinnaisaineena, 3. lähijakso, 30.8.2005. 7 opettajaa
Kouluttajina yliassistentti, KTM Markku Ikävalko ja tutkija Juha-Matti Saksa. Yliopiston PRO-Prosessi jatkuu, osallistujien kurssitöiden esittely sekä keskustelua. Tiekartta; miten tästä eteenpäin?

Myllymäen koulun tiimivetäjien tiimiorganisaatiokoulutus, jatkoa 26.5. koulutuksesta, Lappeenranta, 5.9.2005, 6 opettajaa

Operinkiläisten koulutuspäivä, Savitaipale, 9.9.2005, 11 opettajaa
Agendi Modus –hanketta edeltäneen esiselvityshankkeen aikana muodostunut opettajarinki kokoontui Savitaipaleella. Koulutuspäivän aikana operinkiläiset vierailivat kolmessa savitaipalelaisessa yrityksessä sekä vaihtoivat kuulumisia ja kokemuksia. Koulutuspäivässä mietittiin menneitä ja peilattiin tulevaisuuteen.

Muutoksen tuulet koulumaailmassa - seminaari koulutuspäättäjille, 15.-16.9.2005, osallistujia 68 henkeä.
Keskustelu-, ideointi- ja suunnittelupäivät hankkeeseen osallistuvien kuntien rehtoreille, koulutoimille ja koulutuslautakuntien jäsenille. Päivien aikana tutustutaan alkaneisiin yhteistyö- ja koulutushankkeisiin meillä ja muualla sekä kartoitetaan tulevaisuudessa toteutettavia ideoita. Seminaari toteutettiin yhteistyössä VOK 2005–2006 – verkko-opetuksen kehittämishankkeen kanssa.
Yrittäjyyskasvatus –teeman päivässä esiintyjinä johtaja Martti Pallari, Suomen Yrittäjät, opetusneuvos Armi Mikkola, Opetusministeriö, yritysvalmentaja Rauno Korpi, projektipäällikkö Reijo Vaurula, Kouvolan alueella toimiva PYRY – yrittäjyyskasvatushanke, toimitusjohtaja Jukka Korkeila Etelä-Karjalan yrittäjät, pastori Isä Mitro, Helsingin ortodoksinen seurakunta.

Kuinka kasvattaa kriittisiä ja osallistuvia kansalaisia? 3.-4.10.2005, koulutus jatkuu. 9 opettajaa.
Kouluttajana FT Kalle Michelsen.
Teemoina: Karjalan historia, sen menneisyys, nykyisyys ja tulevaisuus: Miksi Karjalasta keskustellaan ja mikä on historiantutkimuksen sanoma Karjala-keskustelulle? Miksi Karjalan historia on vuoden 1945 jälkeen ’näkymätöntä historiaa’ ja mikä merkitys historian katkeamisella on Etelä-Karjalan identiteetille ja itseymmärrykselle. Uudet historiat eli miten arkielämä, naiset, lapset ja muut unohdetut ryhmät ovat muuttaneet historiaa ja ihmisten ymmärrystä menneisyydestä ja sen rakenteista

Ideasta tuotteeksi, Lappeenranta, 5.-7.10.2005. Koulutus peruttu / siirretty helmikuulle 2006.

1. moduuli: Orientaatiojakso ja omaehtoinen yrittäjyys 5ov, 4 lähiopetuspäivää, 13.10.-7.12.2005
Kouluttajana tutkimusassistentti Annukka Tapani, Tampereen yliopiston Ammattikasvatuksen tutkimus- ja koulutuskeskus.
Opintojaksolla luodaan kokonaiskuva yrittäjyyden kehityksestä, luonteesta, arvoperustasta ja muodoista sekä yrittäjyyden pedagogiikasta yksilön toimintatapana. Jaksolla toteutetaan yrittäjämäistä pedagogiikkaa, jossa korostuu oppijoiden oma toiminta, vertaisoppiminen ja suhde ympäröivään todellisuuteen.

Lyseon lukio, työyhteisön koulutus, Lappeenranta, 14.10.2005, 6 opettajaa. Kouluttaja KT Liisa Remes. Tiimityön ja työyhteisön kehittäminen. Koulutuksessa valmennetaan koulun tiimivastaavia kehittämään koulukultturia kohti yrittäjämäisempään suuntaan. Koulutus

etenee nykytilan analyysistä kehittämisodotusten tarkasteluun ja päättyy tiimivastaavan toimenkuvan kirkastamiseen.

Lappeenrannan Lyseon lukion VESO, **Tiimityön ja työyhteisön kehittäminen** Lappeenranta, 15.10.2005, 25 opettajaa. Kouluttaja KT Liisa Remes. Koulutuksessa keskitytään tiimitoimintaan, sen lainalaisuuksien pohdintaan ja kehittämistehtäviin. Harjoitteiden avulla parannetaan työyhteisön dynamiikkaa.

Sparrauspäivä Imatralla, 26.10.2005. Kouluttajana Petrikki Tukiainen, Villinikkarit oy, Jyväskylä. Osallistujina opettajia Imatran / Imatrankosken alueen opettajia, rehtoreita, yrittäjiä ja elinkeinoelämän vaikuttajia yhteensä 7 henkeä (3 yrittäjää ja 4 opettajaa). Päivän tarkoituksena on kertoa innostavia käytännön esimerkkejä yrittäjyyden ja yrittäjämäisen toiminnan edistämisestä. Innovatiivisten tarinoiden kautta syntyy aineksia ryhmäkeskusteluille, joiden kautta synnytetään uusia ideoita Imatran seudun yrittäjyyden ja yrittäjyyskasvatuksen kehittämiseksi.

Alisuoriutuja haastaa opettajan, Lappeenranta, 27.-28.10.2005, 32 opettajaa Kouluttajana KT Marita Kontoniemi. Luokkahuoneessa alisuoriutuja vie paljon opettajan aikaa ja voimia. Koulutuspäivien aikana pohditaan niitä keinoja, joilla haastavaan oppilaaseen voidaan vaikuttaa ja samalla ohjata urakkamaisen työnteon kulttuuriin. Koulutuksen teemoja olivat:
- Alisuoriutuja luokassa – haaste vai ahdistus opettajalle?
- Alisuoriutuminen koulun haasteena
- Ryhmätyöskentelyä (Alis-menetelmä)
- Ryhmäharjoituksia teemasta Miten opettaja selviää kaiken erilaisuuden keskellä – kestääkö identiteetti?
- Pohditaan erilaisia keinoja (opettajan mahdollisuuksia) puuttua alisuoriutumiseen

Myllymäen koulun Veso-koulutus: Yrittäjämäisen työyhteisön mahdollisuudet Myllymäessä, Lappeenranta, 29.10.2005, osallistujina 44 opettajaa. Kouluttajana: Tuomo Lähdeniemi, Oy Fountain Park Ltd
Veso-päivän teemoja: Aktiivinen työyhteisö Myllymäessä - työyhteisön pelisäännöt, viestinnän pelisäännöt, kehittämisen mahdollisuudet (ryhmätyöt kehittämiskohteista), tulosten esittäminen ja johtopäätökset.

Oppilaan yrittäjäminän kehittyminen - miten opettaja voi vaikuttaa? Lappeenranta, 10.-11.11.2005
Kouluttajana KTT, KM Kari Ristimäki, Vaasan yliopisto. Koulutus peruttiin osallistujapulan vuoksi.

Sammonlahden palvelualueen VESO teemasta ’Muisti, oppiminen ja yritteliäisyys’. Lappeenranta, 12.11.2005, osallistujia 110 henkeä. Kouluttajana Taru Kivi, Tiedonpuu ry, Lahti.
VESO-päivä rakentui keskusteluluennon ympärille, jossa esiin tuli seuraavia teemoja: Neurokognitiivinen oppimiskäsitys, muisti ja metakognitiiviset taidot, käsitys itsestä oppijana, ohjattu oppimiskokemus ja ajattelun taidot.

Opettajan ohjaustaitojen kehittäminen, Lappeenranta, 1.-2.12.2005. 18 osallistujaa. Kouluttajana yliopistonopettaja, psykologi, YTM Merja Niemi-Pynttäri.
Koulutuspäivien aikana kirkastetaan mielikuvaa siitä, mitä ohjauksella tarkoitetaan. Teemoina mm. haastavien tilanteiden kohtaaminen (opiskelijat / vanhemmat), vuorovaikutustaidot, oman työn arvot ja työhyvinvointi. Koulutus sisältää ennakkotehtävän.
Koulutuksen tavoitteena on antaa käsitys ohjauksesta työmuotona ja sen soveltamisesta omaan työhön, saada välineitä vaikeiden vuorovaikutustilanteiden kohtaamiseen ja lisätä työhyvinvointia.

Kuinka kasvattaa kriittisiä ja osallistuvia kansalaisia? Historian ja yhteiskuntaopin opettajien koulutus, 13.14.12.2005. Osallistujina 7 historian ja yhteiskuntaopin opettajaa. Kouluttajana FT Kalle Michelsen. Koulutus alkoi keväällä 2005 ja oli kokonaiskestoltaan 6 koulutuspäivää.
Ensimmäisenä lähipäivänä tehtiin excursiomatka Viipuriin, jossa tutustuimme Aalto -kirjastoon, Pyöreään torniin, Viipurin linnaan ja sen museoihin.
Toisena, eli koulutuksen viimeisenä päivänä tehtiin yhteenveto edellispäivän excursiomatkasta. Lisäksi tehtiin ryhmätöinä ”yliopistoluennot” mm. Viipurin kulttuurielämästä sekä asemakaavasta.

Erityisopetuksen kehittäminen yrittäjyyskasvatuksen viitekehyksessä.
Lappeenranta, 20.12.2005, osallistujina 20 lappeenrantalaista laaja-alaista erityisopettajaa. Kouluttajana: Tuomo Lähdeniemi, Oy Fountain Park Ltd.
Päivän teemat: Erityisopetuksen kehittämisen tausta ja tarpeet sekä strategisen suunnittelun perusteet (strategian asema toiminnassa, strategian tehtävät, strategisen suunnittelun aikajänteet). Koulun toiminnan kehittäminen kohti aktiivista, yrittäjämäistä organisaatiota. Ryhmätöissä pohdittiin sitä, millaisella suunnitteluprosessilla saadaan aikaan erityisopetuksen jatkuva kehittyminen. Lopuksi mietittiin sitouttavaa strategiatyötä käytännössä (miten arvioidaan onnistumista ja miten strategiatyö näyttäytyy yrittäjyyskasvatuksen viitekehyksessä).

Kevät 2006:

II moduuli, Yritystoiminta, ulkoinen yrittäjyys 5 ov, 17.1. - 10.3.2006. Yhteensä 5 lähiopetuspäivää, osallistujina 4 opettajaa ja yksi hankehenkilöstöä, kouluttajana KTM Markku Ikävalko.
Opintojakson tavoitteena on antaa kokonaiskuva pk-yrityksen liiketoiminnan perusprosesseista sekä luoda työkaluja yrityksiin tutustumiseksi ja niiden toiminnan ymmärtämiseksi. Lisäksi opiskelijat saavat hyvä kuvan lähialueen yritystoiminnasta, ja yritysmaailman tarpeista koulun näkökulmasta. Tavoitteena on antaa näkökulmia verkostoitumiseen, ulkopuolisen asiantuntijuuden hyödyntämiseen sekä koulun ja yritysmaailman välisen kumppanuuden rakentamiseen. Kurssin aikana luodaan runko, jonka mukaan yrittäjyyteen liittyviä asioita voidaan opettaa koululaisille, tutustuttaa heitä alueen pk-yrityksiin ja opastaa yrityksien keskeisimpien asioiden suunnittelussa.

Lemin koulujen veso-koulutus pidettiin 14.1.2006, johon osallistui lähes kaikki Lemin kunnan opettajat eli 25 opettajaa. Päivän tavoite oli laajentaa opettajien käsityksiä viestinnän ja yhteistoiminnan, sisäisen yrittäjyyden, merkityksestä työyhteisön

kehittymisessä ja kehittämisessä. Tavoite pyrittiin saavuttamaan: Avaamalla vuorovaikutusta komiikan keinoin, Esittelemällä yhtenäisen peruskoulun toimintaa, johon on myös lisätty käytännön esimerkkejä sekä esittelemällä verkko-oppimisympäristöä ja sen käyttöä.

Ideasta tuotteeksi, 1.-3.2.2006 perusasteen taito- ja taideaineiden opettajille tarkoitettu koulutus. Opettajia tähän kolmen päivän koulutukseen osallistui 12 ympäri maakuntaa. Koulutuksessa tutustuttiin yleisiin tuotesuunnittelumalleihin ja ongelmanratkaisuprosesseihin. Kurssin aikana käsityöyrittäjä esitteli tuotteensuunnitteluprosesseissa käyttämiään toimintatapoja. Koulutuksessa harjoiteltiin ongelmanratkaisumalleja, joista on apua käytännön opetuksessa.
Kouluttajina toimivat muotoilija Paula Löppönen, FM Susanna Paavonen ja FM Reetta Jokinen, Improvisaatioteatteri Joo, professori Hannu Kärkkäinen, Lappeenrannan teknillinen yliopisto, Satu Jyrkinen ja Henna Heiskamo, Saimaanharjun koulukeskus sekä käsityöyrittäjä Minna Ikonen Tuliniekka Oy

Kesämäenrinteen alueen opettajien ja varhaiskasvattajien koulutus: Ammatillinen vuorovaikutusvastuu –koulutus (2 samasisältöistä 3 tunnin koulutusta) sekä vanhempainilta teemasta **Vuorovaikutus ja temperamentti** 8. 2.2006. Koulutukseen osallistui yhteensä 168 opettajaa. Seuraavana päivänä 9.2.2006 syvennettiin teemaa Voisalmen ja Tyysterniemen koulujen tiimivastaavien kanssa, joita 6 henkeä. Kouluttajana Liisa Raina.

Kognitiivisten tyylien merkitys ja hyödyntäminen opetuksessa (Oppilaiden oppimisstrategiat ja niiden tulkinta) aihealueesta pidettiin koulutus Lauritsalan alueen opettajille, joita oli paikalla 13. Koulutuksessa käsiteltiin oppilaiden erilaisia oppimistyylejä ja niiden kartoitustusta erilainen oppija teeman osana. Koulutus pidettiin 15.2. Kouluttajana toimi Jukka Alava, Jyväskylän Rehtori-instituutin johtaja.

Tiimityön mahdollisuudet kouluyhteisössä yrittäjyyskasvatuksen viitekehyksessä, tiimivastaavien koulutuksen ensimmäinen päivä pidettiin 17.2. ja jälkimmäinen koulutuspäivä 10.5.2006. Koulutukseen osallistui helmikuussa 19 tiimivastaavaa ja toukokuussa osallistujia oli 13, Alakylän, Kuusimäen, Lavolan ja Voisalmi-Tyysternimene kouluilta. Koulutuksen teemoja olivat; terveen tiimivetoisen työyhteisön pelisäännöt, osallisuus ja osallistuminen, työyhteisön tuloksellisuuden arviointi. Kouluttajana: Tuomo Lähdeniemi, Oy Fountain Park Ltd.

Teemakokonaisuudesta käytäntöön kaksipäiväinen koulutus järjestettiin 23.–24.2.2006, johon osallistui 8 alueen rehtoria ja opettajaa. Osallistuva kansalaisuus ja yrittäjyys - teemakokonaisuus näkyy tämän päivän opetussuunnitelmissa. Koulutuksessa etsittiin vastauksia ja käytännön esimerkkejä siihen, miten teemakokonaisuuden haasteisiin voidaan konkreettisesti vastata arjen opetustyössä.
Kouluttajana toimi professori, KTT, KM Kari Ristimäki.

III moduuli, Työyhteisön yrittäjämäinen toimintakulttuuri 5 ov, 31.3.-24.4.2006 välillä 4 lähipäivää. Kouluttajana KTT, YTK Iiris Aaltio. Osallistujina kolme opettajaa ja yksi hankehenkilöstöä.

Opintojakson tavoitteena on kehittää opiskelijan tiedollisia ja taidollisia valmiuksia ymmärtää ja ottaa käyttöön yrittäjämäisen organisaation ja organisaatiokulttuurin mahdollistavia toimintamalleja, sekä analysoida ja syntetisoida erilaisia työelämän toimintatilanteita näiden toimintamallien avulla. Opintojakson perehdytään organisaation sisäiseen yrittäjyyteen yksilön toteuttamana sekä kollektiivisena toimintana. Opintojaksolla käsitellään kysymyksiä, jotka liittyvät sisäiseen yrittäjyyteen, organisaatiossa oppimiseen, asiantuntijuuden jakamiseen sekä toimintakulttuurin kehittymiseen yrittäjämäiseksi. Lisäksi käsitellään yrittäjämäisen toimintakulttuurin johtamisen erityispiirteitä.

Viimeisen opintojakson päätyttyä on ”Yrittäjyyden perusopinnot opettajille 15 ov” suorittanut yhteensä 12 opettajaa ja rehtoria. Lappeenrannasta 2, Imatralta 2, Joutsenosta 3, Parikkalasta 1, Rautjärveltä 2, Taipalsaarelta 1, Lemiltä 1.

Yrittäjyystarinat elämään – viestintäkoulutus 11.4.2006, Imatralla KEHYn tiloissa. Koulutuksen järjestivät yhteistyössä Agendi Modus –yrittäjyyskasvatushanke, TAT Taloudellinen Tiedotustoimisto sekä Imatran Seudun kehitysyhtiö. Kouluttajana: Kalevi Tammivuori TAT. Koulutus oli tarkoitettu sekä opettajille että yrittäjille.
Koulutuspäivän tavoitteena:

- kehittää Sparrauspäivän yrittäjyystarinoita innostaviksi esityksiksi
- kehittää oman asiantuntijuuden vakuuttavuutta
- kannustaa kouluja ja yrityksiä yhteistyöhön
- kehittää osallistujien henkilökohtaisia esiintymistaitoja
- tutustua tarinan suunnitteluun ja rakentamisen prosessiin
- kehittää viestinnän uskottavuuteen vaikuttavia tekijöitä
- hioa puhe-esityksen vuorovaikutteisuutta ja monipuolista havainnollisuutta

Armilan koulun VESO 6.5.2006: Yrittäjämäisesti toimiva työyhteisö. Koulutukseen osallistui 19 Armilan koulun opettajaa. Kouluttajana toimi Petrikki Tukiainen Villinikkarit Oy:stä.
Veso-päivän tarkoituksena on innostaa työyhteisöä näkemään oman toiminnan kehittämismahdollisuuksia ja synnyttää uusia ideoita yrittäjämäisen työyhteisön rakentamiseen. Konkreettisina tavoitteina on kehittää työyhteisön työskentelyosaamista ja yksilöiden sisäisen yrittäjyyden valmiuksia sekä innostaa yksilöitä tunnistamaan omia vahvuuksiaan työyhteisön jäseninä. Koulutuksen teemoina ovat ”yhteinen haaste sytyttää yhteisön” ja ” Sisäinen yrittäjyys työyhteisön toimintatapana”.

Lemin koulukeskuksen VESO-iltapäivä, teemana lukuvuoden 2005–2006 arviointia ja yritysesittelyjä 1.6.2006
Iltapäivään (3tuntia) osallistui 17 koulukeskuksen opettajaa. Koulutuksessa toimivat alustajina Tiina Koskela ja Elena Ruskovaara. Koulutuksen alussa opettajat arvioivat Venla –kyselyä hyödyntäen lukukauden toteutumista eri aihekokonaisuuksien kannalta. Kyselyssä pohjana kansalliset OPSit, 7 aihekokonaisuutta sekä Lemin kunnan OPS. Jokainen opettaja kirjasi kunkin aihekokonaisuuden perään parhaan / onnistuneimman kokemuksensa tästä teemasta oman oppiaineensa kannalta / koulun yhteisten teemapäivien kannalta. Lisäksi opettajat arvioivat viisiportaisella asteikolla sen, miten aihekokonaisuus toteutui omassa opetuksessa. Yhteenveto pohdinnoista on koulun rehtorin köytössä syksyn suunnittelupäivässä.

Iltapäivä jatkui lemiläisten yritysesittelyiden ja yrittäjätarinoiden avulla. Yrittäjäpariskunta Jonna Jokela ja Serge Meijerink kertoivat koulun auditoriossa yrityksestään ”Little Purple Onion” sekä tulevaisuuden suunnitelmista. Tämän jälkeen siirryimme Lemin Vanhaan Kirjakauppaan, jossa yrittäjä Aapo Pakari esitteli Taikalyhdyn toimintaa. Koulutuspäivä päättyi ravintola Kippurasarvessa, jossa yrittäjä Esko Hietaranta kertoi Säräpirtistä ja Juhla-Avain Oy:n tarinan.

Yrittäjyyskasvatusta varhaiskasvattajille
Koulutuksessa etsittiin vastauksia siihen, mitä yrittäjyyskasvatus on ja miten se liittyy varhaiskasvattajien arkeen. Kesäkuussa järjestettiin kolme (7.6., 12.6. ja 14.6.) samansisältöistä neljä tuntia kestävää koulutusiltapäivää, joihin osallistui yhteensä 27 lappeenrantalaista varhaiskasvattajaa. Koulutuksessa tutustuttiin yrittäjyyskasvatukseen menetelmänä ja sisältönä sekä yhdistettiin kestävä kehitys luovuuteen ja yrittäjyyteen (”romusta riemua). Kouluttajina toimivat Jarmontrain Oy:stä Jarmo Viitala ja Jaana Ihme Etelä-Karjalan käsi- ja taideteollisuus ry:stä.

Syksy 2006:

Sammonlahden palvelualueen VESO: Kestävä kehitys, yrittäjyys ja yrittäjyyskasvatus 9.9.2006
Veso-päivässä tutustuttiin kahteen yritykseen, Auto-Suni oy ja K-Citymarket Lappeenranta, kuultiin yrittäjätarinat, tutustuttiin yritysten toimintaan sekä kestävän kehityksen linjauksiin. Alustajina yrityksissä toimivat toimitusjohtaja Tapani Suni, Suni oy, toimitusjohtaja Mikko Eskola, Auto-Suni oy ja tavaratalojohtaja Jouni Kauria, K-citymarket Lappeenranta. Puheenvuorot oli otsikoitu: Päivittäistavarakauppa ja kestävä kehitys, kestävä kehitys yrityksen kannalta – kestävä kehitys kuluttajan kannalta, miksi ja milloin ryhdyin yrittäjäksi, perheyrittäjänä Suomessa ja autokauppa, autohuoltopalvelut sekä kestävä kehitys. Yritysvierailuiden jälkeen Saimaan risteily M/S Camillalla, jossa kuultiin Sammonlahden koulun kestävän kehityksen tilannekatsaus. Osallistujina 74 sammonlahtelaista opettajaa.

Modulistitreffit 28.9.2006
”Yrittäjyyden perusopinnot opettajille” -opintokokonaisuudessa mukana olleille opettajille järjestettiin modulistitreffit. Koulutuspäivän aikana verkotuttiin sekä kuultiin mitä yrittäjyydessä ja yrittäjyyskasvatuksessa tapahtuu meillä ja muualla sekä mietittiin tulevaa. Teemat ja alustajat: Etelä-Karjalan elinkeinostrategia opettajan kannalta /toimitusjohtaja Mika Peltonen, Etelä-Karjalan kauppakamari, Yrittäjyys – yhdessä tekemistä / VTT-opiskelija Annukka Tapani, Helsingin yliopisto, Yrittäjyys koulussa ja opetuksessa / tutkijakoulutettava Markku Ikävalko, Lappeenrannan teknillinen yliopisto, Eteläkarjalaisten opettajien yrittäjyysasenteita / Elena Ruskovaara. Iltaosuudessa sponsorina toimi Tietokoura oy, ja kuultiin myyntipäällikkö Markus Helvastolta yritysesittely Tietokourasta. Koulutuspäivään osallistui 12 opettajaa.

Voisalmi-Tyysterniemi koulun VESO 30.9.2006: Erilaiset toimijat koulussa – erilaisuuden hyödyntäminen:
Koulutuspäivässä tutustuttiin MBTI – työkaluun yrittäjyyskasvatuksen viitekehyksessä. Koulutuksen aluksi osallistujat täyttivät Dynamo-persoonallisuusindikaattorin, jonka jälkeen syvennyttiin teemaan ”Tunne itsesi – tunnista voimavarasi”. Kuultiin oppimisen, ajattelun ja toiminnan erilaisuudesta erilaisten oppimistyylien näkökulmasta. Iltapäivällä kuul-

tiin luento aiheesta ”Itsetuntemus avain erilaisuuden oivaltamiseen – persoonallisuuden kiehtova dynamiikka” ja selitettiin Dynaamisen persoonallisuusindikaattorin tuloksia erilaisuuden kautta. Koulutuksesta vastasivat professori Vesa Routamaa ja assistentti Anu Hapulahti molemmat Vaasan yliopistosta. Päivään osallistui 30 opettajaa.

Taloustietoa historian- ja yhteiskuntaopin opettajille 12.-13.10.2006
Koulutuspäivien aikana kerrattiin taloustiedon peruskäsitteitä ja ilmiöitä kuten markkinoiden kysyntä ja tarjonta, markkinatalous, rakenne politiikka sekä politiikkavaihtoehdot (FIPO, RAPO, TUPO ja VAPO). Lisäksi tarkasteltiin erityiskysymyksinä Suomen kilpailukykyisyyttä, työttömyyden selityksiä, talouden sopeutumista ja globalisaation vaikutuksia Suomen talouteen. Yrittäjyyden ja teknologisen kehityksen näkökulma tuli erityisesti esille kansantalouden kasvun ja kehityksen moottorina.
Koulutuspäivät rakentuivat professori Kalevi Kyläheikon (LTY) luennoista sekä Yliassistentti Tiina Jauhiaisen (LTY) harjoituksista. Osallistujia 16

Terveen työyhteisön pelisäännöt yrittäjyyskasvatuksen viitekehyksessä – miten löytää ja säilyttää ilo työssä? Kosken koulun Veso-koulutus 14.10.2006
Koulutuksessa käsiteltiin työyhteisön pelisääntöjä ja jokaisen sen jäsenen roolia vastuullisena toimijana. Erityisenä kysymyksinä nousivat esiin koulun kehittäminen työyhteisönä, erilaisuus, työn ilo ja sen rakentaminen. Koulutukseen osallistuneet olivat ennen koulutusta ottaneet osaa verkkopohjaiseen dialogiin, jossa selvitettiin mm. mitä he pitivät tärkeänä työyhteisössä. Dialogin palaute käytiin läpi koulutustilaisuudessa. Koulutus vastasi Myllämäen alueelle aikaisemmin (25.10.2005) toteutettua koulutusta. Kouluttajana toimi Tuomo Lähdeniemi Fountainpark Oy:stä. Osallistujia 38.

Kielenopetuksen haasteita - Kielten opettajien koulutus 31.10.2006
Koulutuspäivässä mietittiin, minkälaisia kieli- ja viestintätaitoa yrityselämä tällä hetkellä odottaa työntekijöiltään ja minkälaista kielikoulutusta yritykset tarjoavat henkilöstölleen. Näin löydettiin yrittäjyyskasvatuksen ja kielenopetuksen yhteys. Koulutuksessa kuultiin luento kielenopetuksen laadunhallinnasta ja mitä se tarkoittaa käytännössä, keskusteltiin kieliryhmissä oman opetettavan kielen tulevaisuudesta ja siitä miten parhaiten valmentaa oppilaita kielenopiskeluun jatko-opinnoissa. Keskustelua käytiin myös opetuksesta. Kouluttajina ja alustajina toimivat kielikeskuksen johtaja Vuokko Paakkonen, LTY, KIKE, kouluttaja Riitta Gröhn, LTY, KOKE, Manager Katja Tiikasalo, Larox Flowsys Oy sekä suunnittelija Kristiina Karjalainen, LTY, Oppimiskeskus. Koulutukseen osallistui 21 kieltenopettajaa Etelä-Karjalan alueelta.

Armilan palvelualueen MBTI Veso 25.11.2006

Koulutuspäivässä tutustuttiin MBTI –työkaluun yrittäjyyskasvatuksen viitekehyksessä. Koulutuksen aluksi kukin osallistuja täytti Dynamo-persoonallisuusindikaattorin sekä teki Kolbyn oppimistyylitestin. Kuultiin alustukset aiheista ”Tunne itsesi – tunnista voimavarasi”, ”Oppimisen, ajattelun ja toiminnan erilaisuudesta erilaisten oppimistyylien näkökulmasta” sekä ”Itsetuntemus avain erilaisuuden oivaltamiseen – persoonallisuuden kiehtova dynamiikka”. Lopuksi selitettiin Dynaamisen persoonallisuusindikaattorin tuloksia erilaisuuden kautta. Koulutuksesta vastasivat professori Vesa Routamaa ja assistentti Anu Hapulahti molemmat Vaasan yliopistosta. Päivään osallistui 88 henkeä; kaksi Voisalmi-

Tyysterniemen koulusta, loput Armilan palvelualueelta, mukana myös varhaiskasvattajia ja avustajia.

Tiimit työyhteisön kehittämisen välineinä - yrittäjyyskasvatuksen näkökulma 30.11.2006
Tiimivastaavien koulutuspäivänä käytiin läpi erilaisten ihmisten muodostaman työyhteisön toimivuuden perussääntöjä, tiimityön periaatteita sekä miten tiimeillä voidaan edistää työyhteisön toimivuutta. Päivän aikana kirkastettiin ajatuksia oman koulun tiimien organisoitumisesta, vastuunjaosta sekä harjoiteltiin erilaisia tiimeille sopivia työskentelytapoja. Koulutukseen osallistui yhteensä 20 tiimivastaavaa/esimiestä Vuoksenniskan, Virasojan ja Tainionkosken kouluilta sekä Imatran yhteislukiosta. Kouluttajana toimi KM Tuomo Lähdeniemi Fountainpark Oy:stä.

Kevät 2007:

Tainionkosken alueen koulutuspäivä: Terveen työyhteisön pelisäännöt yrittäjyyskasvatuksen viitekehyksessä 20.1.2007
Koulutuksessa käsiteltiin työyhteisön pelisääntöjä ja jokaisen jäsenen roolia vastuullisena toimijana. Erityisinä kysymyksinä nousivat esiin koulun kehittäminen, työyhteisön kehittäminen, erilaisuus, työn ilo ja sen rakentaminen. Koulutukseen osallistuneet olivat ennen koulutusta ottaneet osaa verkkopohjaiseen dialogiin, jossa selvitettiin mm. mitä he pitivät tärkeänä työyhteisössä. Dialogin palaute käytiin läpi koulutustilaisuudessa. Koulutus vastasi pääpiirteittäin Myllymäen alueelle (25.10.2005) ja Rajapatsas – Sienimäki alueella (14.10.2006) toteutettuja koulutuksia. Kouluttajana toimi Tuomo Lähdeniemi Fountainpark Oy:stä. Osallistujia 25 Tainionkosken yhtenäiskoulun ylä- ja alaluokkien opettajaa ja esimiestä, sekä alueen johtaja.

Liite 3. Vaikuttavuuskysely.

Agendi Modus vaikuttavuusanalyysi

Aendi Modus - Tuumasta toimeen hankkeen vaikuttavuusarvionti

Agendi Modus –hanke tekee hankearviointiraportin hankkeen ja yrittäjyyskasvatuksen vaikuttavuudesta. Näkemyksemme on, että hankkeeseen osallistuneet henkilöt kertovat parhaiten vastauksen sille, olemmeko onnistuneet ja jos olemme, niin missä. Tai, jäikö meiltä jotakin huomaamatta. Sen vuoksi lähestymme myös sinua opettajan näkökulman saamiseksi arviointia varten.

Tämän tyyppinen arviointitieto kehittää sekä yrittäjyyskasvatusta että sen edistämiseksi myöhemmin muodostuvia hankkeita. Kun siis julkaisemme arviointiraportin, muut yrittäjyyskasvatusta toteuttavat tahot ja yrittäjyyskasvatuksen tukemista varten luodut hankkeet hyötyvät meidän hankkeessa syntyneestä tiedosta.

Sinut on valittu vastaamaan siihen millaisia vaikutuksia Agendi Modus -hankkeella nähdään opettajien parissa esiintyvän. Näkemyksesi ohjaa myös sitä, millaista kehitystä yrittäjyyskasvatus saa aikaan oppimisessa, opettajantyössä, paikallisessa kasvatustyössä sekä alueen kehittämisessä.

Kyselyllä kartoitetaan hankkeen ja yrittäjyyskasvatuksen osalta erityyppisiä vaikuttavuusosa-alueita. Keskeisempiä näistä ovat opettajan työ ja johtaminen sekä yrittäjyyskasvatuksen toteutuminen ja toteuttaminen. Mainittuja osa-alueita tarkastellaan kyselyn neljässä osassa, jotka ovat A) opiskelu ja työskentely koulussa, B) työskentelyolosuhteet ja C) yhteistyö sekä D) yhteistoiminta Agendi Moduksen kanssa. Hankkeen vaikuttavuuden osa-alueita tarkastellaan arvioinnissa suhteessa yrittäjyyskasvatuksen vaikuttavuuskohteisiin, kuten yksilön oppimiseen, koulun toimintoihin sekä alueen kehittymiseen.

Jokaisen alueen kohdalla arvioidaan hankeen vaikutusta esitetyyn väitteeseen 5-kohtaisella likert -asteikolla: vaikutus on erittäin merkittävä, vaikutus on melko merkittävä, tilanne on sama kuin se olisi ilman hanketta, hankkeen vaikutus on negatiivinen, hankkeen vaikutus on ollut erittäin negatiivinen. Arvioitavan alueen avoimessa vastaustilassa vastaaja voi kertoa omia näkemyksiään tarkasteltavasta asiasta. Jokaisen kyselyosan (A, B, C, D) jälkeen on avointakin avoimempi kohta, jossa vastaaja voi tuoda esille muita aiheeseen liittyviä näkemyksiään.

Kyselyllä kartoitetaan yrittäjyyskasvatuksen nykytilaa ja hankkeen välittömiä seurauksia. Myöhemmin mitataan eri kyselyllä hankkeen tulevaisuusvaikutuksia. Tuolloin tarkastellaan tätä kyselyä laajempia vaikutuksia, kuten alueen kehitykseen vaikuttamista.

Kyselyyn vastaaminen kestää 15-20 minuuttia.

Tämä kysely on osa Agendi Modus - Tuumasta toimeen hankkeen vaikuttavuusarviointia. Tutkimuksen suorittaa Agendi Modus -hankkeen toimeksiannosta **kasvatustieteen tohtori Liisa Remes.**

Tutkimustietoa käsitellään luottamuksellisesti ja anonyymisti. Materiaalia ei luovuteta Agendi Modus -hankkeen ulkopuolisille tahoille.

A) AGENDI MODUS - TUUMASTA TOIMEEN HANKKEEN VAIKUTUS OPISKELUUN JA TYÖSKENTELYYN KOULUSSA

	erit. merk.	merk.	ei vaik.	neg	erit. neg.
1. Yrittäjyyskasvatus on kehittänyt koulun opiskelu- ja työskentelytapoja. (Likert –asteikko, lyhennetään jatkossa 'Likert')	0.00%	37.86% (39/103)	62.14% (64/103)	0.00%	0.00%

Millä tavoin hanke on edistänyt koulun opiskelu- ja työskentelymenetelmiä?

- Oman luokan osalta 1-2 sisäisen yrittäjyyden idea on vaikuttanut oppilaiden asenteisiin ottaa koulun tehtävät ja elämä yleensä omana juttunaan. Vaikea tietysti tutkia miten paljon ja missä asioissa.
- saatiin muodostettua yrittäjyyskasvatus valinnaisaine ja hyödynnettiin saatua tietoa yhteiskuntaopissa ja opossa
- Tuonut monipuolisuutta ja tutkivampaa otetta opiskeluun.
- tukea yksittäiselle kurssille ja laajemmalle oppilasjoukolle teatterikäynti
- Koulussamme ei ole päästy aloittamaan erillisiä yrittäjyyskasvatuskursseja. Resurssipula vaivaa. Olisimme odottaneet Agendi Modus hankkeen enemmän tukevan suunniteltuja hankkeita. Tämä hanke jäi vähän puolittaiseksi.
- Koulussamme meneillään olevalla valinnaiskurssilla on otettu käyttöön verkkotyöskentelytyökalu (venla) ja lisäksi hankkeen avulla on saatu koulun ulkopuolisia yhteistyötahoja yrittajistä valinnaiskurssimme tarpeisiin.
- Opettajat ovat saaneet ulkopuolista tukea opetukseen tässä aihealueessa.

- oma-aloitteisuuden suuntaan
- Tet-harjoittelun merkityksen uudelleen pohdintaa
- Oppilaskohtainen oma vastuunkanto omasta toiminnasta parantunut
- Meillä ei ole oikein vaikuttanut. Johtuen hyvin pienestä paikkakunnasta ja muiden opettajien negatiivisesta suhtautumisesta asiaan. Olen parhaani mukaan yrittänyt saada positiivisen mielialan valloilleen kolleegoiden keskuudessa mutta kipinä ei ole syttynyt. Kokevat, että yrittäjyyskasvatus korostuu liikaa koulutuksissa ja on paljon tärkeämpiä asioita hoidettavana. Olen yrittänyt saada heidät ymmärtämään, että kyseessä on "uusi" opetusmenetelmä EI oppiaine. Mutta laihoin tuloksin..
- Lisännyt tietoa ja avannut uusia näkökulmia.
- Selkeyttänyt toimintaa.
- Valinnaisaineet on saatu lähemmäksi koulun todellisuutta.
- Itse olen asiaa hieman pohtinut. Muutin koulua ja asia jäi hyödyntämättä.
- Uudet ideat ovat saaneet uudenlaista sisältöä oppitunteihin ja toivottavasti (!) lisänneet opiskelumotivaatiota.
- Koulumme opiskelu- ja työskentelymenetelmät aivät ole edistyneet.
- - terävöittänyt ja konkretisoinut tavoitteenasetelua - tehostanut opetuksen ja toiminnan suunnittelua - auttanut pitämään asiaa "pöydällä" eikä vain paperilla hyllyssä
- Tuo aiheen esille
- Hanke on päivittänyt opettajien tietoja
- Hanke ei ole juurikaan ollut esillä koulumme oppilaiden keskuudessa. Meille opettajille on ollut VESO-koulutusta aiheesta eli välillisesti on jotakin vaikutusta voinut olla.
- - yrittäjämäistä otetta otettu käyttöön eri oppiaineissa tietoisesti, eli tekemällä enemmän saattaa saada enemmän tietoa, tuloksia,. . . - perustettu kaksi business -kurssia, jotka saatu kerran jo aloitettua
- Oman luokkani työskentely on muuttunut yrittäjämäisemmäksi.
- Antanut uusia työkaluja ja avartanut näkökulmia,
- - opettajat ymmärtäneet oppilaiden aktivoimisen tärkeyden
- Olen osannut korostaa oppilaille yrittävyyden/yrittäjyyden merkitystä tavoitteiden saavuttamisessa enemmän kuin aikaisemmin.
- Ainakin herättänyt ja muistuttanut omaa ajatteluani ja täten varmaankin siirtynyt myös lasten kanssa toimintaan.
- Yrittäjyyskasvatus on tiedostettu päiväkodin toiminnassa ja kulkee "läpäisyperiaatteena " kaikessa toiminnassa.
- koulun valinnaisainetarjonnassa kaupalliset aineet ja bisnes-kurssit, nuori yrittäjä-toiminta, kummiyritykset
- Ehkä enemmän olen tiedostanut sen, että kaikella tekemisellä on väliä. Oppilaiden on tehtävä joka juttu huolella. Kunnon työtottumukset on opittava jo pienestä lähtien.
- Vaikutus on omalta osaltani vähäinen. Meillä on ollut yksi yrittäjyyspäivä.
- projektityöskentely on yleistynyt , pieni hanke poikii monella alaa uutta ja jatkuvuutta pitkäksiaikaa, eli arkipäiväntoiminnoissakin ja leikissa on opetusta ja kasvatusta mukana
- yhteistyö det-kurssin kanssa. Muuten ei ole ollut sanottavaa vaikutusta ainakaan koko koulun näkökulmasta.
- Olen pyrkinyt käyttämään enemmän oppilaskeskeisiä työtapoja.
- Tet-harjoittelua on kehitetty ja yritetty saada yrittäjämäistä asennetta mukaan siihen. On yritetty motivoida nuori itse ottamaan vastuuta tetin vaikuttavuudesta ja mahdollisuuksista tulevaisuutta ajatellen.
- edistymistä on ollut esim.oppilaskuntatyöskentelyssä, mutta ei niin paljon jotta voisi sanoa vaikutuksen ollen merkittävän
- Herättänyt keskustelua, vastuunottoa.
- Olin yrittäjyyskasvatuskoulutuksessa n. 3 vuotta sitten. Koulutuksen jälkeen olin itse motivoitunut ja innostin silloista luokkaani (6.lk) yrittäjyyskasvatuksen puitteissa. Valitettavasti en saanut työpaikkaani innostumaan asiasta, koska he kokivat aiheen sopivan enemmän yläkouluun kuin alakouluun. Lisäksi koulurakenteessamme on ollut kahden alakoulun yhdistyminen, jossa on ollut "projektia" ihan riittävästi kaikkine muuttoineen! Omassa luokassani(nykyisin olen alkuopetuksessa) kyllä kannustan oppilaitani sisäiseen yrittäjyyteen. Lisäksi yritän tekstiilitöissä kannustaa 5.-6. -luokkalaisia miettimään, voisiko käsityön parista löytyä vaikkapa tulevaisuuden ammatti.
- yrittäjyys otetaan paremmin huomioon eri aineiden opetuksessa
- koulun ulkopuolelle toimintaa kehitetty

	erit. merk.	merk.	ei vaik.	neg	erit. neg.
2. Yrittäjyyskasvatuksen myötä oppilaat/opiskelijat ovat aikaisempaa aktiivisempia ja osallistuvampia. (Likert)	0.00%	32.04% (33/103)	67.96% (70/103)	0.00%	0.00%

Millä tavoin oppilaiden ja opiskelijoiden aktiivisuus ja osallistuminen näkyy?

- Itsetunnon kohenemisena siinä suhteessa, että oppilas tuntee, että hänen mielipiteensä on tärkeä, uskaltaa jämäkämmin ilmaista itseään erilaisissa tilanteissa ja ottaa osaa tuntisuunntelmiin ja vähän myös vaikuttaa pitemmän ajan aksosuunnitelmissa.
- Viittaamisena ja innostumisena keskusteluissa. He ovat myös entistä innokkaampia ottamaan itse selvää opeteltavasta asiasta esim. ympäristotiedossa.
- sillä kurssilla, jossa hanke on ollut mukana, niin vaikutusta on ollut. Oppilaat kyselevät rohkeammin ja tuovat esiin omia mielipiteitään ja uskaltavat paremmin myös mokata.
- Kts. edellinen vastaus.
- Verkkotyökalun kautta. Oppilaat eivät ole sidottuja omassa työskentelyssään pelkkiin oppitunteihin.

- kasvatuksen , paremmin tutustumisen, iän myötä aktiivisempi ote näkyy, keväästä huolimatta
- Omakohtainen proaktiivisuus lisääntynyt
- Aikaa asian arvioimiseksi on kulunut liian vähän.
- Kannaottoina asioihin
- osallistuvat mielellään uusiin haasteisiin.
- Kun asioita tehdään vähän eri tavoilla, oppilaatkin innostuvat ja tarttuvat toimeen.
- Opiskelijat ovat yhtä aktiivisia kuin ennenkin opettajista ja hankkeista huolimatta.
- Voi vedota aiheeseen, ottaa huomioon ja virkistää laaja-alaisemmaksi
- - oppilaskuntatoiminta piristynyt - luokkaretkirahastot, kerääminen, eri tilaisuuksien järjestäminen ja sitä kautta oman rahan kerääminen on elpynyt - yhä useampi tarttunut täkyyn, yritä enemmän, saat enemmän periaatteella
- He saavat enemmän vastuuta tekemisissään.
- - koulussamme toimii oppilakunnan välipalakahvila - koulun kohentamisen aktiviteetit - oppilaskuntatoiminnan kehittyminen akttiiviseen suuntaan
- Jos tunnin alussa muistan korostaa yrittämisen merkitystä, niin oppilaat osallistuvat melko aktiivisesti työskentelyyn.
- Osallistavuus ja vaikuttamismahdollisuudet lisäävät aina aktiivisuutta.
- Esim. Leikiken ja toiminnan loppuunvieminen.
- innokas osallistuminen kysymyksessä 1. mainittuihin toimintoihin
- Oppilaat ovat hankkineet varoja esim. luokkaretkiä varten. Henkisestä yrittäjyyttä on koulussa tuettu kovasti. Oppilaiden halu yrittää suoriutua tehtävistään on lisääntynyt.
- kiinnostus lisääntynyt kun kaikkien omatkin ideat ja kokemukset otetaan huomioon ja poikivat lisää asioita
- Det-kurssilla näkyy, muuten en ole huomannut eroa entiseen
- Tietotekniikan hyväksikäyttö innostaa oppilaita jonkin verran enemmän kuin kierrätyskirjat.
- Oppilaskunta toimii aktiivisesti ja sitä on yritetty vastuuttaa toimimaan kaikkien hyväksi.
- tulevat rohkeammin ehdottelemaan erilaisia ajatuksia ja tarttuvat innokkaammin töihin eri projektien puitteissa
- Ed.m. 6.-luokkalaisissa huomasin selvän notkahduksen omien tehtävien vastuullisuuteen, koska he tajusivat, että tulevaisuushan on jo käsillä! Tulevia ammatteja voi ihan jo nyt vakavissaankin miettiä ja sen mukaan paneutua aiheisiin kunnolla.
- halukkuus osallistua ja tehdä itse

	erit. merk.	merk.	ei vaik.	neg	erit. neg.
3. Yrittäjyydessä ja yritteliäisyydessä tarpeellisia ominaisuuksia, kuten toimimisen tarpeiden havaitseminen, luovuutta, riskinottoa ja vastuullisuutta, harjoitetaan koulutyössä aikaisempaa tietoisemmin. (Likert)	0.97% (1/103)	33.98% (35/103)	65.05% (67/103)	0.00%	0.00%

Millaisia uusia oppimisympäristöjä, joissa harjoitetaan yrittäjämäisiä ominaisuuksia, kouluun on syntynyt?

- Suunnitteilla on enemmän oppilaiden omalle vastuulle siirtyvänä suunnitella koulun juhlia ja matkoja ja rahan hankkimista edellisiin. Yritysvierailuja oppilaiden vanhempien yrityksiin on suunniteltu ja lähipiirin yritysmaailmaa sekä pienteollisuudessa että maaseudulla ja yhdistystenkin toimintana on tehty oppilaille tutuksi.
- Venlaa käytetään enemmän
- ?
- DET-kurssi
- Sama kuin edellisessä vastauksessa.
- aika tavanomaisia, joka vuosi samoja, esimerkinmukaisia
- Ei uusia, fasiliteetit sen verran vanhat, mutta niitäkin on paremmin pystytty hyödyntämään
- Oppilaskeskeiset ja yrittäjämäiset toimintatavat on otettu entistä tietoisemmin käyttöön.
- Enemmän yhteistyötä esim. esikoulun ja alkuopetuksen välillä.
- valinnaisainekokonaisuudet
- En tiedä uusista oppimisympäristöistä mutta vastuuta tehdystä/tekemättömästä on tullut korostettua vielä aiempaakin enemmän..
- Ei ole syntynyt uusia oppimisympäristöjä yrittäjyyshankkeille.
- Ehkei uusia, mutta entiset aukenee aina uudestaan, kahvila, kioski, myyjäiset, haravoinnit, yleensä omatoiminen yhteisen tulonhankinta
- - edellä mainitut oppilaskuntatoiminta, luokkien myyntikampanjat, vanhempainiltakahvitukset, osallistuttu kurssille (business1 ja 2)
- Verkko-oppimisympäristöt ovat yleistyneet.
- - vlituntitoiminta - kahvila - koulun kohentaminen -yrittäjyyskurssi
- Luovuutta ja vastuullisuutta lisätty.
- En osaa sanoa.
- katso edellä
- kts.ed.
- vaikutus ehkä hiukan positiivinen. Opettajat yrittävät tarkkailla paremmin yritteliäisyyttä.
- Se det-kurssi. En ole muuta huomannut. Itse ajattelen omassa opetustavoissani joskus hieman tietoisemmin yrittäjyyshenkisyyteen liittyviä juttuja, mutta se ei taida näkyä millään lailla suoraan oppilaille.
- Oppilaiden ryhmäkeskustelut, netin hyväksikäyttö etenkin yhteiskuntaopissa.
- Teemapäivät, oppilaskunnan vastuullinen toiminta, raittiuskasvatus
- oppilaskunta työskentely (osallistuva oppilas-aktiivinen kansalainen) on selvasti ryhdistynyt, koulussa on ollut NY-ryhmiä
- Ed.m. ppilaat perehtyivät vanhempiensa ammatteihin haastattelemalla vanhempiansa. Lisäksi teimme vierailuja lähikauppaan,

kioskiin ja ratsastustallille. Haastattelimme työntekijöitä ja mietimme yhdessä hyviä ja huonoja puolia.
Ehkä oppimisympäristöjä käytetään hieman tietoisemmin tai rohkeammin kuin aikaisemmin. Aineenopettajajärjestelmässä on toki ollut aina monipuolisia ja persoonallisia keinoja työskennellä
oppilaskuntatoiminnan vahvistuminen, retkirahastojen kartuttaminen toiminnan avulla, koulun tunnettuuden lisääminen

	erit. merk.	merk.	ei vaik.	neg	erit. neg.
4. Koulun työskentelykulttuuri on muuttunut hankkeen seurauksena. (Likert)	0.00%	19.42% (20/103)	80.58% (83/103)	0.00%	0.00%

Millaisia muutoksia koulun työskentelykulttuurissa on tapahtunut?

Hankkeen aikana tuli enemmän avointa keskustelua ja jonkinasteiset yrittäjyydenvastaiset ajatukset tulivat ilmaistuiksi ja käsitellyiksi, keskustelluiksi. Tuli näkyväksi sekin, että yrittäjyyttä ei tarvitse ajatella koulun arvojen vastaiseksi ja vanhempienkin arvomaailmaan yrittäjämyönteisyys tuntuu hyvin istuvan. Osallistuvan kansalaisuuden ajatuksen kautta yrittäjyys pääsi työskentelykulttuuriin ja liitteeksi koulun opetussuunnitelmaan ja myös lähikoulujen opetussuunnitelmiin. OPS:iin kirjattuna yrittäjämyönteisyys sai ikään kuin luvan näkyä opetuksen käytönnöissä ja omatoimisuuteen aktivoivissa työtavoissa.
Vuorovaikutus ympäröivään maailmann ja yhteistyötahoihin on lisääntynyt.
tämän edellä mainitun kurssin puitteissa opettajien välinen yhteistyö on ollut laajaa ja tavallista tiiviimpää
rohkeus kasvaa
Koulussa jo aiemmin toimittu yrittäjämäisesti.
Emme ole varsinaisesti käyttäneet yrittäjyyskasvatuksen tuomia toimintatapoja ym. koulussa.
Pyrkimys avata yhteyksiä muihin kouluihin ja yrityksiin.
Avoimuus ja yhteistyö.
Ei vielä suuria muutoksia. Pikkuhiljaa hyvä tulee..
Koulumme työskentelykulttuuri ei ole muuttunut eikä luultavasti tule muuttumaan.
Yleensäkin puhutaan vapaammin siitä, mitä mikin maksaa.
Koulumme kierrätystä on yritetty parantaa. Meillä on ympäristöagentit ja Sampo-peikot osoittamassa oikeaa lajittelua.
- vaikea konkretisoida, mutta asenne on muuttunut
Oppilaiden vastuulle annetaan enemmän asioita.
- vaikea sanoa, mistä muutos riippuu, aika on ollut kypsä muutökselle, agendi modus on antanut muutokselle tukea
Muutokset näkyvät vähitellen, tässä vaiheessa vaikea sanoa.
Kaiken kaikkiaan koulussamme on aina panostettu omatoimisuuteen, luovuuteen, yhteen hiileen puhaltamiseen ja sinnikkääseen yrittämiseen. Eli lopulta kuitenkin tuttua asiaan. Oli kuitenkin hyvää herättelyä !
avoimempi ja uusia tuulia omakusva ja kehityskykyisempi. uteliaaampi kokeilemaan kaikkea
MBTI- koulutuksen myötä tietoisuus omasta itsestään on lisääntynyt
Luovuutta ja vastuulklisuutta on ollut aiemminkin, mutta nyt ehkä hieman enemmän.
Yleinen kulttuuri ei ole mielestäni muuttunut, vain yksittäisten opettajien ja kurssien kohdalla on muutosta yrittäjyyshenkisempään suuntaan.
En osaa sanoa!
VAlinnaisaineita kehitteetty prjektikurssien suuntaan, ja niissä pyritään vastuuttamaan nuoria itse toimimaan.
on muuttunut muttei koko koulun tasolla merkittävästi
Avoimuus ja toisten huomioiminen lisääntynyt.
Kts. ensimmäinen kommenttipalsta!
Ehkä ulkospäin suuntautuminen on lisääntynyt. Koulua pyritään liittämään ympäröivään yhteiskuntaan.

Mitä muuta haluat kertoa aiheesta 'yrittäjyyskasvatus opiskelussa ja koulutyössä'?

Koulussamme yrittäjyyskasvatus on negatiivisessa maineessa, eikä kukaan opettajista ole innostunut siitä ainakaan toistaiseksi. Tähän toivotaan muutosta tulevaisuudessa, mutta se vie aikaa.
VESO-päivä kunnassamme (nyk. kaupungissa) edisti yrittäjäkasvatustietoisuutta opettajien keskuudessa, vastaavanlaisia voisi olla jatkossakin.
Yrittjyyskurssin käyneistä osa pohti oikeasti, miten perustaisivat yrityksen ja he toivoivat jatkokurssia, jossa olisi oikeasti peruistettu jokin yritys
Asia on niin alkutekijöissään, että kavään aikana emme ole saaneet aikaiseksi mitään laajaa keskustelua asiasta. Omat oppilaani ovat vasta 1. luokalla, joten heidän kanssaan tätä teemaa on vielä aika vaikea edistää. Siihen en ikävä kyllä koulutuksessa tuntunut avaimia saavani!
Olemme olleet tyytyväisiä yhteistyöhön hankkeen kanssa. Yhteistyö on toiminut hyvin.
vaikutus niin pientä, ettei huomss, jos ei kammalla hae. ei9 vaikutusta asteikon vieressä olis hyvä jonkin verran vaikutusta
En valitettavasti ole hyvä esimerkki. Halua olisi itselläni ollut paljon tehdä asian eteen pr-työtä, mutta voimavarani eivät siihen riittäneet. Kun edes olisi toinen joka olisi innostunut mukaan asia olisi edennyt varmaan paremmin....
Kun yksittäisenä opettajana olen osallistunut hankkeeseen niin koulussa on lähinnä huokaistu helpotuksessta, että meiltäkin siis on osallistuttu. Oman aineryhmäni osalta en ole voinut vaikuttaa paljoakaan. Sen sijaan olen nyt vaihtanut koulua ja siltä näyttää, että saamaani yrittäjyyskasvatuskoulutusta uudessa koulussani arvostetaan ja nyt mahdollistuu sen merkeissä jo yksi projektikin. Oma vastaukseni on siis ongelmallinen, koska olen nyt uudessa koulussa - vanhassa eli siinä jossa hankin koulutuksen ei yrittäjyyttä niin kovin tärkeänä pidetty.
Koulumme hyötyisi yrittäjyyskasvatuksen arvoista ja periaatteista suunnattomasti, se ei vain saa jalansijaa kulttuurissamme.
En edelleenkään oikein hahmota, mitä yrittäjyyskasvatuksella "yritetään". Esim. luovuus on mielestäni itsestäänselvä asia opetuk-

sessa enkä tajua, miksi siitä tehdään erikseen numero.
- Sanana ei välttämättä esillä, vaan käytännön toimintana.
- Olisi ollut hyvä, jos olisi mahdollista valita vaihtoehto "vähän vaikutusta"
- Yrittäjyyskasvatus on vaikea sanana. Koulussa puhutaankin mieluummin yritteliäisyydestä, joka kuvaa paremmin ko. toimintaa varsinkin alakoulussa.
- Alakoulun puolella se on hankalampi järjestää muilla kuin 5-6 -luokilla. Itselläni on kolmas luokka ja yrittäjyyttä en ole muuten iskostanut kuin, että jokainen yrittää parhaansa, tekee vastuullisesti työnsä ja pyrkii etsimään luovia ratkaisuja esim. matematiikassa.
- Jos valvontaluokkanani olisi 5.-6. luokat, jatkaisin yrittäjyyskasvatusta laajemminkin, mutta nyt aihe jää lähinnä "sisäiselle" puolelle!
- Yrittäjyyskasvastus ei oikein kiinnosta oppilaita. He ovat hyvin konservatiivisia omissa opiskelutavoissaan ja käsityksissä itsestään. Kiire ja jaksoluku hankaloittavat koulun yhteydenpitoa ulkomaailmaan.
- terminologia on jotenkin vierasta koulussa, opettajien koulutukseen ei liity mitään asiaan liittyvää

B) HANKKEEN VAIKUTUKSET TYÖSKENTELYOLOSUHTEISIIN

	erit. merk.	merk.	ei	neg	erit. neg.
1. Koen opettajan työni aikaisempaa tyydyttävämmällä tavalla. (Likert)	2.91% (3/103)	33.01% (34/103)	62.14% (64/103)	1.94% (2/103)	0.00%

Mitkä seikat erityisesti ovat lisänneet työtyytyväisyyttäsi?

- Itse käytän opetuksessani yrittämistä painottavia opiskelumenetelmiä: ongelmanratkaisua, vaihtoehtojen ja näkökulmien keksimistä yms.
- Huomasi muidenkin painivan samojen asioiden kanssa... JOten tietää tekevänsä tarpeellista työtä.
- Opettajankoulutukseni Helsingin yliopistossa jatkuu ja yrittäjyyskasvatus oli samansuuntainen perusarvoiltaan ja ideoiltaan kuin koulutuksesta saamani opetuksen käyttöteoriat, joten olen tyytyväinen. Yritäjyyskasvatusopinnot rohkaisivat käyttämään yrittäjyyteen kannustavia työtapoja opetuksessa. Tosin nyt olen vain päätoimisena opiskelijana, teen vain välillä opetustehtäviä, mutta ammatti-identiteetti on tässä kuitenkin vahvistumassa ja yrittäjyyskasvatusopinnot osuivat oikeaan saumaan.
- uudenlainen näkemys asioista
- Sain vinkkejä yrittäjyyskavatukseen ja uusia kontakteja yrittäjiin
- että aihe on esillä ja tunnustettu ja hyväksytty
- Selventänyt tiettyjen aihekokonaisuuksien tavoitteita ja merkitystä
- Tavoitteellisempi tiimityö kirkastunut henkilökunnalle.
- Aktiivisemmat työtavat ovat passiivisia parempia.
- Näkökulman avartuminen yrittäjyyden suhteen. Siis minunkin aineryhmäni osalta voin olla mukana yrittäjyyskasvatuksessa.
- Tietoa asoisat on lisää
- Avoimuus
- Yritteliäisyyttä oli jo ennen
- Olen ollut aina kova yrittämään itse ja kehittämään itseäni. Nyt huomaan väsyväni koko työhön, koska jatkan sijaisena usempana vuonna.
- Uusien työtapojen ja ajattelumallien käyttöönotto kollegiaalisen keskustelun seurauksena.
- Pyrin siirtämään vastuuta asioiden selvittämisestä entistä enemmän opiskelijoille. Jatkossa oma-aloitteisuus ja vastuunkanto on heille elintärkeä taito.
- Kosketus reaalimaailmaan merkittävä, koulu on helposti liian teoreettista. Töiden vertailussa numeroaKilpailun palkinto
- Aineenhallinta on parantunut
- - opettajat ovat aktivoituneet ja innostuneet kouluttautumaan
- Olen uskaltanut/yrittänyt kokeilla uusia työtapoja. YHteistyö eri oppiaineiden välillä on lisääntynyt.
- Vähän vaikutusta. Koulutukset yms.
- On kiinnitetty erityista huomiota alisuoriutumisen ehkäisemiseen, mietitty erilaisia keinoja sitkeyden ja yritteliäisyyden lisäämiseksi opiskelussa.
- uusia ideoita ja uusia motivoivia asoita, ei sitä samaa kaavaa aina
- olen saanut enemmän tietoa yrittäjyyskasvatuksesta ja helpompi opettaa aihetta ja saanut uusia kontakteja yrittäjiin
- Työn luonne on varmaan parhaimmillaan muuttunut ohjaavammaksi.
- Oman työn kehittäminen on mukavaa. Hienoa saada myös nuoret mukaan erilaisiin projekteihin.
- mitä enemmän oppilaat osallistuvat itse, sitä tyytyväisempi olen
- Asioista puhuminen ja avoimuus.
- Silloin oli oppilailla mielenkiinto ja intoa kaikenlaiseen luokkaretkirahoitusta lisäävään puuhaan. Oli helppo jakaa vastuuta tehtävissä. Samalla neuvottelutaito ja yhteishenki lisääntyi.

	erit. merk.	merk.	ei	neg	erit. neg.
2. Koulun johtaminen on kehittynyt. (Likert)	0.97% (1/103)	19.42% (20/103)	76.70% (79/103)	2.91% (3/103)	0.00%

Mitä muutoksia olet huomannut johtamisessa?

Johtaminen ollut ok tähänkin asti, luovuudelle ja yrittäjämäisille oppimistavoille on jäänyt tilaa saman verran kuin yleensäkään nykykouluissa erilaisten paineiden alla missään jää...Muutostakin kyllä on näkynyt yleensä lähikoulujemme johtajuudessa, avoimuutta ja keskustelua ehkä entistäkin enemmän. Koulutoimenjohtaja kävi yrittäjyyskasvatusopintoja läpi, mikä osaltaan kukaties vaikutti johtamisen hyvään tasoon,, olen kuullut tyytyväisiä kommentteja. Merkittävä muutos.
Junnaa edelleen paikallaan.
nuoret ihmiset tekevät asiat niin kuin itse käsittävät, on hyvä muuttaa toimintatapoja ja mallia
Ei suuria muutoksia.
"Avataan ovia" entistä enemmän.
olen vaihtanut koulua, en voi sanoa näin lyhyellä aikavälillä asiaan mitään.
En toistaiseksi vielä mitään..
Johtaminen on muuttunut talossamme paljon, mutta en usko että agendi modus -hanke on vaikuttanut siihen.
Olen ollut johtamiseen uuden rehtorin aikana alusta asti tyytyväinen.
Eivät voine johtua em aiheesta
Tiimityön lisääntyminen.
- muutokset ovat välttämättömiä, tietyin aikavälein muutokset tapahtuvat kiihkeämmin, koska siirrymme yhtenäiseen perusopetukseen, agendi modus on tukenut muutosta
Lisännyt tietoisuutta asiasta.
välitetään enemmän toisistamme, jaamme idoita ja kokemuksia, rohkeutta ja ylpeyttä itsestämme ja saavutuksistamme
Ehkä pieniä askeleita.
Johtajat ovat vaihtuneet, joten tähän en osaa sanoa mitään
koulun johtaminen on aina ollut ok, rehtori on omaksut nämä jutut ennen meitä muita. Kouluun on syntynyt johtoryhmä
Tiedottaminen ja asioista keskusteleminen on avoimempaa.
Rakennemuutokset ovat muuttuneet kovasti: aluerehtorit yms.....

	erit. merk.	merk.	ei	neg	erit. neg.
3. Koulun työilmapiiri on parantunut. (Likert)	0.00%	18.45% (19/103)	78.64% (81/103)	2.91% (3/103)	0.00%

Millä tavoin työilmapiiri on parempi nyt kuin ennen hanketta?

Ehkä katson uusin "silmälasein" ilmapiiriä ja ymmärrän oman mahdollisuuteni siihen vaikuttaa. Kysymyshän on asenteista eri tilanteissa, meillä työilmapiiri on ollut opetushenkilökunnan kesken tähänkin asti (olen vain vuodesta 2002 ollut koulussa opena ja 1999 pari viikkoa)hyvä: tapahtumat neuvotellaan yhdessä, vanhempainyhdistys, johtaja ja koululautakunta pitävät tiiviisti yhtä, uuden koulutoimenjohtajan tullessa remmiin yhteys on tiivistinyt, lähikouluilla tunnutaan olevan tyytyväisia ja tietty yrittäjyyden henki on vapautunut, pienessä kaupungissa muutamilla henkilöillä asenteineen on paljon vaikutusta. (Nyt kyllä olen opiskelemassa vaan enkä aktiivisesti missään mukana)
Koulu ei ole kovin aktiivisesti ollut mukana hankkeessa. Ainoastaa yksittäiset opettajat. Muita ei juuri kiinnosta vaikka tietoa yrittäisi jakaa.
Yhteistyö eri opettajien välillä on hieman lisääntynyt uuden valinnaiskurssin kautta.
vanhat poissa, uudet tilalla
Hyvä ennestään
Ollut aiemminkin hyvä. Kuten sanoin on yritteliäs toimintatapa ollut aikaisemminkin käytössä.
Asiat esitetään eri tavalla.
Koska osallistuin vain yhteen koulutuspäivään n. kk sitten, osa kysymyksistä tuntuu oudoilta.. Eihän muutosta voi mitata näin lyhyellä aikajaksolla..
hanketta pidetään yhtenä osana kaikkea turhaa hössötystä josta halutaan päästä eroon jotta päästäisiin tekemään "perustyötä". Hössötykset myös aiheuttavat sen, etteivät opiskelijat tee tehtäviään tai "yritä edes"...
Uusi rehtori on nuori ja innokas
Meillä on ollut hyviä yhteisä koulutuksia, esim. kaksi laadukasta vesoa
- opeettajat aktiivisempia ja ottavat enemmän vastuuta koulun kehittämisestä
Hyvä työilmapiiri ennenkin.
On käyty hedelmällisiä keskusteluja oppilaiden suoriutumisesta, myös vanhempien kanssa. Alisuoriutuminen ilmiönä on tiedostettu selkeämmin koulutuksen myötä.
Jonkin verran, mutta ei vielä merkittävästi.
Ei voi sanoa, etteikö vähän olisi muuttunut, mutta ei kuitenkaan merkittävästi.
iloa, energiaa ja jaksamista
joidenkin mielestä oppilaat "hilluvat" nykyisin liikaa, muut ovat tyytyväisiä
Asioista keskustellaan.
Kts. alkukommentit!
Asioita on puhuttu enemmän auki; ihmiset luulevat vähemmän, kun asioista puhutaan entistä enemmän.

	erit. merk.	merk.	ei	neg	erit. neg.
4. Oppilaat ja opiskelijat ovat sitoutuneet koulutyöhön aikaisempaa paremmin. (Likert)	0.00%	23.30% (24/103)	75.73% (78/103)	0.97% (1/103)	0.00%

Millä tavoin oppilaiden ja opiskelijoiden parempi työmotivaatio ilmenee?

Omilla kursseillani opiskelu on toisinaan jopa innostunutta, yhteistyö sujuu ja uusia ajatuksia tai ratkaisuja keksitään yhdessä.
Joissakin tilanteissa, uusien tapahtumien suunnitteluissa, mitä olen kuullut muilta opettajilta, kun nyt itse olen opiskelemassa ja käyn koululla vain silloin tällöin. :) Aiemmassa vastauksessa tulee ilmi tämä työmotivaation muutos: kokevat eri opiskelutilanteita ja juhlien ja matkojen järjestelyitä tai rahankeruutalkoita omana juttunaan.
Merkittävä on ehkä liikaa, mutta läksyistä ja koulutarvikkeista huolehtivat paremmin.
ed.mainitulla kurssilla osallistujien sitoutuminen työhön on parantunut ja he osallistuvat myös toistensa töiden kehittämiseen jossain määrin. Jotkut opp. haluavat tehdä töitä silloin tällöin myös välituntisin.
tuntuu enemmän tunnelmana kuin käsinkosketeltavissa yksityiskohdissa
Ehkäpä motivaatio on noussut jonkin verran noin yleisemmällä tasolla.
Yrittäjämäisten toimintatapojen perään on kyselty.
Ks. edellinen avoin vastaus.
Opiskelijat eivät innostu "uusista" asioista kuten läksyjen tekemisestä säännöllisesti koska kukaan ei innosta heitä siihen...
Ilmapiiri on parempi
- yhteistyö
Pieni vaikutus. Saa itse vaikuttaa oppimiseen...
Jonkin verran, mutta ei vielä merkittävästi.
kokeiluina uusia asioita, keskusteluja ja kyseenalaistamisia
jotkut yksittäiset oppilaat harkinneet yrittäksi ryhtymistä tosissaan ja ovat alkaneet lukea enemmän, jottaa pääsisivät oikeaan jatko-opiskelupaikkaan
Toiset ovat sitoutuneita ja toiset taas eivät - vaikea sanoa mikä vaikutus on ollut yrittäjyyskasvatuksella.
kun jää vähemmin aikaa ns. normaalin koulutyöhön , aika käytetään tehokkaammin
Kts. aiempia!
Meidän talossa on harvinaisen sitoutunutta porukkaa jo muutenkin. Agendimoduksen vaikutusta sen takia vaikea havaita.
haluavat osallistua tekemiseen

	erit. merk.	merk.	ei	neg	erit. neg.
5. Oppilaan ja opiskelijan koulutyölle on syntynyt uusia, työelämään ja omaan yhteiskunnalliseen selviämiseen liittyviä merkityksiä. (Likert)	0.97% (1/103)	28.16% (29/103)	70.87% (73/103)	0.00%	0.00%

Mitä koulutyöhön, työelämään ja yhteiskunnalliseen toimintaan liittyviä uusia merkityksiä olet huomannut oppilaan ja opiskelijan näkökulmasta muodostuneen?

Saimme työsuunnitelmaan yhden päivän työelämään tutustumista varten.
Koska en opettanut luokanopena kuin 1-2 luokkaa, en voi tuohon kovin laajasti vastata. Vitos- kutos-luokkalaisten oma opet tietäisivät enemmän. Opetin uskontoa vitosluokalle ja meillä oli arvoista oikein epävirallinen pieni tutkielma pylväineen ja kaikkineen ja lisäksi tehtäviä jotka liittyivät yhteiskunnalliseen vastuuseen ja yksilön ja yhteisön valintojen merkitykseen. Perhe ja perheen eteen yrittäminen tuli vahvasti esille. Ystävät nousivat merkitykselliseksi seikaksi, mikä johtuu ikäkauteen kuuluvasta kehityksestäkin. Hyvinvoinnin ja toimeentulon merkitystä uskallettiin avoimesti pitää tärkeänä: ei voi jakaa jos ei ole mistä jakaa. Työn ja oman yhteiskunnallisen osallistuvan panoksen arvosteminen tuli keskusteluissa esille, ei niinkään tässä "tutkimuksessa". Se idea, että yhteisiä arvoja tai asenteita voi näin leikisti tutkia, oli oppilaista iso juttu, olivat mukana jutussa aktiivisesti. Jotenkin oli sellainen olo että monelle oppilaalle oli uutta ajatella, että hänen henk.koht. asenteensa ja toimintansa on tärkeää, että he ovat tulevaisuuden aikuisia ja päättäjiä ja heidän optimistinen asenteensa oli jotain sellaista, mitä ei opena unohda.
osa oppilaista sai vihjeitä, miten yrittäjiksi ryhdytään ja he ottivat itse yhteyttä yrittäjiin
linkit ulkomaailmaan (muotoilijakummi, vierailijat) ovat lisänneet todellisuuden tuntua opiskeltavan asian ja käytännön elämän välillä.
Valinnaiskurssillamme olevien oppilaiden tiedonhaku taidot ja verkkotylöskentely ovat kehittyneet. Näistä taidoista on työelämässä jatkossa varmasti hyötyä oppilaille.
Ehkä nämä yrittäjäkertomukset tuntuvat todemmilta ja tavoiteltavammilta kuin aiemmin,,17.vuotias yrittäjä,..
Ajatus omasta osallistumisesta ja sen vaikutuksesta luo merkityksiä.
Ks. ed. vastaus.
En mitään.
Ehkä ympäristön liike-eläämään paremmat suhteet
- yrittäjyys ja sen mahdollisuudet kiinnostavat oppilaita aiempaa enemmän
Kuudesluokkalaiset ovat selvästi paremmin huomanneet koulusuoriutumisen merkityksen jatkokoulupaikan saamiseen.
positiivinen vaikutus niiden oppilaiden osalta, jotka ovat osallistuneet "yrittäjyys"-teemoihin
Osalle on, osalle ei.
rohkeutta tutustua uusiin asioihin ja ennakkoluulottmuutta
Aktiivisempaa osallistumista päätöstentekoon
harkitsevat mahdollisuutta ryhtyä yrittäjäksi ja tietävät, mistäsaa apua yrityksen perustamiseen
Ollaan haettu yhteistyökumppaneita yrityksistä ja kunnasta.
oppilaat ovat rohkeampia hoitamaan omia asioitaan sekä koulussa, että koulun ulkopuolella. Heidän puolestaan niitä ei ole enään tehty
Ainakin jotkut oppilaat olivat sillä hetkellä TOSI VARMOJA tulevasta ammatistaan! Toivottavasti unelmat kantavat tai vaihtuvat vielä parempiin faktoihin.
Oppilas ymmärtää paremmin oman toiminnan vaikutuksen omaan elämään tulevaisuudessa
voivat vaikuttaa omiin asioihinsa

	erit. merk.	merk.	ei	neg	erit. neg.
6. Käyttäytymisongelmat ovat vähentyneet yrittäjyyskasvatuksen tehostamisen myötä.	0.00%	10.68% (11/103)	88.35% (91/103)	0.97% (1/103)	0.00%

Miten käyttäytymisongelmien väheneminen on näkynyt koulussa?

- Jos työtavat ovat vähemmän opettajajohtoisia, oppilaalle ei jää aikaa puuhastella toisia häiritseviä puuhiaan vaan joutuu ottamaan vastuuta omasta opiskelustaan ja jäsenyydestään ryhmätöissä, varsinki jos ryhmien työnjako open ja kouluavustajan aktiivisella tuella laitetaan toimimaan. Open rooli ei voi olla pelkkä sivustasseuraajan rooli eikä hän voi uskoa että yrittäjämäisyyttä syntyy jättämällä oppilaat toimimaan ihan vaan itsekseen. Jos tähän jälkimmäiseen ajatukseen tuudittautuu, ongelmia on. Toisaalta, on ongelmia, joihin mikään työtapojen tai asenteiden muutos open ja koulun taholta ei minkäänlaisin taikatempuin vaikuta, syyt kun ovatkin pitkäkestoisina muualla, mutta tällöinkin open ikävä asenne voi pahentaa tilannetta.
- Oppivat huolehtimaan ja kantamaan vastuuta paitsi itsestään myös oppilastovereistaan.
- itse kun vanhenen, lapset lapsellistuvat joka vuosi, otan sen vastaan sanomattomammin, sen mukaan on elettävä, mikiä on todellisuus, ei kuvitelmien.
- Ei ole ollut aiemminkaan.
- Aktiiviset työmenetelmät ylipäänsä toimivat "varaventtiilinä".
- Oppilaay keskittyvät olleelliseen enemmän
- Omilla tunneillani olen onnekseni välttynyt ylipäänsä käytöshairiöiltä.
- Meillä ei ole ollut käyttäytymisongelmia. Passiivisuus harmittaa, mutta eihän sille voida mitään, vai..?
- Yläkoulussa hormonitoiminta onneksi alkaa näkyä, ehkä ainut tulevaisuuden muutosvoima..
- - ikäluokat ovat erilaisia - käyttäytymisongel,at eivät ole olleet riesana suuressa mittakaavassa
- sallitivuutta ja toisten tukemista hankalissa asioissa
- Tietokonepohjaisessa työskentelyssä ei juurikaan ole ongelmia.
- Vastuu opettajilla ja oppilailla lisääntynyt.
- Yhteishenki luokassa lisääntyi, vaikka oli ennestäänkin hyvä.
- häiriöoppilaat saavat mielekkäitä kokemuksia helpommin

Mitä muuta haluat sanoa aiheesta 'yrittäjyyskasvatus ja työskentelyolosuhteet'?

- Yrittäjyyskasvatuksen esillä pitoa koulussa ja opettajien koulutusta kannattaa jatkaa, vaatii vuosien pitkäjänteistä työtä, jotta yrittäjyyskasvatus alkaisi näkyä työskentelyolosuhteissa laajemminkin.
- Ei juurikaan muutoksia siihen, mitä meillä on ollut aiemmin. Aina löytyy kavereita, jotka ovat yritteliäitä, niin opettajissa kuin opiskelijoissa
- Koulutuksessa olisi pitänyt olla rehtori tai vähintään vararehtori, jotta työskentelyolosuhteisiin voisi edes tulla muutosta.
- Männynkäpymyynti ja voikukkaleikin muodot on löydettävä tällekin ajalle, se että valmistakin on tultava, on annettava arvo omalle työlleen ja ymmärrettävä laittaa kykynsä likoon, muiden kanssa yhdessä ei ole yksinkertaisen selvää. Vierestäkatsoja, partaansa naureskeleva , ei koe onnistumisen iloa , vaikka kaikki menisikin mönkään vaan he jotka tekivät sen(tuloksen)
- Koulumme kulttuurilla on niin syvät juuret, ettei sitä muuteta hetkessä tai yhden määräaikaisen hankkeen (yhden hankkeesta kiinnostuneen opettajan) voimin.
- Olen tosi nihkeä vastaaja, mutta en ole huomannut mitään eroa.
- Mikä tahansa esiin nostettu aihe kun se edistää vuorovaikutusta, on hyväksi, vaihteluksi, innokkeeksi
- hyvä juttu, saa uutta pontta asiaan
- Hyvä kokonaisuus ylemmille luokille. Alakoulun alaluokilla on tärkeintä opettaa perusasiat, kuten lukeminen, ymmärtävä lukeminen, kirjoittaminen mekaanisesti ja luovasti sekä matematiikan perusasioiden opettaminen.
- koulun opiskeluvaatimukset rajoittavat usein luovaa ja yrittäjämäistä toimintaa

---

C) HANKKEEN VAIKUTUS YHTEISTYÖHÖN

	erit. merk.	merk.	ei vaik.	neg	erit. neg.
1. Oppilaiden välinen yhteistyö on kehittynyt. (Likert)	0.97% (1/103)	38.83% (40/103)	60.19% (62/103)	0.00%	0.00%

Millaisia uusia yhteistyötapoja ja –muotoja on muodostunut?

- Omilla kursseillani tehdään ryhmätöitä, väitellään, tutustutaan yrityksiin ja koulutuksiin.
- Ryhmätöitä on tehty koulun kunnan ja asuinkuntani alueella ennenkin, mutta toimitapojen idea mm. Remeksen luennoilla tarkentui toisilta opettajilta kuulemieni kannanottojen mukaan. Oppilaiden aktivoiminen projektiluontoisiin ja eri oppiaineita integroivaan opiskeluun on tullut tavanomaisemmaksi eikä joksikin oudoksi poikkeukseksi. Uusia käytäntöjä on muodostumassa mutta monet ovat keskusteluvaiheessa vasta, parempi sekin kuin ei mitään
- oppilaat osasivat pohtia tiiminä paremmin eri puolia yrittäjyydstä ja huomioida useita eri osa-alueita ja toisiaan
- Asioita opitaan enemmän erilaisten ryhmätyömuotojen kautta.
- hankkeen tukemaan kurssiin on sisältynyt monia myös yhtesityötaitoja sisältäviä harjoituksia. Venla-ympäristössä toisten projektien kommentoiminen ja tukeminen

Verkkotyöskentelyn kautta oppilaat ovat kommentoineet toistensa ideoita. Samoin oppitunneilla toisilta oppimista on tapahtunut.
neuvottelu sujuu
Yhteistyö on toiminut hyvin aiemminkin, mutta hommaan tarttuminen on parantunut, siis ripeytynyt.
Toimiminen ryhmässä on lisääntynyt.
esin. kummitoiminta
Olen korostanut pari- ja ryhmätyön tärkeyttä. Teamwork is power!!
Opiskelijat tekevät yhteistyötä hankkeesta huolimatta.
On työryhmiä, on kokouksia, on oppilaille vaikutusmahdollisuuksia
Ympäristö-hanke on ollut hyvä juttu.
Tiimityöskentely
Eri tiimityön muodot.
- oppilaskuntatoiminta - luokkatoiminta esim luokkaretkivarojen keruu, talkoot
Isommat oppilaat esim. lukevat satuja pienemmille tai toimivat leikittäjinä välitunneilla.
Enemmän omaa ajattelua, ongelmanratkaisukykyä tukevia tehtäviä.
Monenlaisia uusia ryhmittelyjä on kokeiltu esim. tyttö- ja poikaryhmät, eri luokka-asteet jne.
Esim. KEKE-toiminta on käynnistynyt päiväkodissa.
oppilaiden "omat" yritykset valinnaisaineiden puitteissa
Yhteisen hyvän eteen kaikki tekevät töitä.
pari työt ja ryhmätyöt lisääntyneet, pohdiskelua ja kyseenalaistamista lisää tullut
Venla-yhteistyö det-kurssilla.
parityö ja ryhmätaidot ovat kehittyneet.
Valinnaisaineet yllittävät luokka-asteet, joten yhteistyö on tällä alueella melko hyvä
pari- ja ryhmätöita tehdään yli luokka- ja ryhmärajojen apua! seuraavassa kysyttiin tätä.
Kummitoimintaa esiopetuksen ja koulun välillä.
Luokkaretkirahojen hankinnassa syntyi työtiimejä, jotka huolehtivat itsestään tiettyjä asioita.
yhdessä ideoidaan oma-aloitteisesti, varsinkin jos saa positiivista palautetta

	erit. merk.	merk.	ei vaik.	neg	erit. neg.
2. Luokka- ja koulurajat ovat ’hämärtyneet’. (Likert)	0.00%	10.68% (11/103)	89.32% (92/103)	0.00%	0.00%

Millaisia uusia oppimisympäristöjä on syntynyt eri luokkien ja koulujen välille?

Lähikoulujen kesken ennenkin, kun pienistä kyläkouluista kysymys on, koulurajat olivat matalat. Jotain uutta tekemisen meininkiä voi ilmapiiristä kuitenkin huomata. Ne yhteiset tapahtumat, joita ennen on tehty vähän niinkuin vanhasta tottumuksesta, ovat tulleen huomion keskipisteeseen ja saaneet opiskeluun itseensä sisältävän merkityksen eikä niihin enää suhtauduta niin, että ne vievät muka itse opiskelulta aikaa ja ovat jotenkin itse opetussuunnitelman ulkopuolista puuhastelua.
ehkä hiukan
Projektityöskentely hajauttaa luokkia.
6lk ja esikoulun kummitoiminta, äidinkieli pohjana
Liian lyhyt ajanjakso ko. asian mittaamiseen..
Ei mitään.
Jos sama opettaja, jos yhteisiä tiloja, pelkkä kasvatus ei riitä
Koko länsialueen koulutukset ovat avanneet koulujen ovia
- yhteistyö ala- ja yläluokkien kesken
Kahden alakoulun välillä on enemmmän yhteistyötä kuin aiemmin. Erilaisina koulupäivinä työpajoihin ja projekteihin muodostetaan ryhmiä, joissa on oppilaita kaikilta luokilta 1-9.
Yhtienen liikutna päivä toisen koulun kanssa
projektien mukaan on luontevaa toimia erilaisissa ryhmissä. Toisten koulujen kanssa on touhuttu vähän.
Suunnitellaan erilaisia yhteistyömuotoja luokkien kesken. Pajatyöskentelytä.
Ei mitään.
vasta vireillä, kansainvälistä yhteistyötä

	erit. merk.	merk.	ei vaik.	neg	erit. neg.
3. Koulun ja yritysten välinen yhteistyö on kehittynyt. (Likert)	0.00%	25.24% (26/103)	74.76% (77/103)	0.00%	0.00%

Millaisia uusia oppimisympäristöjä ja yhteistyömuotoja on syntynyt koulun ja yrityksen väliseen yhteistyöhön?

Tutustumisvierailut esim. lentoasemalle ja Etelä-Saimaaseen.
Samat työmuodot, mutta vähän tarkentuneet oppimisen kannalta, uudistuneet. Saaneet ikään kuin luvan olla, vrt. edellinen vastaus.
Sattiin yrittäjiä vierailulle kouluun
Vuerailuja puolin ja toisin.
Yrittäjävierailut ja opintokäynnit valinnaiskurssillamme.
en tiedä syntyneen
Olemme aktiivisemmin yhteydessä Tet-työnantajiin
Yhteinen projekti yhdisti ja pärjääminen kilpailussa antoi lisäpotkua.

- Vierailuja puolin ja toisin.
- Yrittäjien kouluvierailut
- Ks. ed. vastaus.
- Ei mitään.
- Tarkalleen en ole selvillä
- - oppilaiden työskentely yritysten kotisivujen kautta
- kummiyritykset kaupallisten aineiden ryhmille yrittäjyys-teemapäivien vierailevat ryhmienvetäjät antaneet uusia ajatuksia sekä opettajille että oppilaille
- Yrittäjien puheenjohtaja on ollut aktiivisesti yhteydessä kouluun.
- vierailuja tms. det-kurssilla, muuta kehitystä en ole huomannut
- jotkut saaneet työharjoittelupaikan
- Yhteistyösuhteita on luotu.
- Vierailut yliopistolla sekä yrityksissä
- entuudestaan toimivat suhteet paikallisiin yrityksiin
- Ehdimme toteutta kyseisen luokan kanssa yheistyötä vain vajaan vuoden, kun luokka siirtyi yläkouluun.

	erit. merk.	merk.	ei vaik.	neg	erit. neg.
4. Opettajien välinen yhteistyö on parantunut. (Likert)	0.97% (1/103)	26.21% (27/103)	70.87% (73/103)	1.94% (2/103)	0.00%

	erit. merk.	merk.	ei vaik.	neg	erit. neg.
5. Opettajien ja ulkopuolisten tahojen edustajien kanssa tehty yhteistyö on parantunut. (Likert)	0.00%	38.83% (40/103)	60.19% (62/103)	0.97% (1/103)	0.00%

	erit. merk.	merk.	ei vaik.	neg	erit. neg.
6. Olen oppinut etsimään asiantuntijatietoa koulun ulkopuolelta. (Likert)	3.88% (4/103)	38.83% (40/103)	57.28% (59/103)	0.00%	0.00%

Kohdat C4, C5, C6:
Millainen vaikutus muuttuneella yhteistyöllä on opettajan työhösi?

- Verkostoituminen on tihentynyt.
- Johtajaopen tyyli kysyä tapahtumien järjestelyyn ja ideointiin mielipidettäni juuri siksi, että koulu mahdollisti minulle yrittäjyyskasvatuksen opintokokonaisuuden, tuntui oikein kannustavalta ja jos luokanopeopiskelu ei katkaisisi työtäni ko. koulussa, vaikutus työssä näkyisi yhteistoiminnan tasolla. Sovelluskelpoiset yhteistyötaidot ja näkymien etsiminen jäivät kuitenkin käytettäväksi opiskelun jälkeen koulutyössä.
- osaan paremmin etsiä yrittäjiä ja muita yrittäjyydestä tietäviä ihmisiä ja esitellä oppilaille yrittäjyyteen liittyviä nettisivuja
- Saa lisää näkemystä ja kokemusta.
- tutustunut kollegoihin paremmin kursseilla ja yhteistyötä tehdessä. ei kovin suurta vaikutusta.
- Yhteistyö hankkeen kanssa on toiminut hyvin ja saadut kontaktit yritysmaailmaan ovat olleet merkittäviä. Hankkeen kautta sopivat yhteistyötahot on löydetty varmasti nopeammin.
- kun tuntee toisen paremmin, on rohkeamoi ilmaisemaan itseään
- Synnyttänyt haluan laajentaa koulua entistä avarammaksi oppimisympäristöksi huomioimalla vanhemmissa piilevän potentiaalin.
- Aktivoiva.
- Ehkä se, että en enää niin anteeksipyydellen kysy ihmisiä yhteistyöhön vaan esitän asian ja ajattelen, että ota tai jätä.
- Ei enää niin luokka/koulusidonnaista
- Olen tehnyt näitä juttuja jo ennen koulutusta
- olen rohkeampi yrittämään. tässä työpaikassa kiitetään yrittämisestä.
- Kollegiaalinen tuki/yhteistyö keventää työtaakkaa, kun asioita pohditaan yhdessä ja huomataan usein samojen ongelmien vaivaavan mieltä.
- Yhteistyö ei ole muuttunut.
- Minun aineeni kohdalla ei ainakaan ole mikään muuttunut.
- saan jakaa kasvatustyön muiden aikuisten kanssa
- Kontaktit ulkomaailmaan ovat lisääntyneet.
- Paja- ja muiden tavallisesta poikkeavien koulupäivien järjestäminen on helpottunut. Kaikki (lähes) opettajat motivoituneempia uusiin juttuihin.
- Haastavampaa, mielenkiintoisempaa.
- Opettajien välinen yhteistyö on rikastuttanut ja monipuolistanut työtä.
- opona olen tottunut tekemään yhteistyötä ulkopuolisten asiantuntijatahojen kanssa mm. TET-viikkojen puitteissa
- Koulun ja paikallisten yrittäjien väkinen yhteistyö on lisääntynyt merkittävästi.
- Ehkäpä ajattelen asioita välillä myös yrittäjän näkökulmasta.
- ei kovin suuri. Hieman entistä helpommin pyydän esim. asiantuntijavierailijoita käymään koululla opettamassa/esittelemässä jotain asiaa, joista en itse riittävästi tiedä.
- sain vihjeitä, mistä tietoa yrittäjyydestä saa enemmän
- Paljon kaikenlaista sopimista yt-ajalla.
- Projektikursseja tehtäessä on tehty yhteistyötä eri opettajien kanssa.
- toisaalta lisännyt työtä, mutta mielekkäällä tavalla
- Asioista voi puhua ääneen.

Yrittäjyyskasvatus on alakoulun puolella hämärän peitossa, jos ei itse pääse koulutukseen. Minullakin oli negatiivinen ennakko-asenne ennen koulutusta, mutta käänsin kelkkaani huomattavasti myönteisemmäksi!
ymmärretään, että yrittäjyyskasvatusta voi edistää muissakin aineissa kuin yhteiskukntaopissa
Mielenkiintoista nähdä muitakin tahoja, jotka työskentelevät omien oppilaiden kanssa

Mitä muuta haluat kertoa aiheesta 'yrittäjyyskasvatus ja yhteistyö'?

Yhteistyö koetaan koulussamme toistaiseksi päällekäisen työn tekemisenä. Tätä kulttuuria pyrimme muuttamaan, mutta se vie aikaa.
Eräässä oppilaita aktivoivassa yrittäjyyteen liittyvässä oppaassa oli jonkun viisaan mietelmä: "Jos ei rakenna pilvilinnoja, ei rakenna muitakaan linnoja." Jo unelmien eli pilvilinnojen rakennusvaihe kannattaa alkaa yhdessä koulun seinien sisäpuolella ja ulkopuolella.
Yhteistyötä on tehty jo ennenkin, ei suuria muutoksia
Opetettavaa asiaa on niin paljon täällä koulussa, että yhteistyö ulkopuolisten tahojen kanssa on jo ajankäytöllistensyidenkin kannalta vaikeaa. Varsinkin 1. luokan opettajana näen sen aika tarpeettomaksikin vielä tässä vaiheessa.
Olen tyytyväinen yhteistyöhön hankkeen kanssa.
sana on liian pitkä, en osaa keksiä lyhyempää
Ei päällekäistä työtä sitäpaitsi saa tehdä! Jokainen hoitakoon oman hommansa.
kaikkea ei tarvitse tehdä yksin ja itse
Jotenkin homma pitäisi saada jatkuvaksi, toistuvaksi ja osaksi koulutyötä, jotta todellisia arvioita hyödyllisyydestä voitaisiin tehdä. Enemmän esille niitä todellisia yrittämiseen liittyviä asioita, joita koulussa jo tehdään.

D) YHTEISTOIMINTA AGENDI MODUS -HANKKEEN KANSSA

	erit. merk.	merk.	ei vaik.	neg	erit. neg.
1. Olen hyödyntänyt sähköisiä oppimateriaaleja (www-sivut, dvd-levy, Venla), joita hanke on tarjonnut yrittäjyyskasvatukselle. (Likert)	6.80% (7/103)	26.21% (27/103)	66.02% (68/103)	0.97% (1/103)	0.00%

Millä tavoin olet hyödyntänyt Agendi Moduksen www-sivuja, Venla-ympäristöjä tai muuta sähköistä materiaalia?

Venlaa otan käyttöön entistä enemmän jatkossa.
Yksi kolmesta opiskelumoduulista oli toisia kahta moduulia enemmän sentyylistä oppimista, että käytimme paljon Venlaa keskustelupalstana ja yhteisten töiden vaihtamisena ja yhteistyön välineenä monella tapaa. kaikissa kolmessa venla oli avuksi. Venlan kautta voi muutenkin seurata, mitä tapahtuu ja missä.
Tehnyt opiskelijoille opetusmateriaalia
olemme pealnneet pelejä ja tutkineet sivuja oppilaiden kanssa ja katsoneet dvd yrittäjyystarinoita ja osa oppilaista tunnnisti yrittäjiä ja siksi dvd tuntui " oikealat " eikä keksityiltä tarinoilta oppilaista
Opiskelussa, tiedottamisessa ja opetuksessa.
venla-ympäristön käyttö oppilaiden töihin tutustumisessa ja seuraamisessa
Opetuksessa sekä tiedonhaussa.
tänä vuonna poiisaoloje vuoksi en ole enentänyt aiheiden käyttöä
Meillä vasta syksyllä tulossa yhteydet luokista nettiin, joten tuolloin tilanne tulee muuttumaan.
Ideointia varten.
Aineryhääni nuo materiaalit eivät kuitenkaan sellaisenaan sovi eli sovelletusti
Venla-ympäristöä olen käyttänyt opetukseen
venlassa käyn satunnaisesti. agendi modus sivusto on jäänyt unholaan.
En toistaiseksi mitenkään.
Olen käyttänyt Venla -oppimisympäristöä kahdella kurssilla ja palaute on ollut 100% positiivista.
En ole hyödyntänyt ollenkaan.
Tietoteniikan avujen kehittämisessä tärkeitä työkaluja
Venla on lähinnä tiedotuskanava
Lähinnä Venla on antanut mahdollisuuden lapsille tehdä töitä myös kouluajan ulkopuolella.
Esim. JET- koulutuksessa Venla oli työalustana ja toimi hyvin.
det-kurssilla Venlaa silloin, kun olin vielä mukana
Opetus- ja lähdemateriaalina.
Plarannut sivuilta vihjeitä.

	erit. merk.	merk.	ei vaik.	neg	erit. neg.
2. Olen hyötynyt projektihenkilöstön antamasta tuesta ja ohjauksesta. (Likert)	8.74% (9/103)	36.89% (38/103)	54.37% (56/103)	0.00%	0.00%

Miten Agendi Modus –hankkeen antama ohjaus ja tuki on edesauttanut yrittäjyyskasvatuksen toteuttamista?

- Tässä vaiheessa koulumme kulttuurin muutosta projektin tuki, ideat ja yhteistyöapu on ollut ensiarvoisen tärkeää. Työ on vain vielä kesken.
- Kannustavaa, asiallista, täsmällistä.
- Avain yrittäjyyteen- kilpailu
- sain vihjeitä ja opastusta yrittäjyysopetukseen ja vinkkejä muiden koulujen kursseista
- Hyvin. Erittäin hyvin.
- venla käyttäjäkoulutus, tutustumismatka helsinkiin, teatteri imatralla, muotoilijakummi kurssilla
- Koulutukset ovat olleet hyödyksi,samoin hankkeen kautta saadut yhteistyökontaktit.
- uskon vahvistuksella
- Hyvä yhteistyö antanut tukea, koska muualla suhtaudutaan varsin negatiivisesti yrittäjyyskasvatukseen. Väärät käsitykset vallalla, ikävä kyllä, mutta jonkun on toimittava soihdunkantajana.
- Lisännyt tietoa.
- Oikeastaan se on nyt vasta alkamassa, ehkä
- Vierilut ja ideat
- Haluaisin teidän lähettävän pieniä kirjeitä sähköpostiimme, että emme unohtaisi teitä, siis ajankohtaisia asioita ja liunkkejä joista on hyötyä kullekin ikäryhmälle lapsia ja nuoria.
- Koulussa käyty pitämässä alustuksia aiheeseen liittyen Koulun oppilaat päässeet opintoretkelle (9luokat) Koko yläkoulu päässyt Agendimoduksen avulla (yrittäjyys-)teatteriesitykseen
- Itse olisin kiinnostunut yrittäjyyshankkeista, mutta työyhteisöni torpedoi kaikki yritykseni... Täytyy yrittää enemmän...
- Ei kai meillä mitään ohjausta edes ole... Muistan vain pari tempausta, missä Agendi Moduksesta kerrotiin, mutta mitään erityistä toimintaa en muista.
- Tuonut aiheen tärkeyden esiin
- Keskustelut ovat syventäneet omia näkemyksiäni.
- Koulutuksien myötä vaikutusta.
- Kesätyön haku-projekti 9-luokkalaisille sai monet miettimään asioita ihan uudella tavalla
- rohkeutta ja ennakkoluulottomuutta
- Henkilöt ovat organisoineet koulutuksia ammattitaidolla, ymmärryksellä ja erittäin hyvällä, luontevalla yhteistyöllä. Kaikki sovitut asiat ovat toteutuneet.
- teknistä opastusta esim. venlan käytössä ja yleistä lisätietoa yrittäjyyskasvatuksesta
- otin yhteyttä henkilöihin, jotka kävivät koululla puhumassa yrittäjyyteen liittyvistä asioista
- Erityisesti Agendi-Elena on antanut muutamia hyviä vinkkejä!
- Jokunen vuosi sitten oli kesätyökampanja 9.-luokkalaisille. Yrittäjän vierailu oli kiinnostava, teimme ansioluetteloita ja työhakemuksia. Tulokset jäivät auki, koska kukaan ei saanut milloinkaan tietää kesätyöhaun tuloksista.
- Teemapäivän järjestämisessä, sekä koulutusten aikana eri hankkeissa
- lähinnä piiskannut henkisesti
- Avannut silmäni, ettei koskaan ole liian aikaista aloittaa yrittäjyyttä jossain muodossa!
- innostus

	erit. merk.	merk.	ei vaik.	neg	erit. neg.
3. Agendi Modus – hanke on edesauttanut yrittäjyyskasvatuksen toteuttamisessa ja kehittämisessä. (Likert)	5.83% (6/103)	36.89% (38/103)	57.28% (59/103)	0.00%	0.00%

Kerro, mitkä asiat Agendi Moduksen toiminnassa näet merkittävimmiksi.

- Agendi Moduksen avulla koulussamme tiedetään yrittäjyyskasvatuksesta ylipäätään.
- Ajankohtainen merkitys alueen yhteiskunnallisissa ja taloudellisissa muutoksissa. Merkittävä tuki ja yhteistyölinkki opettajille yrittäjyyskasvatuksen järjestäjänä ja Euroopan hankerahaston mahdollistaman projektin toteuttajana. Merkittävintä on että oppilas siellä luokassa ja tulevassa elämässään tästä eniten hyötyy.
- vaikutus on ollut henkilökohtainen ja se on vaikuttanut omaan työnäkemykseeni monellakin tavalla
- tuettu henkisesti ja tarjottu kurssi
- Opettajien verkostoituminen, sähköisten palveluiden tarjoaminen ja hanke mahdollistaa rahallisesti sellaista mihin koululla muuten ei olisi varaa esim. teatteri Imatralla. Kiitos!
- taloudellinen tuki innostavat ihmiset
- Yhteistyökumppaneiden hankkiminen kouluille, verkkotyökalun käyttöönotto ja annettu yrittäjyyskasvatuskoulutus.
- aiheen esilleoton leviäminen
- Yhteistyö ja yhteinen usko asian oikeellisuuteen auttaa kantaa niinäkin hetkinä, kun kouluamme pidetään "elvistelijänä".
- Uuden näkökulman ja tiedon jakaminen.
- Koko toiminta sinänsä. Koulu ei ole kovin nopeasti muuttuva yksikkö ja minulla on sellainen olo, että tulosta alkaa näkyä vasta parin-kolmen vuoden sisällä. Oleellista on siinä olevat henkilöt, joiden puoleen voi kääntyä ja jotka ovat olleet sympaattisen aktiivisia, yritteliäitä, koko ajan.
- Opetuksen tukeminen eri tavoin ja koulutuksen järjestäminen
- Ajatusten herättäjä.
- Uudet näkökulmat aiheeseen Taloudellinen tuki(retket)
- Toistan jo edellä mainitsemaani: lyhyen kokemukseni ja aikajakson perusteella en pysty vielä kartoittamaan tilannetta.
- Venlan tarjoaminen.
- Tapaamiset muiden aiheesta kiinnostuneiden kanssa mahdollisia.
- Osaava ja iloinen henkilökunta.
- Yrittäjyysasioiden täsmentäminen ja mieleen palauttaminen.
- koulutus

- On saatu tietoa yrittäjyyskasvatuksesta ja se on käynnistynyt.
- Valikosta puuttuu muoto: vaikuttanut jonkin verran, ei voi minkään asian sanoa muuttuneen merkittävästi.
- Runsas koulutustarjonta ja lisäksi sopivaa luovuutta on käytetty juuri oikean koulutuksen löytämiseksi.
- Konkreettinen tuki ja apu koulussa järjestettävällä kurssilla. Asiantuntijavierailut, opintokäynnit ja myös taloudellinen tuki. Opettajien saama koulutus.
- sain vihjeitä, mitemn yrittäjyyskasvatusta voi kokeilla koulussa
- Teoriaan tutustuminen ja yrittäjyyteen suuntautuminen.
- vertaisverkoston syntyminen
- Opettajien herättäminen k.o. asiassa. Nykymaailmassahan entistä useampi ihminen joutuu itse työllistämään itsensä.

Mitä muuta haluat kertoa aiheesta 'yhteistyö Agendi Modus -hankkeen kanssa'?

- Suurkiitos!
- Jatkakaa samaan malliin.
- Kiitos!
- eipä ole yhteistyötä ollut koska yksi ääni ei pitkälle kuulu eli kyse on siitä, miten johto ja muu opettajakunta asiaan suhtautuu - meillä ei suhtauduta kovin positiivisesti...
- Hankkeen järjestämä koulutus antoi kyllä ajattelun siemeniä itämään, mutta paljon pitää tapahtua, että asia tulisi todella osaksi koulun arkea ja se vaatii ehdottomasti koulun johdon kiinnostuksen ja panostuksen asiaan!
- Olen ollut tyytyväinen hankkeen koulutuksiin sekä yhteistyöhön.
- Kiitos hankkeen innokkaille ja ahkerille työntekijöille, joiden kanssa on ollut helppo tehdä yhteistyötä!
- oppilaan taso pitäisi olla selvempi hankkeiden vetäjille
- Yhteistyö hankkeen suuntaan on moitteetonta. Yhteistyö koulun sisällä on mahdotonta.
- Kiitoksia, apua ja tukea on saanut aina, kun sitä on teiltä päin kysellyt.
- Hankkeen alku oli hieman haparoiva kun ei oikein tiennyt mistä on kyse, nimikin oli hieman outo. Lopputulema on kuitenkin ollut onnistunut.
- taustalla on hyvä olla joku selkänoja. Ei ilkeä jättää hyviä ideoita vaan omaan päähänsä muhimaan.

TAUSTAKYSYMYKSET

Lopuksi pyydämme sinua vastamaan vielä muutamaan taustakysymykseen.

Sukupuoli

Mies
29.13% (30/103)

Nainen
70.87% (73/103)

Ikä

alle 25
0.00%

25-39
33.98% (35/103)

40 täyttänyt
66.02% (68/103)

Työssäkäyntikunta

Imatra
14.56% (15/103)

Joutseno
8.74% (9/103)

Lappeenranta
54.37% (56/103)

Lemi
4.85% (5/103)

Parikkala
1.94% (2/103)

Rautjärvi
3.88% (4/103)

Savitaipale
2.91% (3/103)

Suomenniemi

1.94% (2/103)

Taipalsaari
6.80% (7/103)

Opetettava kouluaste (voit valita useamman vaihtoehdon pitämällä ctrl-näppäintä pohjassa)

Varhaiskasvatus
8.86% (7/79)

Perusopetus 1-6
45.56% (41/90)

Perusopetus 7-9
51.69% (46/89)

Lukio
20.73% (17/82)

Koulutoimi / Sivistystoimi
1.27% (1/79)

Liite 4. Koulutukset Mindmap –kuviona.

Koulutukset vuonna 2004

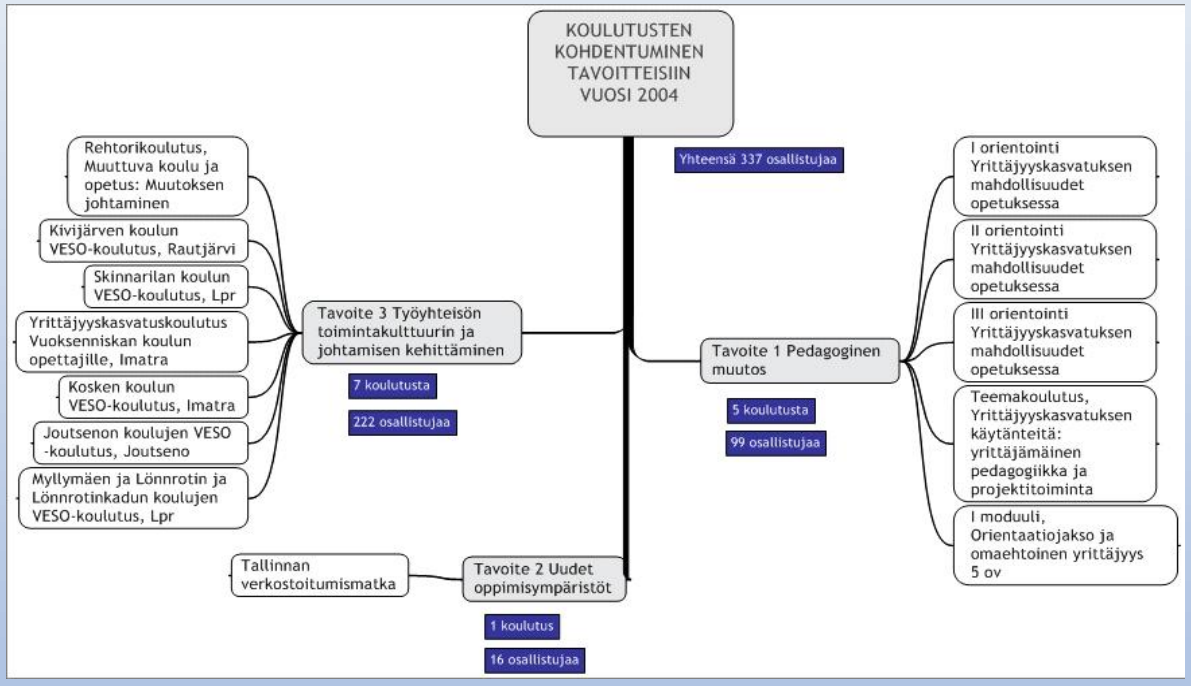

Koulutukset vuonna 2005

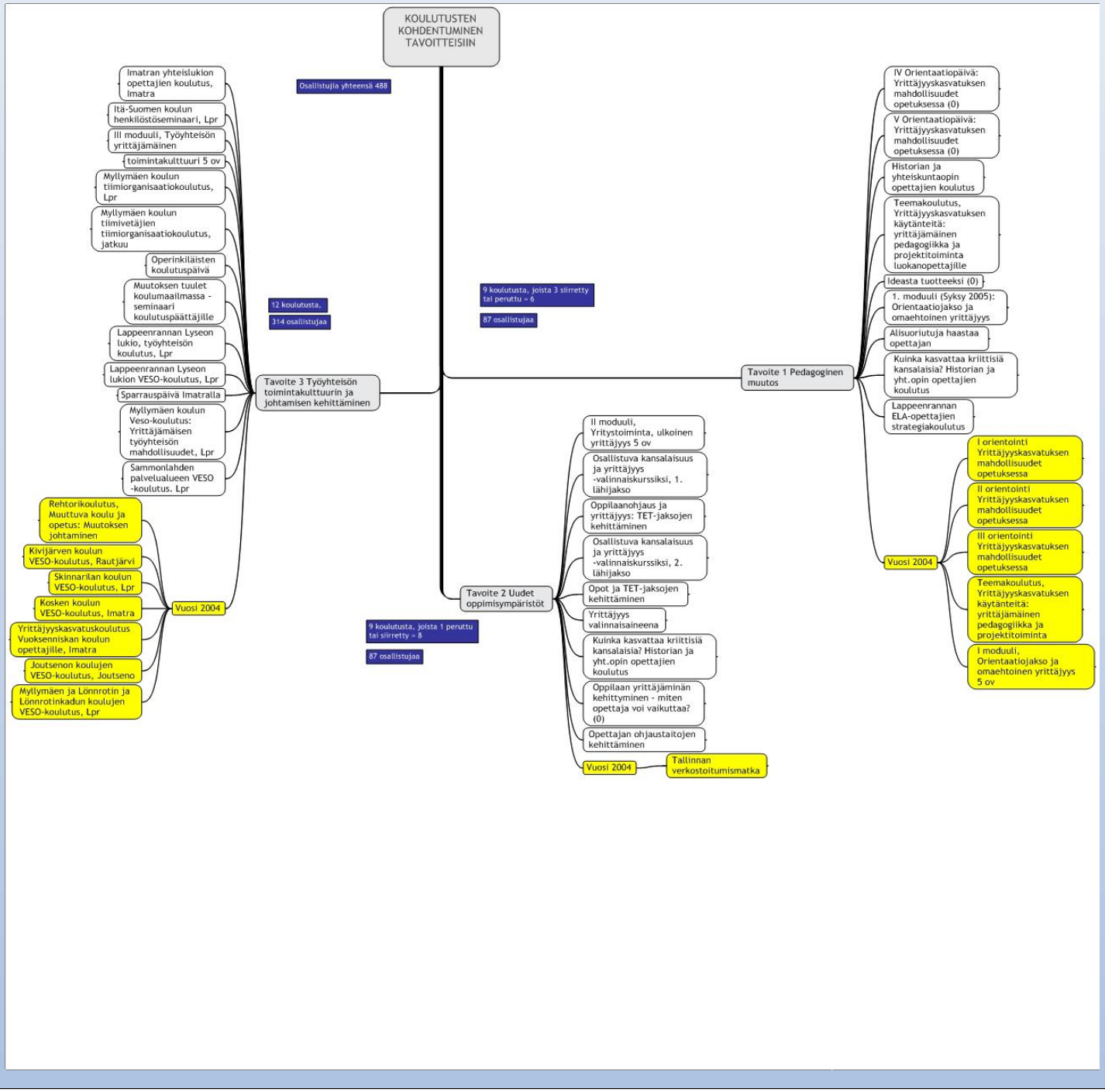
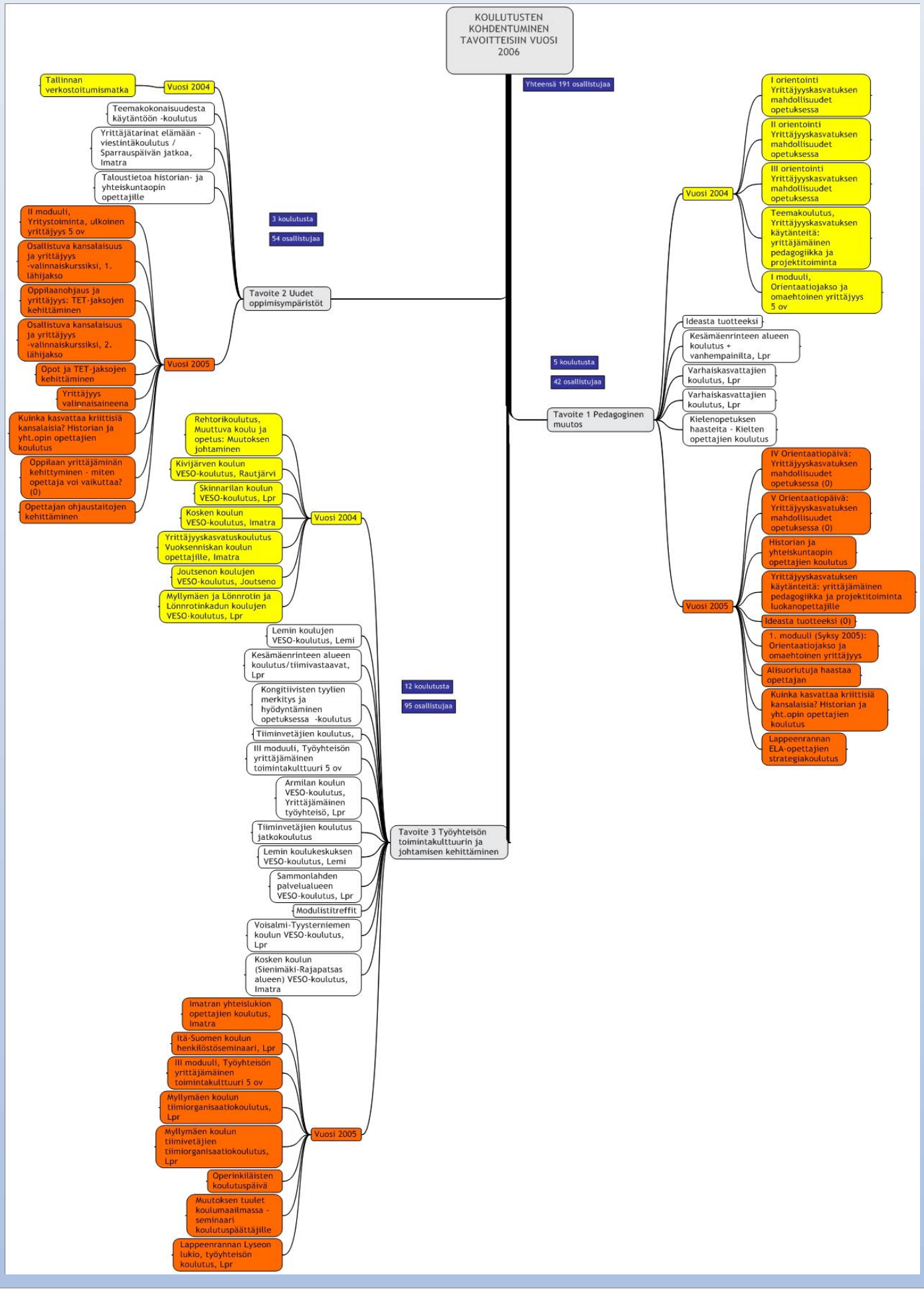
Koulutukset vuonna 2006